

ESKİŞEHİR İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ

t
62

SENDİKALARIN
KOOPERATİFÇİLİK VE YATIRIM FAALİYETLERİ
TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMA

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Doktora Tezi

Ass. Nüvit GEREK

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

1980
ESKİŞEHİR

İ Ç İ N D E K İ L E R

G İ R İ Ş 1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

SENDİKA VE KOOPERATİF İLİŞKİLERİ, TÜRKİYE'DEKİ DURUM

B i r i n c i K ı s ı m

S e n d i k a c ı l l ı k v e K o o p e r a t i f ç i l i k
H a r e k e t l e r i v e S e n d i k a - K o o p e r a t i f
İ ş b i r l i ğ i

Ş. SENDİKACILIK VE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETLERİNİN DOĞUŞU,
GELİŞMESİ VE BENZER YÖNLERİ5

I- Sendikacılık ve Kooperatifçilik Hareketlerinin Doğuşu ve
Gelişmesi5

II- Sendikacılık ve Kooperatifçilik Hareketlerinin Benzer
Yönleri9

1. Doğuş Nedenleri Açısından Benzerlik9

2. Amaçlar Açısından Benzerlik9

3. Kuruluş Yapısı Açısından Benzerlik 10

4. Ulusal ve Uluslararası Dayanışma Açısından Benzerlik..10

Ş.2. SENDİKA-KOOPERATİF İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ10

I- Genel Olarak Sendika-Kooperatif İşbirliğinin
Yararları10

1. Sendikalar Açısından11

2. Kooperatifler Açısından12

İ k i n c i K ı s ı m

T ü r k i y e ' d e S e n d i k a - K o o p e r a t i f
İ l l i ş k i l e r i

Ş.1. SENDİKALARIN KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİNİN

YASAL ÇERÇEVESİ	30
I- <u>Tarihsel Gelişim</u>	30
II- <u>Yürürlükteki Yasal Düzenleme</u>	36
1. Yasal Düzenlemenin Anayasal Dayanağı	36
2. Yasal Düzenleme ve Yarattığı Bazı Sorunlar	37
A) Sendikaların Kooperatifçilik Alanındaki Faaliyet Biçimleri	37
B) Sendikaların Kooperatif Kurmalarına İlişkin Sorunlar	38

Ş.2. SENDİKALARIN KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİ

UYGULAMASI VE SORUNLARI	46
I- <u>Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Kooperatifçilik Faaliyetleri</u>	47
1. Sendikaların ve Federasyonların Kooperatifçilik Faaliyetleri	47
A) Türk-İş Üyesi Federasyon ve Sendikaların Faaliyetleri	47
B) Disk Üyesi Sendikaların Faaliyetleri	50
2. <u>Konfederasyonların Kooperatifçilik Faaliyetleri</u> ...	51
A) Türk-İş'in Faaliyetleri	51
B) Disk'in Faaliyetleri	55

II- <u>Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Kooperatifçilik Faaliyetlerine İlişkin Sorunlar</u>	57
1. Kooperatifler Açısından	57
A) Sermaye ve Kredi Sorunu	58
B) Üst Örgütlenme Sorunu	58
C) Mevzuat Sorunu	58
Ç) Eğitim Sorunu	58
2. Sendikalar Açısından	60
A) Sendikaların Yetirince Gelişmemiş Olmaları	60
B) Sendikaların Kooperatifleri Denetlemede Zorluk Çekmeleri	61
C) Bazı Kooperatifçilik Çalışmalarının Başarısızlıkla Sonuçlanması	61

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

SENDİKA VE YATIRIM İLİŞKİLERİ, TÜRKİYE'DEKİ DURUM

B i r i n c i K ı s ı m

Ç a ğ ı m ı z ı n S e n d i k a c ı l ı k A n l a y ı ş ı
İ ç e r s i n d e S e n d i k a l a r ı n Y a t ı r ı m l a r ı

6.1.SENDİKACILIK ANLAYIŞINDAKİ GELİŞMELER	62
I- <u>Sendikaların İlgili Alanlarının Genişlemesi</u>	62
II- <u>Sendikaların Siyasal ve Toplumsal-Ekonomik Alanlarda Önemlerinin Artması</u>	64
1. Siyasal Alanda	64
2. Toplumsal-Ekonomik Alanda	66

B) Disk Üyesi Sendikaların Faaliyetleri	108
C) Bağımsız Sendikaların Faaliyetleri	109
2. Konfederasyonların Yatırım Faaliyetleri	110
II- <u>Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Yatırım Faaliyet-</u> <u>lerine İlişkin Sorunlar</u>	112
1. Mali Sorunlar	113
2. Ekonominin İstikrarsızlığı	113
3. Güvensizlik	113
4. Grev Endişesiyle Fon Aktaramama	114
5. Kredi Olanaksızlıkları	114
6. Kanunda Yatırımlar İçin Tavan Saptanmış Olması	114
7. Teknik Kadro Yetersizliği	115
8. İlke Olarak Yatırımlara Karşı Dima	115
<u>S O N U Ç</u>	116
YARARLANILAN KAYNAKLAR	i-xi
EK.	xii-xiv.

KISALTMA CETVELİ

Ank.Üni.Huk.Fa.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
B.	: Birleşim.
b.	: Bası.
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
CSTD.	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.
Çev.	: Çeviren.
DPT.	: Devlet Planlama Teşkilatı.
E.	: Esas.
Edit.	: Editör(Derleyen).
Ege Üni.İkt.ve Tic.Bil.Fa.	: Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi.
ESADER.	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi.
İst.Üni.İkt.Fa.Mec.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakül- tesi Mecmuası.
İ.T.İ.A.	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
K.	: Karar.
mad.	: Madde.
MMTD.	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi.
No:	: Numara.
O.	: Oturum.
<u>R.G.</u>	: Resmi Gazete.
S.	: Sayı.
s.	: Sahife.

SBF.	: Siyasal Bilgiler Fakóltesi.
SBFD.	: Siyasal Bilgiler Fakóltesi Dergisi.
SPD.	: Sosyal Planlama Da irəsi.
S.Sayısı.	: Sevk Sayısı.
T.	: Tarih.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.
Ya.	: Yayını.

G İ R İ Ş

Kooperatifçilik ve yatırım konuları hemen hemen tüm ülkeler için günümüzde gittikçe çoğalan bir önem taşıyan iki konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuların ülkeler için büyük önemi, işçi kuruluşları olan sendikaların da bu konularla yakından ilgilenmelerine yol açmıştır.

Tarihi gelişim içersinde gözleendiğinde sendikaların kooperatiflerle ilgilenmelerinin, yatırım faaliyetlerine göre daha eski olduğu görülür. Bunu açık ve seçik biçimde sendikacılık hareketlerinin çok gelişmiş olduğu, endüstrileşmiş Batılı ülkelerde yapılan araştırmalar ortaya koymuş bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde de buna paralel bir durumun ortaya çıktığı ve bu ülkelerde de sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerini izleyerek özellikle son yıllarda yatırım faaliyetlerine yöneldikleri görülür. Bu iki konunun bugün artık sendikaların değişen görev anlayışı çerçevesinde sendikaların faaliyet alanına girdiği herkesçe kabul edilmektedir. Bu nedenle pek çok ülkenin yasalarına da bu yolda düzenleyici hükümler konulmasına başlanmıştır. Nitekim bu konularda Türkiye'de de yasa'ya ilk hükümlerin henüz çok yeni bir tarihte, 1970 yılında konulduğu görülür. Ancak Türk Sendikacılığının gelişme ve yaygınlaşmasının kısa bir geçmişi olduğu düşünülürse bu durumun doğal karşılanması gerekir.

Türkiye'de sendikaların kooperatifçilik alanında faaliyet göstermeleri ve yatırımlara yönelmeleri çok yeni bir konu

olduğu içindir ki, Türkiye'de bu konunun henüz yeteri kadar incelenmemiş olduğu görülür. Nitekim konuya ilişkin yaptığımız bu çalışma da bize bu durumu açıkça göstermiş bulunmaktadır. Zira bu çalışma sırasında yabancı kaynaklar yanında Türkiye'de uygulamaya ilişkin doyurucu yeterli bir kaynak bulmamız mümkün olamamıştır. Bazı sonuçlar elde etmek için bir anket uygulama zorunluluğunda kalınmış, en eski ve üst örgütler olmaları dolayısıyla Türk-İş ve Disk üyesi sendikaların genel merkezlerine gönderilen, ekte örneği verilen anket formlarıyla bazı cevaplar toplanma çabasına girilmiştir. Ancak üzümlere belirtmemiz gerekir ki anketimize çok az sayıda sendika cevap vermiş, açık ve seçik anket sorularımıza rağmen bu cevapların bazıları da yeterli olmaktan uzak kalmıştır. Bu yetersiz cevaplar karşısında, bazı sonuçlar elde edebilme arzusu, bizi merkezleri Ankara veya İstanbul'da bulunan sendikaların yetkilileri ile bizzat görüşmek zorunda bırakmıştır.

Kendileri ile görüşülen sendika yetkilileri, yöneltilen soruları genel olarak içtenlikle cevaplandırmaya çalışmışlardır. Ancak mali konulara ilişkin sorularda yetkililerin çoğu gerek hazırlıksız oldukları, gerek sakıncalı buldukları ve kanımızca çalışmanın kapsamı ve amacı hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmadıkları için hassas davranarak, nakit mevcutlarına ilişkin rakam vermekten kaçınmışlardır.

Bu arada Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonuyla, konunun onlar açısından durumunu öğrenmek için, temasa geçil-

miştir. Konfederasyon yetkililerinden aldığımız bilgiye göre konfederasyonun ve bağlı sendikalarının bu konularda herhangi bir çalışması olmadığı öğrenilmiştir. Kendi ifade ve kabullerine göre Sendikalar Kanunundaki sendikaların kooperatifçilik ve yatırım faaliyetlerini düzenleyen hüküm daha çok işçi sendikalarını ilgilendiren bir hükümdür.

Bu çalışmada sendika, federasyon, konfederasyon şeklinde bir ayırım gözetilmemiş, "sendika" sözcüğü federasyon ve konfederasyonları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Yalnızca, Türkiye'deki uygulamalardan söz edilirken örneklerin daha düzenli bir şekilde sunulabilmesi amacıyla böyle bir ayırım yapılmıştır.

Sendikaların kooperatifçilik ve yatırımlar alanındaki faaliyetlerine ilişkin yasal düzenleme, 274 Sayılı Sendikalar Kanununun 14. maddesinin j fıkrasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temelini oluşturan söz konusu fıkra; "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak, veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" şeklindedir. Bu ifadeden, sendikaların kooperatifçilik alanında ve sınai-iktisadi teşebbüslere yatırımlar alanında olmak üzere iki ayrı alanda faaliyette bulunabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde, sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetleri ele alınmıştır. Bu bölümün birinci kısmında, sendikacılık ve kooperatifçilik hareketlerinin doğuş nedenlerine kısaca değinildikten sonra sendika-kooperatif ilişkileri üzerinde durulmuş, değişik ülkelerden örnekler verilmiş ve sendika-kooperatif işbirliğinin yararları açıklanmaya çalışılmıştır. Bölümün ikinci kısmında Türkiye'deki sendika-kooperatif ilişkileri incelenmiştir. Bu kısımda, yasal düzenleme tarihsel gelişimiyle birlikte ele alınarak açıklığa kavuşturulmak istenmiş, uygulamadan örnekler verilmeye çalışılmış ve uygulamada karşılaşılan aksaklıkların nedenleri belirtilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde, sendikaların yatırımlarla ilişkileri gözden geçirilmiştir. Bu bölüm de iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda sendikaların değişen görev anlayışları ve bunun sonucu olarak yatırımlarla ilgilenmeleri üzerinde durulmuş ve değişik ülkelerdeki uygulamalardan söz edilmiştir. İkinci kısım, Birinci Bölümde olduğu gibi Türkiye'ye ilişkindir. Burada da önce yasal düzenleme üzerinde durulmuş, uygulamalardan örnekler getirilmiş ve uygulamada görülen aksaklıkların nedenleri üzerinde durmaya çalışılmıştır.

Her iki bölümde belirtilen aksaklıklar ile ilgili olarak düşünülen çözüm önerileri ise, topluca sonuç bölümünde yer almaktadır.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

SENDİKA VE KOOPERATİF İLİŞKİLERİ, TÜRKİYEDEKİ DURUM

B i r i n c i K ı s ı m

S e n d i k a c ı l ı k v e K o o p e r a t i f ç i l i k H a r e k e t l e r i v e S e n d i k a K o o p e r a t i f İ ş b i r l i ğ i

§.1. SENDİKACILIK VE KOOPERATİFÇİLİK HAREKETLERİNİN DOĞUŞU, GELİŞMESİ VE BENZER YÖNLERİ

I- Sendikacılık ve Kooperatifçilik Hareketlerinin Doğuşu ve Gelişmesi

Sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri XVIII. yüzyıl sonlarında başlayan sanayi devriminin yarattığı kötü yaşama koşullarını kısmen de olsa ortadan kaldırabilmek için ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik hareketlerdir(1).

Bu bakımdan bu iki hareketin ortaya çıkış nedenlerini hazırlayan benzer toplumsal ve ekonomik koşullar üzerinde kısa da olsa öncelikle durmak yerinde olur.

(1) Cahit TALAS, "Kooperatifçilik", Milliyet Gazetesi, 25.12.1970, s.2.

Bilindiği gibi sanayi devrimiyle birlikte başlayan yeni düzen içersinde buhar gücü ile işleyen makinalar el emeğinin yerini almış, dolayısıyla atelyelere dayanan eski üretim tekniğinden vâzgeçilerek fabrika üretimine geçilmiştir. Bu sonuç el emeğinin fabrika üretimi karşısında güçsüzlüğünü ortaya çıkarmış, fabrika üretimiyle rekabet edemeyip kapanan atelyelerde çalışanların da işlerini kaybetmesine yol açmıştı. Böylece, ortaya çıkan işsizler ordusu fabrikalara işçi olarak girerek yeni düzene ayak uydurmaya çalışmışlardı. Ancak hemen belirtelim ki, kurulan fabrikalarda işsiz kalan işçilerin yalnızca bir bölümü çalışma olanağı bulabilmişti. Çalışma olanağı bulabilenler, işe yakın olabilmek için fabrikaların yakınlarına yerleşerek yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına önayak olmuştu. Bunun dışında fabrika üretimiyle ulaşılan büyük üretim artışları ise o güne kadar bilinen pazarlar dışında, yeni ve daha büyük pazarların bulunmasını gerektirmişti(2).

Yeni pazarların bulunması, ele geçirilmesi ve malların satılabilmesi için işverenler arasında çetin bir rekabet başladı. Rekabette başarılı olabilmek ve yeterli kâr sağlayabilmek için üretim maliyetlerinin düşürülmesi gerekiyordu. Dönemin koşulları içinde, üretim maliyetlerini düşürmenin en kolay yolu, üretim maliyetlerinde önemli bir yer tutan işçi ücretlerini düşürmektir. Zira, makinalaşmanın kadın ve çocuk işçilerin de bazı işlerde çalışmalarına olanak sağlamasıyla artan büyük işsizler ordusu dolayısıyla ücret düzeyleri ne kadar düşürülürse düşürülsün işverenler karşılarında her zaman için çalışacak yeterli işçi bulabilecek durumdaydılar.

(2) İhsan ERKUL, Türk İş Hukuku Dersleri 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Uygulaması, Eskişehir İ.T.İ.A.Ya.No:175, Eskişehir, 1977,s.4 vd..

Bir taraftan işçi ücretleri düşürülürken, bir taraftan da günlük iş süreleri 12-14 saate ulaşacak şekilde uzatılıyordu. Böylece, görünürde bir işte çalışan, ancak aldıkları ücretlerle geçinemeyen büyük işçi kitleleri ortaya çıkmaya başladı. Dönemin ekonomik düzenine liberalizm hakimdi ve bu ekonomik düzen içersinde işçilerin böylesine çalışması önlenemiyordu.

Sonuçta sanayi dönemiyle birlikte giderek yaşam koşulları bozulan, gelecek için bir beklentisi olmayan karamsar bir işçi sınıfı ortaya çıktı. Zamanla, işçiler yürürlükteki ekonomik düzene rağmen, karamsarlık içinde bulunanlar için doğal sayılabilecek bazı başkaldırma hareketlerine giriştiler. Grev yapmaya, işverenlerin istedikleri koşullarla çalışmamak için aralarında anlaşarak karşı koymaya ve hatta fabrikaları yakıp yıkmaya başladılar. Ancak, bunlar zaman zaman örgütlenmeden yapılan düzensiz hareketler oldukları için sonuçta gene işçiler zarar görüyorlardı. Zira liberal ekonomik düzende bu tür hareketler hoşgörülüyor, koalisyon yasakları ile önlenmeye çalışılıyor, yasaklara uymayanlar işlerini kaybediyorlardı(3).

İşçilerin durumlarının gün geçtikçe daha da kötüye gitmesi, başta Robert Owen, Dr. William King olmak üzere dönemin bazı düşünürlerini harekete geçirdi(4). Bu kimseler yürürlükteki düzenin aksaklıklarını ortaya koyarak, işçilerin yaşantılarını ve toplumsal durumlarını düzeltmek için çareler aramaya, öneriler getirmeye çalıştılar. Bu arada işçiler de fevri koalisyonlar ve yakıp yıkmaya

(3) Rüçhan IŞIK, Sendika Hakkı Tanınması ve Kanuni Sınırları, Ank.Üni.Huk.Fa.Ya.No:170, Ankara 1962, s.8 vd..

(4) Oğuz ÇATALOĞLU, Kooperatifçilik ve Sermaye Birikiminde Kooperatiflerin Rolü, Ege Üni.İkt.ve Tic.Bil.Fa.Ya.No:64/20, İzmir, 1971, s.6-10.

dan ileri gidemeyen davranışlarla kendilerine bir yarar sağlayamayacaklarını, ancak birleşerek ve örgütlenerek mücadele edersen kendi kendilerine yardım suretiyle başarıya ulaşabileceklerini anladılar. Böylece işçilerin birleşmeleri için gerekli fikri ortamı izleyerek maddi bir ortam da oluşmaya başladı(5). Devletin, çalışma düzenine yön vermesi fikri artık tartışılabilir ve kabul görüyordu. Neticede Devlet toplumsal ve ekonomik yaşantıyı yönlendirmeğe başladı ve işçilerin artık örgütlenerek mücadele etmelerinin sonucu devlet çıkardığı yasalarla da, sendikacılık hareketleri için gerekli yasal ortamı oluşturdu. Görüldüğü gibi kendi kendine yardım hareketlerinin sonucu olarak ilk sendikalar ortaya çıkmıştır.

Sendikacılık hareketlerinin doğuşunun özünde doğrudan doğruya sömürüden ve sefaletten kurtulmak, insanca yaşama koşullarını elde etmek arzusu bulunmaktadır. İşçiler, bu arzularını gerçekleştirmeye çalışırken bir araya gelmek gereğini duymuşlar, sorunlarını kendi kendilerine yardım ederek birlikte çözebileceklerini kavramışlardır. Kendi kendine yardım hareketlerinin temelinde, ekonomik yönden zayıf ve korunmaya muhtaç kitlelerin, kendi olanakları çerçevesinde ekonomik ve toplumsal durumlarını düzeltmeleri düşüncesi vardır. Kendi kendine yardım hareketleri, aşağıdan yukarıya doğru, tabandan kaynaklanan hareketler olarak gelişmişlerdir(6). Hareketin kısa bir zaman içinde işçilerle birlikte diğer dar gelirli halk kitlelerini de bir araya gelerek, kendi kendine

(5) Adil İZVEREN, İş Hukuku(I,II,III), Ankara,1974,s.206-208.

(6) Ercan GÜVEN, Sosyal Politika Ders Notları, Eskişehir,1976, s.88; Orhan TUNA, Sosyal Siyaset Giriş(Ders Notları), İstanbul,?,s.209.

yardımdan elde edilecek güçle çeşitli ihtiyaçlarını gidermek yoluna itmesi, neticede kooperatifçilik hareketlerinin doğmasına ve gelişmesine önayak olmuştur. Bugün bu hareketlerin mesleki alandaki örgütleri olarak karşımıza nasıl sendikalar çıkıyorsa, ekonomik alandaki örgütleri olarak da kooperatifler çıkmaktadır(7).

II- Sendikacılık ve Kooperatifçilik Hareketlerinin Benzer Yönleri

1. Doğuş Nedenleri Açısından Benzerlik

Yukarda sendikacılık ve kooperatifçilik hareketlerinin doğuşu konusunda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere sendikalar ve kooperatifler, küçük çiftçi, esnaf ve fabrika işçilerinin toplumsal ve ekonomik durumlarının çok kötü olduğu dönemlerde, sanayi devriminin başlangıcında, güç koşullara karşı korunma hareketleri olarak ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir.

2. Amaçlar Açısından Benzerlik

Sendika ve kooperatifler arasında temel amaçlar açısından da büyük bir benzerlik görülür. Sendikacılıkta ana amaç toplumsal ve ekonomik yönden zayıf olan işçi kitlesinin güçlü sermaye karşısında ezilmelerinin önlenmesi, emekle sermaye arasında işçilerin birleşmeleriyle sağlanan güçlü bir sosyal denge oluşturmaktır. Kooperatifçilikte ise, işçilerle birlikte diğer dar gelirli halk kitlelerinin, birleşerek elde ettikleri güçle, çeşitli ihtiyaçlarını daha kolay gidermeleri amacı vardır. Kooperatifçilik hareketinde esas olan ortaklara kâr sağlamak değil, olanakları sınırlı kitlelerin ihtiyaçlarını birlikten doğan güçle gidermeye çalışmaktır(8). Üyeler amaçlarına ulaşabilmek için kendi kendine

(7) Adil İZVEREN, Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, Ankara, 1968 s.10-12.

(8) Ali ÇUBUK, Sosyal Politika, Ankara İ.T.İ.A.Ya.No:123, Ankara, 1979, s.157.

yardım, karşılıklı yardım ve dayanışma esaslarından yararlanırlar. Nitekim ilk kooperatif olarak kabul edilen ve 1844 yılında İngiltere'nin Rochdale kasabasında kurulan tüketim kooperatifinin, 28 dokuma işçisi tarafından kurulmuş olması da bu amaçlar arasındaki benzerliği açıkça ortaya koymaktadır.

3. Kuruluş Yapısı Açısından Benzerlik

Sendikaların ve kooperatiflerin kuruluşunda üyelerin gönüllü olarak özel kanunlar altında birleşmeleri esastır. Hiç kimse üyeliğe zorlanamaz. Üyeler kendi yöneticilerini kendileri seçerler.

4. Ulusal ve Uluslararası Dayanışma Açısından Benzerlik

Gerek sendikalar gerekse kooperatifler ulusal düzeyde Federasyon, Konfederasyon, Kooperatif Birlikleri şeklinde kendi aralarında birleşirler. Bu birleşme uluslararası düzeyde de görülmektedir. Örnek olarak Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve Uluslararası Kooperatif Birliği (ICA) gösterilebilir(9).

Ş.2. SENDİKA-KOOPERATİF İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ

I- Genel Olarak Sendika-Kooperatif İşbirliğinin Yararları

Sendikaların ve kooperatiflerin ortaya çıkışları, yukarıda açıklandığı gibi "kendi kendine yardım" düşüncesinin sonucudur. Ancak sendikaların ve kooperatiflerin faaliyet alanları değişik olmuştur. Sendikalar, sermaye karşısında, toplumsal ve ekonomik açıdan güçsüz olan işçilerin çıkarlarını korumak ve sermaye ile işgücü arasında bir "toplumsal denge" oluşturmak amacıyla. Ancak günümüz koşullarında, sağlıklı bir toplumsal denge için

(9) Hans H.MÜNKNER (Çev.Şimşek ARMAN), "Kooperatifler ve İşçi Sendikaları", Karınca, S.497 (Mayıs 1978), s.23.

yalnızca işçilerin hak ve çıkarlarını korumak yetmemektedir. Sendikaların ekonomik açıdan da işçilere katkıda bulunmaları gerekmektedir. İşte kooperatiflerin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü kooperatifçilik, ekonomik bakımdan güçsüz olanların durumlarını iyileştirmeye yönelik bir harekettir. Küçük sermayelerin ve emeğin birleştirilerek üyelerin refaha kavuşturulması kooperatiflerde temel amaç olmuştur. Sendikaların kooperatifçiliğe önem vermeleri, kendi üyeleri için olduğu kadar ülke ekonomisi için de yararlıdır. Sendikalarla kooperatifler arasında gerçekleştirilecek işbirliğinden sağlanacak yararlar sendikalar ve kooperatifler açısından ayrı ayrı ele alınabilir.

1. Sendikalar açısından

i. Kooperatiflerle işbirliğine yönelme sendikaların etkinliğini arttırır. Üyelere daha iyi yaşam koşulları sağlanır. Bunun sonucunda sendikalar yeni üyeler kazanırlar.

ii. Kooperatifçilik sayesinde sendikalar düzenlilik sağlar ve üyelerin sendikalara bağlılığı daha da güçlenir(10). Sendika üyeleri sendikayı çoğu kez hemen elde edilmesi gerekli bazı olanakları elde etmek için bir araç olarak görürler. Örnek olarak, ücret artışları sağlamada sendikalar gerçekten etkilidirler. Ancak sözkonusu olanaklar (ücret artışı, daha iyi çalışma koşulları vb.) elde edilince, yeni gelişmeler oluncaya kadar üyelerin sendikaya ilgileri azalır. Kooperatifçilik hareketi ise sürekli yarar sağladığı için bu ilgisizliği önler.

iii. Üretim kooperatiflerinin, el sanatları kooperatiflerinin ve yapı kooperatiflerinin kurulması yeni iş olanakları yaratır. Böylece sendikalar açısından çok önemli olan istihdam

(10) Harun POSTANOĞLU, "Sendika-Kooperatif İlişkileri", Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl 1, S.7; Hüseyin POLAT, İşçinin Ekonomik Korunması ve Sendikalar, Ankara, 1972, s.105.

sorununun çözümünde sendikalara kolaylık sağlanmış olur.

iv. Kooperatifçilik hareketi, sendika üyeleri arasında gönüllü tutum ve tasarrufu özendirir, üyelerinin ücretlerini en iyi şekilde değerlendirmelerine yardımcı olur. Özellikle tüketim kooperatifleri, sendika üyelerinin alım gücünün korunmasında yararlı olurlar. Çünkü toplu sözleşmelerle sağlanan ücret artışları, artan hayat pahalılığı karşısında kısa sürede etkisiz kalmaktadır.

2. Kooperatifler Açısından

i. Kooperatifçilik hareketinin bazı hallerde başarısızlıklara uğraması bu harekete karşı kuşkular uyandırabilir. Sendikaların disiplinli örgütler olmaları nedeniyle, kooperatifler, sendikaların güven verici desteği sağlanabildiği ölçüde daha başarılı olurlar.

ii. Kooperatiflerin belki de en çok güçlük çektikleri konu finansmandır. Sendikalar, kooperatiflere kıyasla belirli ve düzenli gelirleri olan örgütlerdir. Sendikalar biriken fonlarını genellikle bankalara yatırır(11). Sendika-kooperatif işbirliği sağlanırsa biriken sendika fonları kooperatifçilik gibi yararlı alanlara kolaylıkla kaydırılabilir.

iii. Sendikalar pazarlık güçlerini kullanarak, toplu sözleşme hükümleri arasına kooperatifçiliğin yaygınlaşmasına ve gelişmesine yardımcı olabilecek maddeler koydurarak işverenlerin de katkılarını sağlayabilirler. Örnek olarak işyerinde kooperatif için bir satış mağazası sağlanabilir. Kooperatif alacaklarının sendika aidatı gibi toplanması, kooperatiflerde çalışacak işçilerin ücretlerinin ödenmesi sağlanabilir(12).

(11) Bkz.: Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.1, S.5.

(12) Mahmut Celâlettin PEREK, Gelir Dağılımı Açısından Tüketim Kooperatifleri, Türk-İş Ya.No:117, Ankara, 1977, s.56-59.

iv. Sendikalar siyasal alanda baskı güçlerini kullanarak kooperatiflere yararlı olabilirler. Sendikalar gerektiğinde kooperatifçiliğin gelişmesini önleyici yasal engellerin kaldırılması, yararlı hükümlerin getirilmesi için siyasal baskı yapabilirler(13).

II- Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Sendika-Kooperatif İşbirliğinin Yararları

Sendika-kooperatif işbirliği, hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde üzerinde gittikçe daha çok durulan bir konudur. Gelişmiş ülkelerde sendikalar daha çok tüketim kooperatifleri ve konut kooperatifleri ile ilgilenmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ülke ekonomileri çoğunlukla tarıma dayalı olduğu için, sendika-kooperatif işbirliği kapsamına tarımsal kooperatifler de girmektedir. Böylece, çoğu yerde toplumsal güvenliği olmayan, sendika üyesi olmayan, dolayısıyla sendikal haklardan yararlanamayan tarım işçileri, sendika-kooperatif işbirliği sonucunda sendikaları tanımakta, yararlarını öğrenmekte ve sendikaların desteğinden yararlanmaya başlamaktadırlar(14).

Gelişmekte olan ülkelerde, sendika-kooperatif ilişkilerinin önemini daha iyi kavrayabilmek için, sendikaların ve kooperatiflerin genel niteliklerini gözden geçirmek yararlı olacaktır.

1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Sendikaların Genel Nitelikleri

Gelişmiş ülkelerde çalışan işçilerin büyük çoğunluğu sendikalıdır. Çünkü nüfusun büyük çoğunluğu sanayi kuruluşlarının

(13) Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.2,S.6.

(14) Hüseyin POLAT, "Kooperatifçilik Hareketlerine Sendikaların Katkıları Türk-İş Örneği", Karınca, S.493 (Ocak 1978),s.28-30.

yaygın olduğu kentlerde yaşamaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. İşyerlerinin dağınık ve küçük olması yanında bu işyerlerinde çalışanların önemli bölümü aynı ailenin üyeleridir ve kendi işlerinde çalışmaktadırlar. Başkalarının yanında ücretli olarak çalışan tarım işçilerinin işleri geçici, mevsimlik işlerdir. Bütün bu nedenlerden ötürü sendikalar gelişmiş ülkelerde olduğu gibi yaygın değildir. Bu durumda, sendikal haklardan ancak kentlerdeki az sayıda sanayi kuruluşlarında çalışan ve ülkedeki işçilerin küçük bir azınlığını oluşturan işçiler yararlanabilmektedir. İşgücü fazlalığı işverenleri güçlü kılmaktadır. Bu nedenle ücretler düşüktür. Yetenekli sendika yöneticileri azdır.

Birçok Asya ve Afrika Ülkelerinde sendikacılık hareketlerinin başlangıcı kolonizasyon devrine kadar uzanır. Doğal olarak sömürgeci ülkelerin etkileri sendikacılık alanında da görülmüş, sendikaların kuruluşunda, yerel koşullara uygun olup olmadıkları dikkate alınmaksızın Avrupadaki modeller izlenmiştir. Sendikacıların çoğu, bağımsızlığa giden olaylarda önder rolünü oynamışlar ve birçok sendikalar bağımsızlığın kazanılmasından itibaren siyasal partiler veya hükümetler tarafından tanınmışlardır(15).

2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kooperatiflerin

Genel Nitelikleri

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin genellikle tarıma dayalı oluşu nedeniyle nüfusun büyük bir bölümü tarımda çalışmaktadır. Bu nedenle tarımsal kooperatiflerin diğer kooperatif türlerinden daha yaygın ve daha gelişmiş oldukları söylenebilir. Doğal olarak bu kooperatifler, sendikaların aksine kırsal

(15) ICA, Collaboration Between Trade Unions and Co-operatives in Developing Countries-A Survey, London, 1975, s.4-5.

alanlarda yoğunlaşmışlardır(16). Sözkonusu tarımsal kooperatiflerin çoğu, tarımsal ürünlerin pazarlaması, çiftçilere kredi, suni gübre ve iyi tohumluk sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bazı Lâtin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinde kentlerde de kooperatifçilik hareketleri vardır. Bunlar arasında tüketim, el sanatları, yapı, ulaşım ve sigorta kooperatifleri bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin çoğu kooperatifçiliğin yararlarını kavramışlar ve kooperatifçiliğin gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Bu yardımlar arasında uygun koşullarda kredi sağlanması, teknik yardım sağlanması ve kooperatiflerin faaliyetlerinin denetimi sayılabilir. Pek çok ülkede bu tür faaliyetlerden sorumlu olan kooperatif daireleri vardır.

Devlet desteği özellikle kuruluş aşamasındaki kooperatifler için çok önemlidir. Çünkü sermaye yetersizliği vardır. İyi yetişmiş kooperatif yöneticileri henüz azdır. Genel eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Ancak bazı durumlarda, devlet desteği kooperatifleri aşırı bağımlı kılmaktadır. Çünkü genellikle devletler, kooperatiflerin iyi çalışmaları için, ortakların ve memurların gerekli becerileri kazanmaları hususunda yeterli zamanı vermeksizin kooperatiflerin hemen kurulmasını ve kısa sürede başarılı olmasını isterler(17).

Gelişmekte olan ülkelerdeki sendika ve kooperatiflerin durumunu bu şekilde kısaca ortaya koyduktan sonra, şimdi sendika-kooperatif işbirliğinin önemini belirten çeşitli çalışmalardan söz edebiliriz.

Son yıllarda Uluslararası İşçi Sendikaları, Uluslararası Kooperatif Birliği ve Birleşmiş Milletlerin ilgili kurumları,

- (16) Sarah SCOTT (Çev.Şimşek ARMAN), "Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşçi Sendikaları ile Kooperatiflerin Ortak Hareketi", Karınca, S.436 (Nisan 1973), s.19-23; (çev.) Celâl ÜZEL/Halûk ÜZEL, "Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü", Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya.Ankara,1977,s.3.
- (17) ICA,s.6; Harun POSTANOĞLU, "Kooperatifçiliğin Gelişmesinde Eğitimin Rolü", Gelişmekte Olan Ülkelerde Kooperatifler ve Türk Tecrübesi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya.No:32 (Aralık 1970), s.10-13.

sendika-kooperatif işbirliğinin çeşitli yararları üzerinde duran toplantılar düzenlemişlerdir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nın 1966 yılı Haziran ayında düzenlediği Uluslararası İşçi Konferansında kabul edilen ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında kooperatiflerin rolüne ilişkin kararın bir bölümünde:

"İşçi kuruluşları ve esnaf dernekleri, kooperatiflerin gelişmesiyle ilgili planların uygulanmasını teşvik etmeli ve yardımda bulunmalıdırlar" denilmektedir(18).

1967 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü ve Danimarka Teknik Kooperatifçilik Dairesi, sendika-kooperatif işbirliğinde daha çok etkinlik sağlanması için alınabilecek tedbirler konusunda Danimarka'da "Birinci Bölgelerarası Teknik Toplantı"yı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıyı bir dizi bölgesel seminerler izlemiştir. Örnek olarak, 1969 Nairobi-Kenya, 1970 Singapur, 1973 Ankara-Türkiye seminerleri gösterilebilir(19).

1971 yılı Haziran ayında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenen Dünya Ekonomik Konferansında hükümetlere şu tavsiye yapılmıştır:

"Kalkınan ülkelerde işsizliği önlemek için en önemli araçlardan birisi olan kooperatiflerin geliştirilmesi yoluyla kırsal kalkınmayı sağlayacak tedbirler hemen alınmalıdır"(20).

1972 yılı Ocak ayında Uluslararası Kooperatif Birliği(ICA)'nin 25. Kongresinde aşağıdaki kararlar alınmıştır:

(18) SCOTT, s.19.

(19) MÜNKNER, s.22.

(20) SCOTT, s.19.

"ICA'ya üye bütün kooperatif kuruluşları ve önderlik yapan otoriteler, işçi sendikaları ve onların merkezi otoriteleri ile ortaklaşa çalışmayı ve karşılıklı yardımı kuvvetlendirdiklerini açıkça göstermeli ve onlarla bölgesel ve uluslararası düzeylerde arkadaşlık ve iş ilişkilerini genişlemeli ve sağlamlaştırmalıdır. Kooperatiflerin ve sendikaların sorunları üzerinde ortak düzenleyici kararların alınmasına ve ortak çalışmaların uygulanmasına yardım eden karşılıklı güven atmosferini yaratacak bütün yol ve araçlar kullanılmalıdır"(21).

Görüldüğü gibi uluslararası kuruluşlar, sendikalarla kooperatiflerin özellikle kırsal alanlarda birlikte çalışmalarını için çeşitli olanakların var olduğunu bilmekte ve daha etkili bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi için çalışmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımın modernleşmesi ve kırsal kesimlerin sanayileşerek kalkınması önemli bir sorundur. İşte bu sorunun çözümünde sendika-kooperatif işbirliği yararlı olabilir. Kentlerde yaşayanlar ile kırsal alanlarda yaşayanların yaşam düzeyleri arasındaki büyük farklılıklardan ötürü, kentlere doğru aşırı bir akım olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, örnek olarak Afrika ülkelerinde, kırsal alanlarda geleneksel toplum düzeni ve kabile ilişkileri geçerlidir. Köylerini terkederek kentlere işçi olarak çalışmak için göç edenler, şaşkınlık, ümitsizlik, aşağılık duygusu içinde bocalamaktadırlar. Bütün bu aksaklıkların çözümünde sendikaların kooperatiflerle işbirliğine yönelmeleri, bazı toplumsal ve ekonomik sorunların çözümünü kolaylaştırabilir. Afrika ülkeleri üzerinde yapılan bir araştırmada, köylerinden ayrılan genç Afrikalıların çoğu, kentlerde aradıklarını bulamadıklarını belirtmişlerdir(22). Kırsal alanlarda iyi bir yerleşim

(21) SCOTT, s.19.

(22) Bkz.: Yair LEVY, "The Contribution of Co-operation and Trade Unionism to Improved Urban-Rural Relations", International Labour Review, Vol.93, No:6, June 1966, s.593.

planı hazırlanırsa, tarımda makinalaşmaya önem verilirse, kendilerine yeterli düzeyde ücret sağlanırsa ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için çalışılırsa, severek kendi köylerinde veya diğer kırsal alanlarda kalabileceklerini belirtmişlerdir.

Gelişmekte olan ülkelerde sendika-kooperatif işbirliği sağlanabildiği ölçüde kentler ve kırsal kesim arasındaki farklılıklar azaltılabilecektir. Sendika-kooperatif işbirliği daha önce de değinildiği gibi tarım kesiminde çalışanlar ile kentlerdeki sendikalı işçiler arasında bir bağ kurabilir. Bu bağ karşılıklı yararlar sağlayabilir. Kentlerdeki sendikalar kırsal alanlardaki kooperatiflere kredi, teknik bilgi, teçhizat sağlama, defter tutma vb. konularda yardımcı olarak destek sağlayabilirler. Sendikalar kentlerin bazı olanaklarını nasıl kırsal alanlara götürebilirse, kooperatifler de kırsal alanların iyi ve yararlı yönlerini kentlere götürebilirler. Sendikalarca kurulan ya da desteklenen tüketim kooperatiflerinin başarısı, üye sayısının yanında, kendilerine sunulan kaynaklara, kısaca kırsal alanlarda yaygın olan tarımsal üretim ve pazarlama kooperatiflerinin gücüne bağlıdır. Sendika-kooperatif işbirliğinin kentler ve kırsal kesim arasında kuracağı bağ, kentlerdeki işçiler ile kırsal kesim üreticileri arasında sağlıklı bir ticaret oluşturabilir, bundan da bütün toplum yarar sağlar.

Sendika-kooperatif işbirliğinin hem gelişmiş, hem de geliştirmekte olan ülkeler açısından önemli bir konu olduğu belirtilmişti. Ancak konunun geliştirmekte olan ülkeler açısından daha çok önem taşıdığı ileri sürülebilir. Çünkü, yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, sendika-kooperatif işbirliği genel olarak sağlayacağı yararlar dışında, geliştirmekte olan ülkelerin çok önemli bir sorunu olan kentlere aşırı akım, kentler ve kırsal kesim farklılığı ve bunların

yoñ açtığı ekonomik, toplumsal ve siyasal huzursuzlukların giderilmesini kolaylaştırabilir.

III- Sendika-Kooperatif İşbirliğinin Ortak Alanları ve Sendika Kooperatif İşbirliği Konusunda Örnekler

1. Sendika-Kooperatif İşbirliğinin Ortak Alanları

Bazı uygulamaların ışığında, sendika-kooperatif işbirliğinin her konuda çok verimli olmadığı anlaşılmaktadır. İşbirliğinin oldukça verimli olduğu alanlar olarak ortak eğitim-öğretim programları, parasal işbirliği ve ortak yatırımlar gösterilebilir(23). Bunlara, sendikaların pazarlık güçlerini kullanarak toplu sözleşme hükümleri arasına kooperatiflerin yararlanacakları maddeler koydurmaları da eklenebilir. Sendika-kooperatif işbirliğinin değişik alanlarda en az üç düzeyde gerçekleşebileceği söylenebilir.

A) Yerel Düzeyde İşbirliği

Kentlerde ayrı ayrı sendikalar tasarruf ve kredi, tüketim, konut, sigorta, işçi üretim kooperatifleri kurarak fiyatları etkileyebilirler. Üyelere işverenlerden ya da devlet kuruluşlarından sağlanamayacak hizmetleri ulaştırabilirler. Özellikle tasarruf ve kredi kooperatifleri sendikaların yardımıyla güçlü atılımlar yapabilirler. Sendikalar eğitim programlarında kooperatifçilik üzerinde durarak işçilerin bu hareketi benimsemelerine yardımcı olabilirler. Kooperatifler de kendi eğitim programlarında personellerine sendikaların ve kooperatiflerin işçi hareketinin parçaları olduğunu ve işbirliğinin iki hareket açısından da yararlarını anlatabilirler.

Kırsal alanlarda, sendikaların yaygın olduğu yerlerde(24)

(23) MÜNKNER, s.24.

(24) ICA, s.44.

(plantasyonlarda) işbirliği kentlerdeki gibi olabilir. Ancak işçilerin örgütlenmediği kesimlerde işbirliği konusunda sendikalar fazla etkili olamazlar. Sendikalara devletin, uluslararası kuruluşların da desteği gerekir. Kuşkusuz sendikalara en büyük desteği kooperatifler sağlayabilir.

B) Ulusal Düzeyde İşbirliği

Sendika-kooperatif işbirliğinde ulusal düzeyde daha geniş boyutlar içinde işbirliği olanakları araştırılabilir. Ortak konseyler kurulabilir. Bu konseyler, ortak eğitim programları hazırlayabilirler. Sendikalar ve kooperatifler arasında çıkabilecek sorunların çözülmesine çalışabilirler. Uygun buldukları alanlarda ortak faaliyet projeleri tavsiye edebilirler.

Sendikaların ve kooperatiflerin ortak olacakları bir merkezi fon kurularak ortak projelerin finansmanı sağlanabilir.

Fonun oluşturulmasında, sendika ve kooperatiflerin katkıları yanında hükümetlerin ve işverenlerin katkıları da istenebilir. Bu fon bir sendika-kooperatif bankası şekline de dönüşebilir. Ancak, sendika fonlarının, sendika-kooperatif işbirliğinde kullanılmasının yasaklandığı ve sendika üyelerinin kooperatif üyesi olmalarının yasaklandığı ülkeler vardır(25). Bu nedenle sendika-kooperatif işbirliğinin gerçekleşebilmesi için her iki hareketin de bazı sınırlayıcı yasal hükümlerin değişmesi amacıyla hükümetlere baskı yapmaları gerekebilir.

Sendika-kooperatif işbirliği hükümet düzeyinde de teşvik edilmelidir. Yalnız, kooperatifçiliğin tarımsal gelişme ile ilgili

(25) ICA, s.45.

olduğu ve sendika-kooperatif sorunlarının ayrı bakanlıklarca düzenlendiği ülkelerde bunu gerçekleştirmek güçtür. Bu durumda her iki hareketin sorunlarını danışabilecekleri bir daire kurulması yararlı olabilir.

C) Uluslararası Düzeyde İşbirliği

Uluslararası düzeyde ortaklaşa hareket etmeyi kolaylaştırmak ve kooperatiflere yardımda işbirliğini sağlamak için, ilgili uluslararası kuruluşlar bir forum düzenleyerek, değişik fikirlerin toplanmasını, proje araştırmaları yapılmasını sağlayabilirler. Nitekim, böyle bir çalışma COPAC (Joint Committee for the Poromotion of Agricultural Cooperatives) tarafından yapılmıştır(26).

Bundan ayrı olarak ILO ve FAO, ortak sendika-kooperatif faaliyetleri konusunda pilot projeler için daha çok mali ve teknik yardım yapma konusunda teşvik edilebilirler. Uluslararası düzeyde, sendikalar ve kooperatifler için kurs ve seminerler düzenlenebilir. Kooperatif ve sendika kolejlerinde personel ve öğrenci değişimi yapılabilir. Gelişmiş ülkelerdeki uluslararası kooperatifçilik eğitim merkezleri, gelişmekte olan ülkelerin sendikacılarını eğitmek üzere kabul edebilirler. Sendikaların ve kooperatiflerin eğitim merkezleri, eğitsel araç ve gereçlerin hazırlanmasında ortak çalışmalar yapabilirler. Bunlar arasında filmler, radyo-televizyon programları, el kitapları ve posterler sayılabilir. Bunların dışında gelişmiş ülkelerdeki sendika ve kooperatifler gelişmekte olan ülkelerdeki sendika-kooperatif işbirliğinin finansmanı için yardıma çağrılabilirler.

(26) COPAC üyeleri, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Kooperatif Birliği, Uluslararası İşçi Sendikaları Birliği, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ve Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Dairesidir. Bkz.: MÜNKNER, s.22.

2. Sendika-Kooperatif İşbirliği Konusunda Dünyadan Örnekler

Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde kooperatiflerle sendikalar arasındaki işbirliğinin uzun bir geçmişi vardır. Ortak hisse senetleri ve ortak denetimle iki hareket tarafından ikinci düzeyde örgütler kurulmuştur.

Federal Alman Cumhuriyetinde "Bank Für Gemeinwirtschaft" kooperatifler ve işçi sendikaları tarafından kurulmuştur. Bu banka ticaret bankaları gibi çalışmakta, diğer banka ve kredi kurumlarına iştiraklerde bulunmaktadır.

Avusturya'da "Bank Für Arbeit und Wirtschaft" toptancı kooperatifi ile işçi sendikası hareketinin malıdır.

İsveç'te "Svenska Riksbyggen", bir kooperatif inşaat örgütüdür. Bugün İsveç'teki yeni yerleşim birimlerinin yüzde onunu yapmaktadır, İsveç yapı işçi sendikaları tarafından kurulmuştur.

Norveç'te, balıkçı sendikaları, balık pazarlama kooperatiflerini kurmuşlardır(27).

Danimarka'da, sendikalar kooperatifçiliğin gelişmesine büyük önem vermişler ve İşçi Sendikaları Konfederasyonu bünyesinde bir Kooperatifçilik Dairesi kurmuşlardır. Sendikaların desteği ile konut ve tüketim kooperatifleri çok gelişmiştir. Danimarka'nın beş büyük bankasından birisi olan Kooperatifçilik Bankası, kooperatiflerin finansman ihtiyacını karşılamak için kurulmuştur. Bütün sendikalar, grev fonlarını ve diğer nakit mevcutlarını bu bankaya yatırmakta, böylece kooperatiflerin finansmanına yardım etmektedirler(28).

(27) LEVY, s.581.

(28) Ziya Gökalp MÜLAYİM, "Sendikalar ve Kooperatifçilik", Cumhuriyet Gazetesi, 22.1.1975, s.2.

İngiltere'de sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri arasındaki ilişkiler büyük ölçüde tarihsel ve duygusal bağlara dayanmaktadır. Ancak resmi bir ilişki olmadığı halde bu bağlar güçlüdür. Sendikalar, paralarının büyük bir bölümünü Kooperatifler Bankasına yatırmakta ve ihtiyaç duyduklarında bu bankadan kredi almaktadırlar. İngiliz İşçi Sendikaları Konfederasyonu(TUC), yıllık kongresine, İngiliz Tüketim Kooperatifleri Birliğini de davet etmekte ve birlik temsilcilerinden biri kongrede çalışabilmektedir. Sendikalar ve Kooperatifler Milli İşçi Konseyinde de bir araya gelmektedirler. Bu konsey, İşçi Partisi, Kooperatifler Birliği ve İşçi Konfederasyonu Yönetim Kurulu üyelerinden oluşmaktadır. Konsey, yılda birkaç kez toplanarak ülkenin önemli toplumsal ve ekonomik sorunlarını görüşmektedir. Ayrıca çok gelişmiş bir tüketim kooperatifçiliği vardır ve işçilerin büyük bir bölümü bu kooperatiflerde ortaktır.

İsrail'de sendika-kooperatif işbirliğinin çok başarılı örnekleri görülebilir. Üretim, tüketim, yapı ve kredi kooperatifçiliği ile ekonomik gelişmeye büyük hız kazandırılmıştır(29). İsrail'de sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri aynı örgüt bünyesinde toplanmışlardır(HİSTADRUT). İsrail'in kendine özgü tarihsel ve ulusal koşullarının bir sonucu olan bu durum bir çok yararlar sağlamaktadır. İzlenen ücret ve istihdam politikaları ile sendikalı işçilerle kooperatif işçilerine hemen hemen aynı olanaklar sağlanabilmektedir. Merkezi denetimle, yeni işçiler önce üretim kooperatiflerinde çalıştırılmaktadır. Özel sektörün çekici bulmadığı uzak yerlere yatırımlar yapılması sağlanmaktadır. Ticari kooperatifçilik faaliyeti, kârların yeniden yatırımlara aktarılması ve işçilerin alım gücünün korunması esasına dayandırılmıştır.

(29) Toker DERELİ, "Sendikacılık ve Kalkınma", Milliyet Gazetesi, 11.9.1971, s.2.

Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri ve bu iki hareket arasındaki işbirliği, gelişmekte olan ülkeler için çok yeni sayılabilir. Ama gene de başarılı çalışma örnekleri gösterilebilir.

Tunus'ta Merkezi Sendika Örgütü(UGTT) kooperatifçiliği geliştirmek için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1963 yılı itibariyle yirmiyedi üretim kooperatifi, altı tüketim kooperatifi, bir tekstil kooperatifi, üç ulaşım kooperatifi, iki sigorta kooperatifi vardır. Çoğunluğu Tunus ve Sfaks'da bulunan bu kooperatifler dışında, kırsal alanlarda tarım işçileri arasında birim kooperatifler vardır. (Tarım İşçileri UGTT içinde % 6 kadardır)(30). Ayrıca balıkçılık kooperatifleri ve bir orman işçileri kooperatifi vardır.

Mısır'da Türkiye'de olduğu gibi sendika aidatlarının işveren tarafından toplanıp sendikaya devredilmesi zorunludur. Ayrıca, sendikalar gelirlerinin üçte birini konut kooperatifçiliğini de kapsayacak şekilde refah projelerine yatırmak zorundadırlar. Bu fonlar önemli hacimlere ulaşmıştır(31).

Hindistan'da sendika-kooperatif işbirliğinin gerçekleşmesinde demiryolu işçileri öncülük etmişlerdir.

Bombay kentinde bulunan ve ülkenin üç büyük işçi sendikası konfederasyonundan birisi olan "Hind Mazdoor Sabha" üyelerini kooperatifçilik konusunda teşvik etmiş ve çok sayıda tüketim kooperatifi kurulmuştur. Bombay'da 21 satış mağazası bulunan "Mumbai Mamgar Madhyavarlı Grahak Sahakari Mandali" bu tür bir kooperatif-tir. Bu kooperatif hazır giyim ve ev aletleri gibi ihtiyaçların üretimini düzenlemektedir.

(30) ICA, s.24.

(31) DERELİ, s.2 den, Paul FISHER, Unions in the less Developed Countries: A Reappraisal of Their Economic Role, Northwestern University Press, 1963, s.109.

Kırsal alanlardan Hindistan için örnek vermek gerekirse "Sakhar Kamgar Sabha" sendikası, küçük çiftçi ve tarım işçilerinin sendikasıdır. Bu sendika bir tüketim kooperatifi kurmuştur. Ayrıca bir hastane yaptırmıştır ve bunun giderlerini karşılamaktadır(32).

Honduras'ta, ülkenin üç büyük işçi sendikası federasyonundan birisi olan "Fesitraneh", 1000 birimlik bir konut kooperatifi kurmuş ve gerçekleştirmiştir. Gene Honduras'ta SITRATERCO (Sindicato de Tela Railroad Company) isimli 11.000 üyeli muz işçileri sendikası, enflasyonla savaşta fiyat kontrolları uygulamasında hükümeti inandıramayınca 1959 yılında kendi kooperatif mağazasını kurmuştur. Böylece fiyatların düşmesi sağlanmış, işçilerin özel dükkan sahiplerinin verdiği kredilere bağımlılıkları sona ermiştir. 1960 yılında SITRATERCO, A.B.D'nin AİD örgütünden aldığı borçla bir yapı kooperatifi kurmuştur.

Malezya'da, Büyük Çiftlik İşçileri Milli Birliği kauçuk çiftliklerini kooperatif esasına göre çalıştırmaktadır. Bu çiftliklerin finansmanını Büyük Çiftlik İşçileri Milli Birliği'ne üye sendikalar sağlamaktadırlar. Ayrıca bütün ülkede tüketim kooperatifleri kurulması için çalışılmaktadır. Petaling Jaya'da açılan ilk kooperatif başarılı olarak çalışmaktadır.

Endonezya'da, Endonezya Hür Demiryolu İşçileri Sendikası bir tüketim kooperatifi kurmuştur. Bu kooperatif doğrudan doğruya üreticilerden pirinç satın almakta ve aracılari işe karıştırmadığı için, fiyatları piyasa düzeyinden daha aşağı tutabilmektedir. Sendika bir de ayakkabı ve kumaş üretimi bölümü oluşturmıştır.

(32) ICA, s.21 den, Regional Activities of International Federation of Plantation, Agricultural and Allied Workers: Report to 3 rd IFPAAW Congress, Geneva, July 1971.

Peru'da sendikalar çok sayıda konut kooperatifi kurmuşlardır. Merkezi Sendika Federasyonu, Özel İşçiler Federasyonu ve Kooperatif hareketlerle ilişkili olarak bir kredi ve tasarruf bankası işletmektedir. Bankanın amacı, işçi konutlarını finanse etmektir. Ayrıca Merkezi Sendika Federasyonu (The Confederacion de Trabajadores de Peru), Tekstil İşçileri Federasyonu ile birlikte, çoğunluğu kadın olan tekstil işçilerine yardımcı olarak, bir tekstil üretim kooperatifi kurulmasını gerçekleştirmişlerdir.

Sendika-kooperatif işbirliğine ilişkin daha pek çok örnek verilebilir. Ancak, gelişmiş ülkelerde olsun, gelişmekte olan ülkelerde olsun, sendika-kooperatif ilişkilerinin sağlayacağı yararlar konusuna giderek artan bir ilgi vardır. Bu ilgi kuşkusuz daha etkin bir işbirliği ortamını yaratacaktır. Yalnız daha etkin bir işbirliğini gerçekleştirebilmek için, sendika-kooperatif işbirliği konusunda görülen aksaklıklar ve nedenleri üzerinde derinleşmede biraz durmak istiyoruz:

§.3. SENDİKA-KOOPERATİF İŞBİRLİĞİ KONUSUNDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Sendika-kooperatif işbirliği konusunda karşılaşılan güçlükleri, "Yapısal Güçlükler" ile "Tutum ve Davranışlardan Doğan Güçlükler" olarak iki grupta ele alarak inceleyebiliriz.

I- Yapısal Güçlükler

Yapısal güçlükler özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Kısaca tekrar değinilecek olursa, sendikalar mali yönden ve etkinlik açısından zayıftır. Hükümetlerin sendikalara karşı tutumu her zaman olumlu değildir. Kooperatiflerin de önemli sorunları vardır. İyi eğitilmiş uzman ve sermaye sıkıntısı

çekmektedirler. Hükümet yardımlarına bel bağlamak durumundadırlar. Ayrıca sendikaların daha çok kentlerde, kooperatiflerin de kırsal alanlarda yoğunlaştıkları düşünülürse, coğrafi dağılım açısından da güçlükler vardır.

Bazan, hükümetlerin de iki hareket arasındaki işbirliğini zorlaştırıcı kararlar aldıkları görülmektedir. Singapur, Pakistan ve Yeni Gine'de, sendikaların fonlarını kooperatif bankalara yatırmaları veya bu bankalardan hisse almaları yasaklanmıştır. Bu tür yasaklamalar yakın zamanlara kadar Malezya'da da vardı(33). Ayrıca, bazı ülkelerde, sendikaların kooperatifler kurmalarına veya kurulu olanlara ortak olmalarını yasaklayan düzenlemeler de bulunmaktadır.

II- Tutum ve Davranışlardan Doğan Güçlükler

1. Sendikalar Yönünden

Sendikalar bazı konularda kooperatiflere güven duymamaktadırlar. Bu güvensizliğin başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, kooperatifler büyük ölçüde hükümetlerden destek aldıkları ve hükümetlerin etkisi altında bulundukları için, sendikalar, kooperatifçilik faaliyetlerine katılırlarsa bağımsızlıklarının zedelenebileceğini düşünmektedirler(34).

Güvensizliğin ikinci nedeni, kooperatif işçilerinin üye olduğu sendikaların bazı deneyimlerinin sonucudur. Kooperatiflerin bazen özel işletme işverenlerinden daha kötü oldukları ileri sürülmüştür. Hindistan'da 1972 yılında düzenlenen bir seminerde(35) bu sorun görüşülmüş ve her iki tarafta da önemli geliş-

(33) ICA, s.52.

(34) Süleyman GÖKEER, Kooperatif Sistem, Ankara, 1976, s.16.

(35) ICA, s.37.

kiler olduğu anlaşılmıştır. Örnek olarak şeker kooperatiflerinde liderlik, kırsal alanlar halkının en zenginlerinin(şeker üreticileri) elindedir. Bu kimseler işçilere sevimsiz görünmekte, işçiler kooperatifi benimsememekte ve işletme ile işçiler arasındaki ilişkiler olumsuz olmaktadır. Tüm Kooperatif işçilerinin çalıştıkları kooperatiflerin aynı zamanda ortağı da olmalarının sağlanması bu sorunu çözebilir.

Sendikalar kırsal alanlarda yayılırlarken, kendi kendine yardım yaklaşımını yeterince bilmediklerinden, köylülere kooperatifçi yöntemlerle yardımcı olma konusunda isteksiz davranmaktadırlar.

2. Kooperatifler Yönünden

İşbirliğinin gelişmesine engel olan nedenler arasında, kooperatif türlerine göre, kooperatiflerin sendikalara karşı olan davranışları da önemli rol oynamıştır. Tüketim kooperatiflerini ele alırsak, üyelik çok geniş bir kesime açıktır. Üyelikle, sendikacılık hareketi arasında önemli bir ilişki vardır. Böylece işbirliği fikrine daha kolay ulaşılabilecektir. Tarımsal kooperatiflerde ise bu durumu göremeyiz. Tarımsal kooperatif üyeleri üretici-çiftçilerdir. Bunlar sendikacılık hareketi ile çok enden ilgilenirler. İşçi üretim kooperatiflerinde de değişik bir durum vardır. İşçiler bir işletmede çalışmaktadırlar. ve aynı zamanda o işletmenin sahibidirler. Bu durumda sendikalaşma gereksiz görülebilir. Sendikalara karşı güvensizlik duyulabilir. Bunun sonucunda da işbirliğine karşı kayıtsız kalınabilir.

Sendikaların belirli siyasal partilerle ilişkilerinin olması da kooperatifleri ürkütmektedir. Kooperatifler hem belli

bir siyasal partinin taraftarı olarak görünmek istememekte, hem de siyasetten etkilenmekten korkmaktadırlar. Ayrıca kooperatiflerin gelişmiş ve iyi işlemekte olduğu alanlarda, bu kooperatifler sendika desteğinde kurulacak yeni kooperatiflerle rekabete girmeyi istememekte ve bu nedenle sendikalarla işbirliğine yanaşmamaktadırlar.

Kooperatifler açısından bir diğer sorun, sendikaların, kooperatiflerin denetimini ele geçirmeleridir. Yeni kurulan kooperatiflerde, sendika görevlileri, kooperatif faaliyetlerini yakından denetlemeyi, kooperatif işletmenin yönetim mevkilerinden bazılarını ellerinde tutmayı gerekli görebilirler. Aslında bir süre sonra, sendika ile yakın ilişkiler sürse de kooperatifler bağımsız olmalıdır.

Son olarak, kooperatif üyeliğinin herkese açık olduğunu da belirtmek gerekir. Oysa sendikaya yalnızca belirli kimseler üye olabilirler. Aslında uygulamada kooperatif türlerine göre üyelikler sınırlı olabilir. Örnek olarak bir yapı kooperatifinde üyelikler, yapılacak ev sayısı ile sınırlı olacaktır. Tüketim, sigorta, kredi kooperatiflerinde ise böyle bir sınırlama sözkonusu değildir. Ekonomik açıdan düşünülürse, kooperatif üyeliğinin sınırlı olması, kooperatiflerin gelişme olanağını engelleyecek, üyeleri ve toplum için yararlı etkilerini azaltacaktır.

İ k i n c i K ı s ı m

T ü r k i y e ' d e S e n d i k a - K o o p e r a t i f İ l i ŝ k i l e r i

§.1. SENDİKALARIN KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ

I- Tarihsel Gelişim

Türkiye'de sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerinin ilk olarak 1947 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun" ile düzenlendiğini görüyoruz. 5018 sayılı kanunun 4.maddesinde işçi ve işveren sendikalarının tüzel kişi olarak genel hükümlere göre sahip oldukları yetkilerden başka hangi teşebbüs ve faaliyetlerde bulunabilecekleri de H fıkrasında, "İstihsal, istihlâk, kredi ve yapı kooperatifleri kurmak için teşebbüste bulunmak ve yardım etmek" şeklinde belirtilmiş bulunmaktaydı(36).

Görüldüğü üzere 5018 sayılı kanun sendikaları yapabilecekleri kooperatifçilik faaliyetleri bakımından tamamen serbest bırakmamış, bir taraftan i.faaliyette bulunma biçimini sınırlarken, diğer taraftan da ii.faaliyet alanı bakımından kooperatif

(36) Kanunun hazırlanış sırasında sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerine ilişkin düzenleme ilk olarak hükümetin teklifinde yer almıştı. Hükümet teklifinin 3.maddesinin (e) fıkrası "istihsal,istihlâk ve kredi kooperatifleri kurmaya yardım etmek" şeklindeydi. İçişleri Komisyonu raporunda belirtildiği üzere, "(E) fıkrasında istihsal,İstihlâk ve kredi kooperatifleri kurmaya yardım keyfiyeti maksada yetmediğinden, sendikanın bu işe önyak olmasını sağlayacak teşebbüs yetkisinin de tanınması uygun görülmüştür" denilerek, İçişleri Komisyonunda değişiklik yapılmış, Adalet Komisyonu ve Çalışma Komisyonu da bu değişikliği kabul edince, sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerini düzenleyen 4.maddenin H fıkrası "İstihsal, İstihlâk,kredi ve yapı kooperatifleri kurmak için teşebbüste bulunmak ve yardım etmek" şeklini almıştır. Bkz.: MMTD.,C.4-5, 20.2.1947, B.47,O.1,s.317; S.Sayısı:88,s.4-13.

türlerini sınırlamıştır.

i. Kanun metninin ifadesinden açıkça anlaşılacağı üzere, sendikaların kooperatifçilik alanında sadece kooperatif kurmak için "teşebbüste bulunmak" ve "yardım etmek" şeklinde faaliyet-te bulunmaları öngörülmüştü.

Sendikaların kooperatif kurulmasına "teşebbüste bulunmak" ve "yardım etmek" faaliyetini gerçekleştirebilmesi ya bir kooperatif kurma fikrini ortaya atan ve benimseyen üyelerine, ortaya atılan fikrin gerçekleşmesi için yardım etmek ve desteklemek şeklinde olacak veya henüz kooperatif kurma fikri ortaya çıkmamışsa, sendika bünyesi içersinde fikrin doğması ve yaygınlaşması için işçilerden önce teşebbüste bulunması, fikri geliştirmesi ve üyelerinin gelişen fikir üzerine kuracakları kooperatiflerin kurulmasına yardımcı olması şeklinde olabilecekti.

Görüldüğü üzere bu ifade biçimiyle 5018 sayılı kanun sendikalara bizzat kooperatifler kurma olanağını vermemiştir. Bunun nede-nini 1924 Anayasa'ın ortamı içersinde 5018 sayılı kanunun sendikaları, yalnızca üyelerinin mesleki çıkarlarını koruyan dernekler olarak değerlendirmesi şeklinde belirtmek mümkündür(37). Çünkü 5018 sayılı kanuna göre (mad.1), "aynı işkolunda veya bu iş kolu ile ilgili işlerde çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaçlarıyla kendi aralarında kurabilecekleri dernekler işçi sendikalarıdır;

Bir işkolunda işverenlerin aynı maksatlarla kendi aralarında kurabilecekleri dernekler de işveren sendikalarıdır."

(37) Bu hususta bkz.: ERKUL, s.16-17.

ii. 5018 sayılı kanunun sendikaların kooperatifçilik alanında yapacakları faaliyetlere getirdiği ikinci bir sınırlama da kooperatif türleri alanında karşımıza çıkmaktadır. Kanun metni içersinde açık ve seçik bir biçimde belirtildiği üzere, sendikalar hertürlü kooperatifin kurulmasıyla değil, yalnızca "İstihsal,İstihlâk,Kredi ve Yapı Kooperatifleri" ile ilgilenebileceklerdi(38). Bu türler dışındaki kooperatiflerle sendikaların ilgilenmesi kanunen mümkün değildi.

Görüldüğü üzere bu dönemde sendikaların toplumsal yönü yeterince değerlendirilmemiş ve faaliyet alanları oldukça sınırlı tutulmuştu. Hattâ sonraları sendikaların bu şekilde bile olsa kooperatifçilikle uğraşmalarını eleştiren görüşler ileri sürülmüştür(39).

Halbuki sendikaların amaçlarına ulaşabilmeleri, üyelerinin ekonomik, toplumsal, kültürel ve mesleki alanlarda çıkarlarını koruyup geliştirebilmeleri için geniş bir faaliyet özgürlüğüne sahip olmaları gerekir(40). Bunun içindir ki 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle, bu Anayasanın öngördüğü Sosyal Hukuk Devleti ortamında 1963 yılında yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu, bu kanun kapsamındaki örgütlere geniş bir faaliyet özgürlüğü tanımıştır.

-
- (38) Nuri ÇELİK, İş Hukuku II, Kollektif İş Hukuku 1 Sendikalar, İstanbul İ.T.İ.A. Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Ya.No: 267, İstanbul,1976,s.314.
- (39) Bkç.: Kemal Sahir SUNAR, Türk Sendikalar Hukuku, Ankara,1955, s.140-141. Yazar, kooperatifçilikle uğraşmanın sendikalar için ikinci derecede bir faaliyet olduğunu, sendika gelirlerinin zaten yetersiz olması nedeniyle sendikaların kooperatiflere yeterince yardım edemeyeceklerini ileri sürmüştür.
- (40) Fikret SÖNMEZ, Türkiye'de Sendika Hürriyeti ve Teminatı, İzmir İ.T.İ.A. Ya.No:65, İzmir,1968,s.75.

274 sayılı Sendikalar Kanunu konumuz bakımından da 14.madde-sinin j fıkrasıyla yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme-nin ilk şeklinin 274 Sayılı Kanunun hükümet teklifinde "üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak ve bu gibi teşebbüslere yardım etmek" şeklinde yer almış bulunduğunu görüyoruz(41).

Geçici Komisyon ve Plan Komisyonu çalışmaları sırasında fıkra-da herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Kanunun Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında ise bu düzenlemenin yetersiz olduğu belirtil-miş, İsrail ve İsveç örnekleri ileri sürülerek, sendikaların biz-zat kooperatifler kurmalarının gerekliliği savunulmuş, bu hususun da fıkra içinde yer alması istenmiştir(42). Neticede j fıkrası "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek veyahut bizzat kooperatifler kurmak yahut kurulmasına yardım etmek" şeklini mecliste almıştır. Daha sonra tasarı Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu'nun çalışmaları sırasında j fıkrası üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda maddeler üzerinde görüşülürken j fıkrasına ilişkin olarak, bu fıkra-da belirtilmek istenen fikrin daha kısa bir ifade kullanı-larak anlatılabileceği ileri sürülerek, fıkranın "Üyeleri için kooperatifler kurmak yahut kurulmasına yardım etmek" şeklinde kısaltılması önerildi(43). Dönemin Çalışma Bakanı Genel Kurul'da, önergedeki ifadenin bu haliyle yetersiz kalacağını, bu bakımdan sendikaların bizzat kooperatifler kurmalarına ilişkin düzenlemenin de fıkra-da yer alması gerekeceğini beyan etti. Geçici Komisyon Sözcüsü ise, fıkranın sonundaki"... yahut kurulmasına yardım etmek" ifadesi kaldırılırsa hem fıkranın kısalarak gereksiz tekrarlardan arınacağını, hem de sendikaların bizzat kooperatifler kurabilmeleri

(41) Bkz.: MMTD.,C.16,S.Sayısı:126,s.60.

(42) Bkz.: MMTD.,C.16,12.4.1963,B.71,0.1,s.297,301.

(43) Bkz.: CSTD.,C.12,2.7.1963,B.84,0.1,s.464-465.

Esasının fıkra içinde yer almasının sağlanacağını belirtti. Geçici Komisyonun görüşü hükümet tarafından da benimsendiğinden yapılan değişiklik teklifi senatada kabul edildi(44). Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerin bazıları Millet Meclisi tarafından benimsenmedi. Benimsenmeyen değişiklikler arasında 14.madda üzerinde yapılan değişiklikler de vardı(45). Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Komisyonu, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun benimsedikleri metinler arasındaki farklılıklar üzerinde çalışmaya başladı. Karma Komisyon Cumhuriyet Senatosunun j fıkrası üzerinde yaptığı değişikliği aynen benimsedi. Karma Komisyonun yaptığı değişikliklerin ve bunlara uygun olarak hazırladığı metnin Millet Meclisinde oylanması sonucunda 14.maddenin 1.bendinin j fıkrası, Cumhuriyet Senatosunun düzenlediği ve Karma Komisyonun aynen benimsediği gibi "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek veyahut bizzat kooperatifler kurmak" şeklinde kabul edildi(46).

274 sayılı Sendikalar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra önce 17.7.1964 tarihinde 508 sayılı kanunla, daha sonra da 29.7.1970 tarihinde 1317 sayılı kanunla bazı değişikliklere uğradı. 14.maddenin 1.bendinin j fıkrasına sendikaların yatırım faaliyetlerini düzenleyen bir ekleme yapıldı. Bu ekleme sonunda 14.maddenin 1.bendinin j fıkrası, "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi ve işveren konfederasyonunun muvafakatini almak kaydıyla sını ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" şeklini aldı.

(44) Bkz.: CSTD., C.12, 2.7.1963, B.84, 0.1, s.466-468.

(45) Bkz.: MMTD., C.19, 12.7.1963, B.114, 0.1, s.472.

(46) Bkz.: MMTD., C.19, 15.7.1963, B.115, 0.1, s.532.

Ancak fıkraya yapılan eklerin Anayasamıza aykırı görülmesi nedeniyle Anayasa Mahkememizde iptali için dava açıldı. Yapılan çalışmalar sonunda Anayasa Mahkememiz 14.maddenin 1.bendinin j fıkrası ile ilgili olarak fıkranın "ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi ve işveren konfederasyonunun muvafakatini almak" ifadesini Anayasaya aykırı bularak iptaline karar verdi(47). Böylece 14.maddenin 1.bendinin j fıkrası, "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak, veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" şeklini aldı. Fıkra halen bu şekliyle yürürlükte bulunmaktadır.

Türkiye'de sendika-kooperatif ilişkilerinin yasal çerçevesinin tarihsel gelişimini inçelerken 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu'ndan da kısaca sözetmek yararlı olur. 8.6.1965 tarihinde kabul edilen 624 sayılı kanunun 13.maddesinin f fıkrası, devlet personeli sendikalarına "Üyelerinin tüketim, kredi ve yapı kooperatifleri kurması için teşebbüslerde bulunmak ve yardım etmek" yetkisini vermişti. Burada da 5018 sayılı Kanunda olduğu gibi hem sendikalara kooperatif kurma yetkisinin verilmediği, hem de kooperatif türlerinin çok sınırlı olduğu görülür(48). Bir süre sonra 1961 Anayasasında yapılan bir değişiklikle devlet memurlarının sendika kurma hakları kaldırıldığı için(49), 624 sayılı

(47) Bkz.: R.G., 19.10.1973 T., No.14311. Fıkraya yapılan ekleme ve Anayasa Mahkemesinin iptal kararı üzerinde çalışmanın 2.bölümünde ayrıntılı olarak durulacaktır.

(48) Devlet Personeli Sendikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hayrettin KALKANDELEN, Sendikalar ve Kamu Hizmetlerinde Sendikacılık, Ankara, 1968.

(49) 22.9.1971 tarihli R.G.de yayınlanarak yürürlüğe giren 1488 sayılı kanunun getirdiği değişiklikle 1961 Anayasasının 46.maddesinin 2.fıkrası madde metninden çıkarılmıştır. Çıkarılan bu hüküm, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerine sendika kurma hakkını tanımaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kâzım ÖZTÜRK, Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınları Yasa Dizisi: 1,3,b., Ankara 1979, s.95-96.

Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ve dolayısıyla değinilen hüküm de yürürlükten kalkmıştır.

II- Yürürlükteki Yasal Düzenleme

1. Yasal Düzenlemenin Anayasal Dayanağı

Sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerinin Anayasal dayanağı, Anayasa'mızın 51.maddesidir. 1961 Anayasası kooperatifçiliğe büyük önem vererek "sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler" bölümünde, 51.madde de, "Devlet Kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır" hükmüne yer vermiştir. Bu düzenleme, ekonomik ve toplumsal yönden zayıf olan kişi ve grupları korumak ve durumlarını iyileştirmek amacını taşımaktadır. 51.maddenin gerekçesinde, kooperatiflerin himayesi esasının Anayasa'da yer almasının memleket ihtiyaçlarına uygun görüldüğü belirtilmiştir(50). Anayasanın 51. maddesi hükmü çerçevesinde, bugün yürürlükte olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatifçilik konusunu ayrıntılı olarak düzenlemektedir(51). 1163 sayılı kanunla, Türkiye'de oldukça eskilere dayanan ancak gerek mevzuat gerekse uygulamalardaki dağınıklıklar nedeniyle arzulanan düzeyde başarılı olamayan ve gelişemeyen kooperatifçiliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Anayasanın 46. maddesinde temel yasal dayanağını bulan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ise, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yanısıra, kooperatifçiliğinin geliştirilmesini amaçlayan ve buna olanak sağlayan bir hüküm içeren diğer bir kanundur. Sendikalar Kanununun 14. maddesinin 1. bendinin j fıkrası, bugün yürürlükte olan şekliyle, kooperatiflerin gelişip yaygınlaşmasında sendikaların büyük ölçüde katkıda bulunmalarını sağlayacak nitelikte bir hüküm olarak karşımızda durmaktadır.

(50) Bkz.: ÖZTÜRK, s.105.

(51) Bkz.: R.G., 10.5.1969 T., No.13195.

2. Yasal Düzenleme ve Yarattığı Bazı Sorunlar

A) Sendikaların Kooperatifçilik Alanındaki Faaliyet Biçimleri

Daha önce de değinildiği gibi 274 sayılı Sendikalar Kanunu sendikalara geniş bir faaliyet özgürlüğü tanımıştır. Bu özgürlük sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetleri için de geçerlidir. Gerçekten de sendikaların bizzat kooperatifler kurabilmeleri olanağı sağlanmış, kooperatif türleri konusunda da hiç bir sınırlandırma getirilmemiştir.

Sendikalar Kanununun 14.maddesinin 1. bendinin j fıkrasındaki "üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak" şeklindeki ifadeden, sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerinin üç ayrı biçimde olabileceği anlaşılmaktadır(52).

- i. Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak,
- ii. Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışma teşebbüslerine yardım etmek,
- iii. Bizzat kooperatifler kurmak.

i. Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak, sendikaların bu konuda öncülük etmesi anlamına gelmektedir. Sendikalar üyelerini kooperatifçilik konusunda aydınlatacaklar, kooperatifler kurulması için üyelerini teşvik edecekler, onlara yol gösterceklerdir. Üyelerinin kooperatifçilik konusunda harekete geçmelerini sağlayacaklardır. Kısaca, bu konuda sendika üyeleri arasında bir hazırlık, ön çalışma sözkonusu olmadan, sendikalar konuyu ortaya getirecek, ortam hazırlayacak, ancak aşağıda değinileceği gibi kendileri bizzat kooperatif kurmayacaklardır. Bu anlamda sendikaların çabaları, kuruluş çalışmaları yapmak, konunun önemi belirtmek, başlangıç aşamasında idari, yönlendirici çalışmalar yapmak, bazı formalitelerin çözümünü kolaylaştırmaya çalışmak şeklinde olacaktır.

(52) Bkz.: ERKUL, s.109; Erol ERDOĞMUŞ, "Türk-İş ve Kooperatifçilik", Karınca,S.444 (Aralık 1973),s.6.

ii. Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışma teşebbüslerine yardım etmek, sendikaların yukarıda değinilen "öncülük etmek" faaliyetlerinden ayrı bir nitelik taşımaktadır. Yani, sendikalar devreye kuruluş aşamasında değil, daha sonra gireceklerdir. Sendika üyeleri arasında "kooperatif kurma" fikri ortaya çıkmış olacaktır. Bu yolda bazı ön hazırlık-araştırma çalışmaları yapılmış olacaktır. Ancak başlangıçta, bu aşamaya gelinceye kadar sendikanın herhangi bir katkısı sözkonusu değildir. Sendika işe sonradan karışacak, destekleyici, yardım edici bir rol oynayacaktır. Bu anlamda sendikalar kooperatiflere gerek parasal yardım yaparak, gerekse ücretsiz bina sağlayarak ya da sağladıkları binalardan ucuz kiralar alarak yardımcı olabilirler. Kooperatiflerin bazı hizmetlerinin görülmesinde araç-gereç ve yetişmiş personel yardımı yapabilirler. Kooperatiflerin karşılaştıkları diğer sorunların çözümünde de yardımcı olabilirler.

iii. Bizzat kooperatifler kurmak, sendikaların kooperatiflere ilişkin faaliyet biçimlerinin üçüncüsüdür. Bu anlamda sendikaların faaliyetleri, tüzel kişi olarak, kooperatifi meydana getiren en az yedi ortağın birisi olarak kooperatifler kurmak şeklinde olacaktır. Sendikalar Kanununda her hangi özel bir hüküm bulunmadığı için sendikaların kurdukları ya da ortak oldukları kooperatifler için de doğrudan doğruya Kooperatifler Kanunu hükümlerinin uygulanması gerekir(53).

B) Sendikaların Kooperatif Kurmalarına İlişkin Sorunlar

274 sayılı Sendikalar Kanununa göre sendikaların temel amacı üyelerinin ekonomik, toplumsal ve kültürel yararlarını korumak ve geliştirmektir(mad.1/1). Sendikaların faaliyet alanlarının sınırı 14. ve 15. maddelerde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Sendikalar, kooperatifçilikle ilgili olarak, üyelerinin

(53) Rüçhan IŞIK, İşçi Sendikalarının Faaliyetlerinin Hukuksal Çerçevesi, Ankara,1977,s.87.

ekonomik durumlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabilmek amacıyla kooperatiflerin kurulmasına yardımcı olabilecekleri gibi kendileri de bizzat kooperatifler kurabilirler.

Sendikalar Kanununun 14. maddesinin 1. bendinin j fıkrasında sendikaların kooperatifler kurabilecekleri açıkça belirtildiği halde, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 1.maddesinde kimlerin kooperatifler kurabilecekleri belirtilmiş ve bunlar arasında sendikalara yer verilmemiştir. Kooperatifler Kanununun 1.maddesi:

"Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler,köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir" şeklindedir. Madde metninde kooperatif kurabilecek kişiler belirtilirken bunlar arasında "sendikalar" dan söz edilmediğine göre, Kooperatifler Kanununun, sendikalara kooperatifler kurma yetkisini tanımadığı ileri sürülebilir(54).

Sendikalara "bizzat kooperatifler kurmak" yetkisini veren 274 sayılı Sendikalar Kanunu 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Kooperatifler Kanunu ise altı yıl sonra 1969 yılında yürürlüğe girmiştir. Burada açıklığa kavuşturulması gereken nokta, Kooperatifler Kanununun daha önceden 274 sayılı Kanunun sendikalara tanıdığı "bizzat kooperatifler kurmak" yetkisini ortadan kaldırmayı amaçlamış olup olmadığıdır. Sendikaların bizzat kooperatif kurup kuramayacakları konusunda kuşku yaratan Kooperatifler Kanununun 1. maddesi yanında, aynı kanunun 9. maddesi de bu kuşkuyu

(54) Şehbender ERGİN/Yılmaz ULUSOY, Anonim Şirketlerle Mukayeseli Kooperatif Teşekküller ve Örnek Anasözleşmeleri, Ankara,1970, s.30.

arttırıcı niteliktedir. Kooperatifler Kanununun 9. maddesi, "Özel İdareler, belediyeler, köyler gibi kamu tüzel kişileri ile cemiyetler ve dernekler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kooperatifler, amaçları bakımından ilgilendikleri kooperatiflerin kuruluşlarına yardımcı olur, önderlik eder ve ortak olabilirler" demektedir. Kooperatifler Kanununun 1. ve 9. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, kooperatif kurabilecek tüzel kişilerin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır(55). Özel hukuk tüzel kişileri olarak yalnızca "cemiyet" ve "dernek"lere kooperatifler kurma yetkisi tanınmıştır.

1961 yılına kadar sendikalar dernek niteliğinde görülmüşlerdir. Bu nedenle Kooperatifler Kanunu hazırlanırken kanun koyucunun sendikaları birer dernek olarak değerlendirdiği ve bu nedenle dernek kelimesi kapsamında sendikaların da bulunduğu, böylece sendikaların kooperatifler kurabilecekleri bir an için düşünülse bile bu düşünce uzun boylu geçerli olamaz. Çünkü Kooperatifler Kanununun 1. ve 9. maddeleri üzerinde meclislerde görüşülürken dernek kelimesinin kapsamında sendikaların da bulunduğu ilişkin bir açıklama olmamıştır. Yalnızca, cemiyet ve dernek kelimelerinin aynı anlamı taşıdıkları, bu nedenle cemiyet kelimesinin kanun tasarısından çıkarılması bazı meclis üyeleri tarafından önerilmiştir(56). Ayrıca 1961 Anayasası dernek kurma hakkını 29.maddede "kişisel" bir hak olarak, sendika kurma hakkını

(55) Bakanlar Kurulu tarafından Meclise sunulan Kooperatifler Kanunu tasarısında tüm gerçek ve tüzel kişilerin kooperatifler kurma olanağı vardı. Ancak geçici komisyonda 1. maddenin kapsamı daraltılmıştır. Bkz.: MMTD., C.29, 25.11.1968, B.9, O.1, s.235 vd..

(56) Komisyon Başkanı ise, bazı kanunlarda cemiyet, bazılarında dernek kelimelerinin kullanıldığını, Kooperatifler Kanununda da, bu kanunlarla (Cemiyetler Kanunu ve Medeni Kanun) kurulan tüzel kişilerin tümünü kapsamak amacıyla "cemiyet ve dernek" ibaresinin kullanıldığını ifade ederek maddenin bu şekilde kanunlaştırılmasını önermiş ve önerisi kabul edilmiştir. Bkz.: CSTD., C.53, 24.4.1969, B.53, O.2, s.34.

ise 46.maddede "sosyal" bir hak olarak düzenlemiştir(57). Sendikalar günümüzde, derneklerden oldukça farklı kendilerine özgü bir hukuksal yapıya sahiptirler(58).

Bu şekilde, sendikaların derneklerden farklı olduklarını ve dernek kapsamında düşünülemeyecekleri belirtildikten sonra yeniden Kooperatifler Kanununun amacı üzerinde durulabilir.

Kanun koyucu, Kooperatifler Kanunu ile kooperatifçiliği ihtiyaçlara uygun olarak düzenlemek istemiştir. Bu kanun kooperatifçiliğin geliştirilmesi amaçlanarak hazırlanmıştır. Öyleyse, Kooperatifler Kanunu ile sendikaların kooperatifler kurma yetkisinin sona erdirilmek istendiği düşünülmemelidir. Çünkü, daha önce de değinildiği gibi sendikaların bizzat kooperatif kurmaları, kooperatiflerin gelişmesine yardımcı olacak nitelikte bir hükümdür. Bu hükmün geçersiz kılınması hem Anayasanın 51.maddesine, hem de bizzat Kooperatifler Kanununun kendi amacına ters düşer.

Zaten daha sonra 274 sayılı Sendikalar Kanununun, 1317 sayılı kanunla 1970 yılında değişikliklere uğraması sırasında sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerini düzenleyen 14.maddenin j fıkrası yeniden kanunlaşmıştır. Böylece, kanun koyucunun

(57) Ancak, Anayasanın 46.maddesinin gerekçesine göre, sendika ve dernek kurma haklarının ayrı maddelerde düzenlenmesinin nedeni sendika ve dernek arasındaki yapısal fark değildir. Bu düzenlemenin amacı sendika kurma hakkını daha sağlam esaslara oturtmaktır. Bkz.: ÖZTÜRK, s.96. Sendikalar ve dernekler arasındaki yapısal farklılıklar için bkz.: ERKUL, s.10.

(58) 274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinin 1961 Anayasasına aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesinde açılan davada, Anayasa Mahkemesi, sendikaların hukuksal niteliğine değinerek, sendikaların derneklerden farklı topluluklar olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Anayasa Mahkemesinin 27.9.1967 tarihli kararı. R.G., 19.10.1968 T.,No.13031.

amacının her zaman için sendikalara kooperatifler kurmak yetkisini tanımak olduğu anlaşılmaktadır. Aksi halde j fıkrası yeniden kanunlaştırılmazdı. 14. maddenin j fıkrasının 1317 sayılı kanunla 1970 yılında, yani Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesinden sonraki bir tarihte değişikliğe uğrayarak yeniden kanunlaşması konuya açıklık kazandırmaktadır. Burada, önceki tarihli genel nitelikte bir kanun hükmü ile (Kooperatifler Kanununun 1. maddesi), sonraki tarihli özel nitelikte bir kanun hükmü (1317 sayılı kanunla değişen 14. maddenin j fıkrası) çatışmaktadır. Genel kukuk ilkeleri uyarınca, böyle bir durumda özel kanun hükmü geçerli olduğundan(59) bugün için sendikaların hukukən kooperatifler kurmaya yetkili oldukları, herhangi bir kuşkuyla yer vermeyecek kadar açıktır(60).

Ayrıca, kanunların yürürlükten kalkmasına ilişkin genel hukuk ilkelerinden ayrı olarak, dönemin Çalışma Bakanının, 1970, yılında 274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin meclis çalışmaları sırasında Cumhuriyet Senatosunda yaptığı konuşma da, kanun koyucunun amacının sendikaların kooperatifler kurma yetkisini kaldırmak olmadığı görüşünü desteklemektedir(61).

(59) Necip BİLGE, Hukuk Başlangıcı Dersleri, Ank.Üni.Huk.Fa.Ya. No:358, Ankara, 1975, s.246-248.

(60) Celâl GÖLE, "Türk Hukukunda Sendikaların Hukuki Niteliği ve Kooperatifler Kurmalarına İlişkin Sorunlar", SBFD, C.XXVI, S.4 (Aralık 1971), s.140.

(61) Çalışma Bakanı, uygulamada bazı sendikaların kooperatifler kurduklarını, otel işletmeciliği yaptıklarını belirterek, fiilen var olan bu duruma hukukilik kazandırılması için 14.maddenin j fıkrasının yeniden kanunlaştırılmasını önermiştir. Bkz.: CSTD., C.60, 14.7.1970, B.92, O.1, s.244.

Bütün bu açıklamaların ışığında sendikaların, 274 sayılı Sendikalar Kanununun yürürlüğe girmesinden itibaren her zaman için kooperatifler kurmaya yetkili oldukları söylenebilir(62).

Sendikaların kooperatifçilik faaliyetlerine ilişkin bir diğer hüküm de Sendikalar Kanununun 15. maddesinde yer almaktadır. Sendikaların ticaret yapmalarını yasaklayan 15. madde:

"Bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller ticaretle uğraşamazlar.

14. maddenin (j) fıkrası hükmü saklıdır.

14. maddenin 1 inci bendinin(â) ve (1) fıkraları gereğince bu mesleki teşekküllerin kurdukları tesislerin işletilmesinde- üyelerin bu tesislerden istifadesi hali hariç-kâr, bu teşekküllerin üyeleri ve mensupları arasında risturn şeklinde de olsa dağıtılmaz. 14. maddenin 1 inci bendinin (j) fıkrası gereğince dağıtılacak risturn bu hükme tabi değildir" şeklindedir.

Sendikalar Kanununun 14. ve 15. maddeleri birlikte düşünüldüğünde, kanun koyucunun, sendikaların kooperatifler kurmalarını ticari bir faaliyet olarak değerlendirdiği ileri sürülebilir(63). Çünkü Sendikalar Kanununun 15. maddesinin 1. fıkrasında, sendikaların ticaret yapmaları yasaklanmış, aynı maddenin 2. fıkrasında 14. maddenin j fıkrasının bu hükme bağlı olmadığı belirtilmiştir. Gerçi 15. maddenin 2. fıkrası, 14. maddenin j fıkrasına sendikaların yatırımlarını düzenleyen hükmün eklenmesinden sonra 15. maddeye konmuştur. Bu nedenle kooperatifçilik faaliyetlerine değil, sendikaların yatırımlarına ilişkindir. Ancak 15. maddenin 3. fıkrasında da ticaret yapma yasağının diğer istisnalarına değinilerek,

(62) GÖLE, s.151.

(63) Metin KUTAL, "Mevzuatımızda Sendikalara Yasak Edilen Faaliyetler", İst.Üni.İkt.Fa.Mec., 1965, C.25, S.1-2, s.139-140; SÖNMEZ, s.91-92, Ancak her iki yazarın da kooperatifçiliği ticari bir faaliyet olarak değerlendirmeleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun yürürlüğe girmesinden öncedir.

Sendikaların kooperatifçilik faaliyetleri sonucunda elde edilecek kârın üyelere risturn olarak dağıtılması öngörülmüştür. Sendikaların kooperatifçilik faaliyetlerinin sonuçlarının (üyelere risturn dağıtılması), sendikaların ticaret yapma yasağının istisnası olarak düzenlenmesi, kanun koyucunun kooperatifçiliği ticari bir faaliyet olarak değerlendirmiş olduğunu göstermektedir.

Ancak, bugün için 1969 yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri karşısında, kooperatifler ticaret ortaklığı niteliklerini kaybetmişlerdir(64). 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1. maddesinde kooperatifleri "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım ve dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacı ile, özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküller" şeklinde tanımlamaktadır. Kooperatifler üyelerin ekonomik yaşantılarına katkıda bulunmak amacına yönelmiş kişi topluluklarıdır. Bu amaca ulaşmak için de karşılıklı yardım esasından yararlanırlar. Ticaret ortaklıklarında sermaye birleşimi esas olduğu ve ön planda kâr sağlama amacı bulunduğu halde, kooperatiflerde kendi kendine yardım ilkesini gerçekleştirmek isteyen, ekonomik amaca yönelmiş kişilerin birleşmesi esastır. Kısaca belirtmek gerekirse, ticaret ortaklıklarındaki "kâr paylaşmak" unsuru yerine, kooperatiflerde "ekonomik çıkarların sağlanıp korunması" unsuru vardır(65).

(64) Ünal TEKİNALP, Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi, Ortak Sifatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İst. Üni.Ya.No: 1814, Huk.Fa.Ya.No:404, İstanbul, 1972,s.27; GÖLE, s.156.

(65) ÇELİK, s.324-325; İZVEREN, s.72,73; Reha POROY/Ünal TEKİNALP/Ersin ÇAMOĞLU, Ortaklıklar Hukuku, İst.Üni.Ya.No:1769,Huk.Fa.Ya.No:392, İstanbul,1972,s.684-685, Karşıt görüş için bkz.: Necdet KARACEHENNEM, Kooperatifler Hukuku, Ankara,1977,s.31.

14.maddenin (i) ve (1) fıkralarında belirtilen ve 15. maddenin 3. fıkrasında tekrar değinilen faaliyetlerin temel amacı da kâr sağlamak değildir. (Kâr, yatırım faaliyetleri ile ilgilidir ve zaten ticaret yapma yasağının istisnası olarak 15.maddenin 2. fıkrasında bu hususa değinilmiştir). Ayrıca Anayasa Mahkemesi de 8-9 Şubat 1972 tarihli kararında, "kooperatiflerin hukukça ticaret ortaklıklarına benzemekle birlikte, toplumsal açıdan yardımlaşma ortaklıkları olduklarını" belirtmiş, kooperatiflerin üyelerine risturn dağıtmalarının ticaret yapma anlamına gelmeyeceğini, bunda sakınca bulunmadığını, aksine ortakların kooperatife ilgi göstermelerine yol açtığı için yarar bulunduğunu ifade etmiştir(66).

15. maddenin 1317 sayılı kanunla yapılan değişikliklerden önceki düzenlenişi:

"Bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller ticaretle uğraşamazlar.

14. maddenin 1. bendinin (i) ve (1) fıkraları gereğince bu mesleki teşekküllerin kurdukları tesislerin işletilmesinde-Üyelerinin bu tesislerden istifadesi hali hariç-kâr amacı gütmeleri caizdir; ancak, bu şekilde elde edilen kâr, bu teşekküllerin üyeleri ve mensupları arasında risturn şeklinde de olsa dağıtılamaz. 14. maddenin 1. bendinin j fıkrası gereğince dağıtılacak risturn bu hükme tabi değildir" şeklindeydi.

15. maddenin yürürlükte olan bugünkü metninde "kâr amacı gütmeleri caizdir; ancak bu şekilde elde edilen" bölümü yoktur. Değişiklik yapılırken "kâr" kelimesi yerine "gelir" kelimesinin kullanılması, metnin karışıklığa yol açmadan anlaşılabilmesini sağlayabilirdi(67). Daha önce de değinildiği gibi, 14. maddenin

(66) Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz.: R.G., 19.10.1972 T., No.14341.

(67) ÇELİK, s.352.

(i) ve (1) fıkralarındaki faaliyetlerin temel amacı kâr sağlamak olmadığına göre ve risturn dağıtımı da, faaliyetleri ticari nitelikte olmayan kooperatiflerin, "gelir gider farkının ortaklar arasında bölüşülmesi"(68), olduğuna göre 15. maddenin 3. fıkrasında "kâr" yerine "gelir" kelimesinin kullanılması uygun olurdu.

§.2. SENDİKALARIN KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİ UYGULAMASI VE SORUNLARI

Türkiye'de sendikaların kooperatifçilik alanında faaliyet göstermeleri, oldukça yeni sayılabilecek bir konudur. 274 sayılı Sendikalar Kanunu, sendikalara kooperatifçilik alanında geniş bir faaliyet özgürlüğü tanımıştır. Ancak sendikaların bu çok önemli konuyla yeterince ilgilenmedikleri görülmektedir. Ülkemizde, sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerinin tüketim ve konut kooperatifleri ile sınırlı olduğu söylenebilir. Büyük fiyat artışları ve toplu sözleşmelerle elde edilen ücret artışlarının kısa zamanda etkisiz hale gelmesi, sendikaları kooperatifçilik hareketiyle daha yakından ilgilenmeye zorlamaktadır. Sanayileşme ile birlikte kentlere akın görülmekte, konut sorunu ortaya çıkmakta, kiralar korkunç bir hızla yükselmektedir. Tüketim maddelerinin fiyatları da, reel ücretlerin artış hızının önünde gitmektedir. İşçi ücretlerinin önemli bir bölümü tüketim ve konutla ilgili harcamalara gitmektedir(69). Bu durum karşısında

(68) POROY/TEKİNALP/ÇAMOĞLU, s.741.

(69) Ziya Gökalp MÜLAYİM, "Kooperatifleşme ve Türk-İş ile Disk" Milliyet Gazetesi, 2.10.1976, s.2.

doğal olarak sendikalar öncelikle tüketim ve konut kooperatiflerine yönelmişlerdir(70). Konut kooperatiflerinin uygulamada tüketim kooperatiflerine kıyasla daha başarılı oldukları söylenebilir. İşçilerin konut kooperatifleri kurarak Sosyal Sigortalar Kurumundan kredi sağlamak olanakları vardır. Ancak bu olanaktan yeterince yararlanılmamaktadır.

Türkiye'de sendika-kooperatif ilişkileri henüz başlangıç aşamasında sayılır. Bununla birlikte uygulamadan bazı örnekler verilebilir.

I- Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Kooperatifçilik Faaliyetleri

1. Sendikaların ve Federasyonların Kooperatifçilik Faaliyetleri

A) Türk-İş Üyesi Federasyon ve Sendikaların Faaliyetleri

DYF-İş: İskenderun, Seyhan, Adana ve Konya'daki işyerlerinde Tüketim kooperatifleri vardır. Federasyon öncülük etmiş, yardımcı olmuştur. Ayrıca Türk-İş'e federasyon ile bağlı olan sendikaların 21 tanesi, üyeleri için konut kooperatifleri kurmuş ve sonuçlandırmışlardır. Sendikalar ile kooperatifler bağımsız faaliyet göstermektedirler. Söz konusu konut kooperatiflerinin finansmanı Sosyal Sigortalar Kurumundan sağlanan kredilerle olmuştur. DYF-İş kredi sağlanmasında da yardımcı olmuştur. Ayrıca Çankırı'daki işyerinde bulunan 50 ortaklı ve 50.000TL sermayeli ve Kayseri'deki işyerinde bulunan 240 ortaklı ve 100.000TL sermayeli tüketim kooperatiflerine ücretsiz bina sağlamıştır.

(70) Türk-İş 9'un Genel Kurul Çalışma Raporu(Ankara 28 Mayıs 1973),
Türk-İş Ya.No:77, s.631.

Tes-İş: Federasyona bağlı sendikaların bazıları "Turtas Yapı Kooperatifi"ni kurmuşlardır. 680 üyelik kooperatifin Dikmen mevkiinde inşaatları devam etmektedir. Ayrıca federasyona bağlı tüm sendikalar yapacakları toplu sözleşmelere, işverenin de katkısını sağlamak amacıyla konut kooperatifleri kurulması yolunda hükümler konması için çalışmaktadırlar. Zonguldak'taki işyerlerinde bulunan tüketim kooperatifine de ucuz kira ile bina sağlanmıştır.

Maden-İş: Soma'daki işyerinde kurulmuş olan bir yapı kooperatifi vardır. Zonguldak Maden-İş bu bölgede finansmanı sağlamaktadır.

Yol-İş: Federasyon bünyesindeki sendikalar, tüketim kooperatiflerini toplu sözleşmelere konulan hükümlerle desteklemektedirler. İşyerlerinde işverenler iki işçiyi kooperatiflerde çalışmak üzere görevlendirmektedirler. Ayrıca kooperatiflerin bina, araç ve vasıta ihtiyaçları için de toplu sözleşme hükümleri çerçevesinde işverenlerin katkısı istenmektedir. 1978 yılı içinde, federasyon kooperatiflere borç olarak 50 Milyon TL dağıtmıştır. 1979 yılı içinde 50 milyon TL daha borç olarak dağıtılacaktır. Konut kooperatifleri konusunda da federasyonun bizzat kooperatif kurma girişimi olmamakla beraber teşvik edici çalışmaları vardır.

Şeker-İş: Malatya'da 152 ortaklı ve 152.000 sermayeli bir tüketim kooperatifi kurulmuştur. Sendika halen kooperatifle işbirliği halindedir. Kooperatifin karşılaştığı güçlüklerin kurulmasını teşvik etmektedir. Kütahya, Eskişehir, Malatya ve Kayseri'de konut kooperatiflerinin kurulması için hazırlıklar sürdürülmektedir.

Tez Büro-İş: Sendika üyeleri için bir konut kooperatifi kurulmasına öncülük etmiş ve üyelerini konut sahibi yapmıştır. Bugün için sendika ve kooperatif bağımsız olarak faaliyet göstermektedir. İkinci bir konut kooperatifi kurulması için çalışılmaktadır.

Likat-İş: Mersin Limanı İşyeri İşçilerinden bir kısmını konut sahibi yapmak amacıyla kurulan ve görevini tamamlamış bulunan bir konut kooperatifi, çalışmalarına halen devam etmektedir. Sendikanın İzmir ve Samsun limanında faaliyette bulunan tüketim kooperatifleri de vardır.

Çimse-İş: Afyon'daki işyerinde 250 ortaklı ve 250.000TL sermayeli bir tüketim kooperatifi vardır. Sendika maddi yardımda bulunmuştur. Sivas'taki işyerinde 450 ortaklı ve 100.000TL sermayeli bir tüketim kooperatifi vardır. Sendika gerektiğinde maddi yardımda bulunmaktadır.

Koop-İş: Niğde, Çorum, Salihli ve Kastamonu'da genel merkezden bağımsız olarak faaliyet gösteren konut kooperatifleri vardır. Genel merkezin prestijinden yararlanmaktadırlar. Ayrıca merkezin 30.000TL sermaye ile 7 ortaktan birisi olarak katıldığı bir tüketim kooperatifi vardır.

Türk Harb-İş: Kayseri'deki işyerinde 450 ortaklı ve 350.000TL sermayeli tüketim kooperatifine, sendika parasal yardım yapmış ve ucuz kira karşılığında bina sağlamıştır. Ayrıca sendikanın "Harb-İş Sendikası Sınırlı Sorumlu Tüketim Kooperatifi" isimli bizzat kurduğu bir tüketim kooperatifi vardır. Sendika, tüzel kişi olarak 30.000TL ile katılmıştır. Sendika yöneticilerinden üç tanesi kooperatifin yönetiminde de görev almışlardır. Sendikanın

tüketim kooperatifine asıl katkısı parasal yardım şeklinde olmaktadır. 1978 yılı içinde faiz istenmeden 5.000.000TL kooperatife borç verilmiştir. Kooperatifin Ankara'da 8000 üyesi bulunmaktadır.

Tekgıda-İş: Sendikanın bizzat kooperatif kurma girişimi olmamıştır. Ancak sendika üyesi işçilerin kurdukları kooperatiflere sendika maddi yardımda bulunmakta, karşılaştıkları sorunların çözümünde yardımcı olmaktadır.

Tümtis: İstanbul İ.E.T.T. idaresinde çalışan 1500 kadar işçi ve memurun ortak olmaları amacıyla bir tüketim kooperatifi kurulmasına sendika öncülük etmiştir. Ancak üye sayısı arzulanan düzeye ulaşamamıştır. Halen kooperatifin 400 kadar üyesi vardır. Konut kooperatifleri sosyal Sigortalar Kurumundan sağlanan kredilerin de yardımıyla başarılı olmuşlardır.

B) Disk Üyesi Sendikaların Faaliyetleri

Genel-İş: Çeşitli işyerlerindeki tüketim kooperatiflerinin kurulmasına sendika öncülük etmiştir. Bizzat kooperatif kurma girişimi olmamıştır.

Tekges-İş: Sendika, çeşitli işyerlerindeki tüketim kooperatiflerini desteklemektedir. Konut sorununun küçük girişimlerle çözülemeyeceğine inanıldığı için bu alanda sendikanın girişimi yoktur. DİSK bünyesinde bir girişim olursa, sendika katkıda bulunmaya hazırdır.

Dev Maden-Sen: Sendika öncülüğünde "Maden Sen Üyeleri Yapı Kooperatifi" kurulmuştur. Sendika 300.000TL katkıda bulunmuştur. Bina temin etmiştir. Bazı formalitelerin çözümünde yardımcı olmaktadır.

Hür Cam-İş: Sendika öncülüğünde "Hür Cam-İş Yapı Kooperatifi" kurulmuştur. Sendika bizzat ortak değildir. Dışarıdan kooperatife yardımcı olmaktadır.

Gıda-İş : Bugün GIDA-İŞ olarak faaliyet gösteren, daha önceki adı BESİN-İŞ olan sendika, "Besin-İş Üyeleri Yapı Kooperatifi"nin, kurulmasına öncülük etmiştir. Ancak denetim gücü olmaması nedeniyle, sendika, kooperatifin yönetimine karışmamıştır.

2. Konfederasyonların Faaliyetleri

A) Türk-İş'in Faaliyetleri

Türk-İş'in 24 ilkesi arasında kooperatifçiliğe ilişkin olan 14. ilke,

"Üretici köylü ve çiftçinin kooperatifleşmeleri, bu kooperatiflere devletin müdahalesini veya aracı ve tefecilerin sızmasını kesinlikle önleyici tedbirler alınması, ayrıca üretici kooperatiflere sınıai tesisler kurma imkânlarının sağlanması konularında Türk-İş yetkilileri zamanında uyaracak ve bu konuda gerekli çalışmaları yapacaktır" şeklindedir(71).

Bu ilke doğrultusunda, Türk-İş özellikle 1974 yılından itibaren, işçi eğitimi seminerlerine paralel olarak çok sayıda kooperatifçilik seminerleri de düzenlemiştir. Eğitim çalışmalarının yanı sıra, uygulamaya dönük çalışmalara da öncülük edilmiştir. Türk-İş kooperatifçilikle ilgili çalışmalarında, kooperatifçilik hareketinin gelişmesi ve üyeleri olan işçilerin ekonomik yarar sağlamaları bakımından, kooperatiflerin demokratik yönden desteklenmesini ilke olarak benimsemiştir. Kooperatif ve birliklerin ilke, amaç ve yönetimlerine katılmayarak, harekete dışardan destek ve öncü olmayı daha yararlı görmektedir. Türk-İş'in görüşü, bu

(71) Bkz.: "Türk-İş İlkeleri Açıklamalar ve Uygulamalar", Türk-İş, S.119 (Şubat 1979), s.33.

şekilde sendika-kooperatif işbirliğinin daha sağlıklı olacağı
şeklindedir(72).

Türk-İş'in kooperatifçilik alanındaki çalışmaları, konut
kooperatifleri ve tüketim kooperatifleriyle ilgili olmuştur.

Türk-İş/AAFLI Antalya Kooperatifçilik Semineri (1-4 Mayıs
1974) sonunda alınan kararlara(73) bağlı olarak konut ve tüketim
kooperatiflerinin durumlarını belirleyici çalışmalar yapılmıştır.
Ayrıca 28-31 Mayıs 1974 tarihleri arasında Ankara'da yapılan
Türk-İş/ILO Toplu Sözleşme Dışı Çalışmaları ve Kooperatifçilik
Seminerinde de konu ele alınmıştır. Daha sonra 1976,1977 ve 1978
yılları içinde de Türk-İş/AAFLI işbirliği ile çeşitli bölgelerde
kooperatifçilik seminerleri düzenlenmiştir.

Türk-İş'in konut kooperatifleri konusundaki ilk çalışmaları
1964 yılında başlamıştır. "Türk-İş Yapı Kooperatifi" adı ile
kurulan kooperatif, Aydınlikevler semtinde 2566 konuttan oluşan
ve bugün Seyfi Demirsoy Mahallesi olarak tanınan merkezi ısı sis-
temli sitenin yapımını gerçekleştirmiştir.

Daha sonra Ortadoğu Teknik Üniversitesi yanında 4906 konutluk
ikinci bir sitenin yapımına geçilmiştir. 1978 yılı sonunda 1282
konut tamamlanmış ve işçilere dağıtılmıştır. 1979 yılı sonunda
3340 konutun tamamlanarak işçilere dağıtılacağı belirtilmektedir.
1980 yılı sonunda, site bütünüyle hizmete girmiş olacaktır.

(72) POLAT, s.29.

(73) Seminer sonunda alınan kararlar için bkz.: Türk-İş 10.Genel
Kurula Sunulan Çalışma Raporu (Ankara 12 Nisan 1976), Türk-İş
Ya.No:95,Ankara,1976,s.685.

Ankara'daki çalışmaların dışında, İstanbul'da 4208 konutluk bir site için alt yapı çalışmaları başlatılmıştır(74).

Türk-İş'in tüketim kooperatifçiliği konusundaki çalışmaları daha yakın yıllara rastlamaktadır. Seyfi Demirsoy Mahallesi olarak bilinen sitede, Türk-İş'in önderliği ile bir tüketim kooperatifi kurulmuştur. "Sınırlı Sorumlu Ankara İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yapı Kooperatifi Ortaklığı Tüketim Kooperatifi (kısası Saisko)" adlı tüketim kooperatifi, bugün kuruluşu tamamlanmış olan "Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği"nin temelini oluşturmuştur. Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği'ne Saisko'dan başka Demiryolları Memur ve İşçileri Tüketim Kooperatifi(Deko), Bira Fabrikası işçileri Tüketim Kooperatifi(Bifeko), Karayolları Genel Müdürlüğü Memur ve İşçileri Tüketim Kooperatifi, Karayolları 48. Şube Müdürlüğü Memur ve İşçileri Tüketim Kooperatifi ile Eskipazar Kereste Fabrikası İşçileri Tüketim Kooperatifi üye olmuşlardır.

Birliğin amacı, üyelere ucuz fiyatla ihtiyaç maddelerini sağlamak, tüketim kooperatiflerinin önce bölge birlikleri sonra da merkez birliği halinde toplanarak örgütlenmelerini sağlamaktır (75). Ankara ve Çevresi Tüketim Kooperatifleri Birliği, Ankara, Çankırı, Kırşehir ve Yozgat illerini kapsamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bütün illerini içerecek ve İstanbul, Samsun, İzmir, Adana, Erzurum, Kayseri, Eskişehir, Diyarbakır, Bursa, Kocaeli, Antalya, Bolu, Trabzon, Sivas, Van ve Konya merkez olmak üzere toplam 17 tüketim

(74) Kenan DURUKAN, "Türk-İş Binlerce İşçiyi Konut Sahibi Yaptı", Türk-İş, S.116 (Kasım 1978), s.32.

(75) Birlik Anasözleşmesinin "Birliğin Amacı ve Çalışma Konuları" başlığını taşıyan 2. ve 3. maddeleri için bkz.: Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.1, S.2.

Kooperatifleri Birliği ve bunların da "Türkiye Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği"ni kurmaları planlanmış bulunmaktadır(76). Ankara ve Çevresi Tüketim Kooperatifleri Birliğinin resmen kuruluşu 20.8.1975 tarihinde olmuştur. Birliğin 10.000 den fazla üyesi, işçi ve memurlardan oluşmaktadır(77).

Türk-İş, kooperatif birlikleri kurulmasına öncülük etmenin yalnız başına yeterli olamayacağı, kooperatiflerin önde gelen sorunlarının finansman sorunu olduğu düşüncesinden hareket ederek bu sorunun çözümü için de çalışmalar yapmıştır. 10. Genel Kurul çalışmaları sırasında alınan karar gereğince oluşturulması gereken Kooperatifçilik Fonu'nun da yönetmeliği hazırlanmıştır. Yönetmeliğin 1. maddesinde Fonun kuruluşu şu şekilde açıklanmıştır:

"Türk-İş, kooperatifler ve üst kuruluşlarını desteklemek, bu kuruluşları işçinin satın alma gücünü koruyucu ve geliştirici etkinliğe kavuşturmak ve özellikle ekonomik ve sosyal konularda sendika-kooperatif işbirliğini gerçekleştirmek amacı ile bünyesinde Türk-İş Kooperatifçilik Fonu" adı altında bir fon tesis etmiştir.

Tüketim ve konut kooperatifleri birliklerinin finansmanında kullanılacak olan fonun gelirleri, Yönetmeliğe göre, sendika ve federasyonların katkıları, uluslararası kuruluşların katkıları ve bağışlardan meydana gelecektir(78). Fonun yönetimi ise sendika

(76) Bkz.: Türk-İş 10. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu, s.681 vd..

(77) İrfan Ünver NASRATTINOĞLU, "Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği Başkanı Turan Albayrakla Bir Söyleşi", Karınca, S.467 (Kasım 1975), s.19-20.

(78) Bkz.: Türk-İş Kooperatifçilik Fonu Yönetmeliği mad.3.

ve kooperatif birlikleri temsilcilerinden oluşmaktadır. Yönetmeliğe göre uzun vadeli krediler, kısa vadeli krediler ve yatırım kredileri adı altında üç tip kredi verilmesi öngörülmüştür. Faiz oranı % 3 olarak tespit edilmiştir. Fon yönetmeliği 24 maddeden meydana gelmekte ve çeşitli maddelerde fonun yönetimi, denetimi, kredi alma koşulları, fonun muhafazası ve kullanılmasına ilişkin hükümler yer almaktadır(79).

10. Genel Kurulda, 11. Dönem Tahmini Giderler Listesinde, oluşturulacak kooperatif fonu için 1. yıl 3.000.000TL, 2. yıl 7.5000.000TL ve 3. yılda 15.000.000TL ye ulaşmak üzere ödenek konulması kararlaştırılmıştır(80).

Eğitim çalışmalarında Türk-İş'le işbirliği yapan Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü (AAFLI), fona katkıda bulunmak amacıyla, yönetim kurulunun kararıyla Türk lirasına çevrilip kullanılmak üzere 40.000 dolar tahsis etmiştir(81). Koop-İş Sendikası da kooperatifçilik fonuna katkıda bulunan ilk sendika olarak 50.000TL vermiştir(82).

Kooperatifçilik Fonu, Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği (TÜKOBİRLİK)'nin pazarlama faaliyetlerinin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla kredi uygulamalarına başlamış bulunmaktadır.

B) Disk'in Faaliyetleri

Disk'in 1977 yılı Aralık ayında yapılmış bulunan 6. Genel kurulunda alınan kararlar arasında 25 nolu karar kooperatifçilik faaliyetlerine ilişkindir. Bu karar:

(79) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Aynı yönetmelik mad. 4,8,10,11, 12,13,14,20,21.

(80) Türk-İş 10.Genel Kurul Çalışmaları (12-18 Nisan 1976 Ankara), Türk-İş Ya.No:109,s.547.

(81) Tüketici, Yıl,2, S.3(Ocak 1978),s.4.

(82) Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.3, s.11/12.

"Anayasanın kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almakla Devleti görevlendirdiğini, bugün kooperatifçilik alanındaki çalışmaların ve mevzuatın ise yetersiz olduğu saptandığından, Türkiye'de kooperatifçiliğin yaygın bir halde geliştirilmesi ve emekçi halkımızın yararına oluşturulması için gerekli yasaların çıkarılması amacıyla etkin bir çalışma yapılmasını karar altına alır" şeklindedir(83).

Gerek Disk üyesi sendikaların önemli bölümü, gerekse konfederasyon olarak Disk, kooperatifçiliğin yararına inanmakta, kooperatiflerle işbirliği yapmanın üyelerine sağlayacağı yararları bilmektedirler. Üye sendikaların çoğunun tüzüklerinde kooperatifçilikle ilgili hükümler bulunmaktadır(84).

Disk'in tüketim kooperatifçiliği konusunda bizzat bir girişimi olmamıştır. Ancak üye sendikaların bünyelerinde kurulmuş olan tüketim kooperatiflerini bir tüketim kooperatifleri birliği etrafında toplamak için özellikle İstanbul başta olmak üzere bazı illerde çalışılmaktadır(85).

Konut kooperatifçiliği konusunda Disk'in 1974 yılında bir çalışması olmuştur. Üye sendikaların da katkılarıyla geniş kapsamlı bir konut kooperatifi kurularak işçilerin konut sahibi olmaları amaçlanmıştır. "Disk-kent Projesi" olarak bilinen proje bazı mevzuat güçlükleri nedeniyle tamamlanamamış ve yarım kalmıştır. Ancak içinde bulunduğumuz yılda projenin yeniden canlandırılarak sonuçlandırılması için çalışılmaktadır.

(83) Disk 6. Genel Kurul Kararları, 2.b., Disk Ya.No:26, İstanbul, 1978, s.24.

(84) Örnek olarak bkz.: Genel-İş Tüzüğü (13.mad.1. fıkra)-Genel-İş Tüzük ve Yönetmelikler, Genel-İş Ya. s.16.

(85) MULAYİM, s.2.

II- Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Kooperatifçilik Faaliyetlerine İlişkin Sorunlar

274 sayılı Sendikalar Kanunu sendikalara çok geniş bir kooperatifçilik faaliyetine girişebilme olanağı verdiği halde uygulamaları yeterli olmaktan çok uzaktır. Sendikaların kooperatifçilik konusunda belirli bir politikaya sahip olmadıkları görülmektedir. Kendileri ile görüşülen sendika yetkililerinden çoğu sendika-kooperatif işbirliğinin önemini bilmekte ve bu işbirliğinin yararına inanmaktadırlar. Sendikalar Kanununun ilgili hükmüne paralel olarak sendikaların büyük çoğunluğunun tüzüklerinde kooperatifçilik faaliyetlerine ilişkin hükümler vardır. Bu durumda uygulamanın yeterli olmayışını mevzuat yetersizliklerinde aramamak gerekir. Sendika-kooperatif işbirliği, Türkiye'de üzerinde yeni yeni durulmaya başlanan bir konudur. Konunun yeni olması ve öneminin henüz tam kavranamamış olması yanında, kooperatiflerin ve sendikaların da kendilerine özgü sorunları vardır. Yeterli bir işbirliği sağlanamamasının nedenlerini iyi anlayabilmek için bu sorunları kooperatifler ve sendikalar açısından ayrı ayrı ele almak yararlı olacaktır.

1. Kooperatifler Açısından

Türkiye'de oldukça eski bir geçmişi olduğu halde kooperatifçilik arzulanan düzeye ulaşamamış ve yaygınlaşamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Çalışmanın kapsamı gereği ayrıntılara inilmeyecektir(86). Ancak, sendika-kooperatif işbir-

(86) Kooperatiflerin sorunları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Türk Kooperatifçilik Kurumu, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, C.I, C.2, Ankara 1970; Nabi DİNÇER/Necati MUTLU/Belgin GÜNEY/Kâzım OKSAY, Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Ya.No:DPT. 785-SPD.183, Ankara,1972.

liğinin sağlıklı bir biçimde gelişebilmesi, kooperatifçilik hareketinin yalnızca sendikalarla olan ilişkileri açısından değil, tümüyle gelişmesine bağlıdır. Çok genel çizgileriyle kooperatiflerin sorunları şöyle özetlenebilir:

A) Sermaye ve Kredi Sorunu: Yurdumuzda kooperatiflerin gerek kendi sermayeleri, gerekse kredi olanakları yetersizdir. Kredi alma koşullarının ağırlığı, kooperatiflere ayrılan yetersiz kredilerin bile alınmasını engellemektedir. Kredilerin faizleri de yüksektir.

B) Üst Örgütlenme Sorunu: Üst örgütlenme, kooperatiflerin birim aşamadan başlayarak bölge birlikleri, merkez birlikleri ve son aşamada da ulusal birlik şeklinde birleşmeleridir. 1969 yılında başlayan üst örgütlenme çok yavaş ilerlemektedir. Henüz Kooperatifler Kanununun öngördüğü "Türkiye Milli Kooperatifler Birliği" kurulamamıştır. Bu nedenle aracı ve tefecilerin ortadan kaldırılması gerçekleşememiştir.

C) Mevzuat Sorunu: Türkiye'de kooperatifçiliği düzenleyen mevzuat yetersiz ve karışıktır. Bazı kooperatifler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu dışında özel kanunlara bağlıdırlar. Etkili bir denetim mekanizması yoktur. Kooperatifler kolay kolay sermaye arttırımına gidememektedirler. Sendikalar olanakları olsa da kooperatif sermayesine 30.000TL den fazla payla katılamamaktadırlar.

Ç) Eğitim Sorunu: Kooperatifçilik Eğitimi, kooperatifleşmenin temelidir. Kooperatifçilik fikri yeterli eğitim almadan

gereğince benimsenemez(87). Yurdumuzda genel kooperatifçilik eğitiminin yetersiz olması dışında sendikaların kooperatifçilik eğitim çalışmaları yetersiz ve dağınıktır(88). Seminerlerde belirli konular ele alınmakta, eğitim çalışmaları büyük merkezlerde yapılmakta ve çalışmalara işçilerden çok sendika liderleri ve uzmanlar katılmaktadır.

Kooperatiflerin genel nitelikteki bu sorunlardan başka sendikaların öncülüğünde ve desteğinde kurulan konut ve tüketim kooperatiflerinin karşılaştıkları sorunlar da vardır. Örnek olarak Türk-İş üyesi sendikaların yürüttükleri konut kooperatifleri arasında hiçbir ilişki yoktur. Her kooperatif ayrı faaliyet gösterdiğinden çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Sosyal Sigortalar Kurumundan kredi almak için gerekli olan teknik koşullara uymakta zorluk çekilmekte ve bu yüzden kredilerin tahsisi gecikmektedir. Kredi tahsislerinin gecikmesi ise konut maliyetlerini arttırmaktadır. Birim kooperatifler bazı açığöz müteahhitlerin eline düşmekte ve dolandırılmaktadırlar(89). Her kooperatif plan ve proje hazırlıklarını ayrı ayrı yaptırmakta, mühendis ve mimarlara gereğinden fazla para ödemek zorunda kalmaktadırlar. Küçük yerleşim merkezlerindeki konut kooperatifleri ise planlarını çizdirecek mühendis ve mimar bulmakta zorluk çekmektedirler. Konut kooperatifleri maliyette bir ucuzluk sağlasalar bile bu ucuzluk

-
- (87) (Çev.İsmail Cevat AKYOL), Kooperatifçilik Eğitimi, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ya.No:18, Ankara,1968,s.7-11.
- (88) Ziya Gökalp MÜLAYİM, "Türk Kooperatifçiliğinin Genel Durumu ve Sorunları",Birinci Tebliğ, s.9, Türk-İş/AAFLI Kooperatifçilik Semineri (Antalya-Side 1-4 Mayıs 1974), Ankara,1974.
- (89) Bkz.: Türk-İş 9'uncu Genel Kurul Çalışma Raporu,s.691; ÇELİK, s.317.

yeterli olmamaktadır. Çünkü demir, çimento, doğramalar ve diğer malzeme çoğunlukla aracılardan, karaborsa fiyatları ile alınmaktadır.

Sendikaların desteğindeki tüketim kooperatiflerinin durumu da farklı değildir. Üstelik tüketim kooperatiflerinin Sosyal Sigortalar Kurumundan kredi alma olanakları da yoktur. Tüketim kooperatifleri genellikle Bakanlık, Genel Müdürlük ve fabrika gibi işyerlerinde kurulmuşlardır. Yaptıkları iş ise çoğu kez tüketim mallarını toptancıdan alıp tüketicieye satmaktan öte geçememektedir(90). Sermayeleri sınırlı olduğu için büyük miktarlarda mal alımları yapamamaktadırlar. Bina ve depo bulmakta güçlük çekmektedirler. Birlikler halinde örgütlenme yeterli olmadığı için olanaklar dağılmakta, bunun doğal sonucu olarak da aracı ve vurgunculara karşı kooperatifler yeterince etkili olamamaktadırlar.

2. Sendikalar Açısından

A) Sendikaların Yeterince Gelişmemiş Olması

Sendikalar ve kooperatifler arasındaki ilişkilerin henüz yeterli düseye ulaşmamış olması büyük ölçüde sendikalarla ilgilidir. Kısa sürede sağlanan önemli gelişmelere karşılık sendikalar bazı sorunlarını hala çözümleyememişlerdir. Kendileri ile görüşülen sendika yetkililerinden önemli bir bölümü, bugün için temel sorunlarının toplu sözleşmelerle ücret artışları sağlamak olduğunu ve kooperatifçilikle uğraşacak vakitleri olmadığını belirtmişlerdir. Kooperatifçiliğin ayrı ve uzmanlık

(90) H.İbrahim ÇAPAN, "Sendikalar Açısından Kooperatifleşmenin Önemi ve Sorunları", Dördüncü Tebliğ, s.12, Türk-İş/AAFLİ Kooperatifçilik Semineri (Antalya-Side, 1-4 Mayıs 1974), Ankara, 1974.

gerektiren zor bir konu olduğu belirtilmiştir. Diğer bazı yetkililer, kooperatiflerin asıl amaçlarının sendikalardan parasal yardım almak olduğunu, bu yol açılırsa bütün kooperatiflere yardım yapılması gerektiğini, sendikaların ise böyle bir yükün altından kalkamayacaklarını belirtmişlerdir.

B) Sendikaların Kooperatifleri Denetlemede Zorluk ekmeleri

Sendikalar açısından bir diğer neden işyerlerinin dağınık, küçük ve birbirlerinden uzak olmalarıdır. Bu yüzden sendikalar, etkin bir denetim yapamamaktadırlar. Konut kooperatifleri konusunda ise, bu önemli soruna devletin el uzatması(91) gerektiği, üst kuruluşların el atması gerektiği belirtilmiştir. Neden olarak da sendikalar, kendi girişimlerinin güçsüz kalacağını ama üst kuruluşlarının girişimlerine katkıda bulunmaya hazır olduklarını ileri sürmüşlerdir.

C) Bazı Kooperatifçilik alışmalarının Başarısızlıkla Sonuçlanması

Bazı sendikalar, kooperatifçilik alanında faaliyet göstermekten, kooperatiflerle ilişkiler içersine girmekten özellikle kaçınmaktadırlar. Bunun nedeni, uygulamada bazı kooperatiflerin başarısızlığa uğramış olmalarıdır. Böyle bir durumda sendikanın da etkilenebileceğini ve sendikaya duyulan güvenin sarsılacağını ileri süren sendika yetkililerinden bazıları, sendikaların ve kooperatiflerin ayrı ayrı bağımsız olarak faaliyet göstermeleri fikrini savunmaktadırlar.

(91) Toker DERELİ, Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İst.Üni.Ya.No:1923, Huk.Fa.Ya.No:328, İstanbul, 1975, s.261-262. Yazar Türk kültüründe otoriter unsur ve özelliklerin bulunduğunu, yenilik ve öncülüğün her alanda devletten beklendiğini belirtmekte, Türklerin ferdiyetçi kişilikleri nedeniyle, gönüllü işbirliği yapamadıklarını, anonim şirket ve kooperatifçilik uygulamalarının da bu nedenle başarılı olamadıklarını ileri sürmektedir.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

SENDİKA VE YATIRIM İLİŞKİLERİ, TÜRKİYE'DEKİ DURUM

B i r i n c i K ı s ı m

Ç a ğ ı m ı z ı n S e n d i k a d ı l ı k A n l a y ı ŝ ı
İ ç e r s i n d e S e n d i k a l a r ı n Y a t ı r ı m l a r ı

Ş.1. SENDİKACILIK ANLAYIŞINDAKİ GELİŞMELER

I- Sendikaların İlgili Alanlarının Genişlemesi

Sendikacılık hareketlerinin doğuşunu hazırlayan temel nedenler(1) dışında, günümüz sendikalarının görev anlayışlarında, amaçlarında, programlarında zamanla önemli değişiklikler olmuş, değişen toplumsal ve ekonomik koşullara uygun olarak sendikaların ilgi alanları da genişlemiştir.

Sendikaların ilgi alanlarını genişleten etkenlerin başında, sendikacılık hareketlerinin ilk ortaya çıktığı yıllarda

(1) Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, s.5-8.

geçerli olan liberal ekonomik düzenin yetersizliğinin anlaşılması üzerine, görev anlayışı değişen devletin çalışma hayatına müdahale etmesi ve ona gittikçe artan ölçüde yön vermeye başlaması olmuştur. Devletin çalışma hayatına yön verirken sendikalarla sıkı bir ilişki içersine girmesi, ister istemez Sendika-Devlet ilişkisini arttırdı. Bu ilişki, sendikaların yapılacak toplumsal reformlarda söz sahibi olmasını sağlayarak ilgi alanlarını genişletti. Neticede sendikalar üyelerinin çıkarlarını daha geniş boyutlar içinde değerlendirme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar. Gelişen ve yaygınlaşan toplu iş sözleşmesi düzeni içersinde artık sendikaların yalnızca ücret artışları ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik çabaları yetersiz kalıyordu. Sözleşmelere toplumsal içerikli hükümler de konulması gerekiyordu ki bu da sendikaların o güne kadarki ilgi alanlarının dışına çıkmalarına, ilgi alanlarını genişletmelerine neden oldu(2). İşverenlerle karşılıklı ortak çıkarların bilincine varılması, yeni ilgi alanları içersinde onlarla karşılıklı zorlamalar içersinde değil, işbirliği içersinde barışçı yollarla sorunlarına çözüm yolları arattırdı. Bütün bu davranışlar neticede istihdamda nispi bir kararlılık sağladı.

Sendikaların ilgi alanlarını genişleten ve sorumluluklarını arttıran(3) diğer nedenler arasında, yüzyılımızda iki kez yaşanan

(2) Clive JENKINS/J.E.MORTIMER, British Trade Unions Today, Pergamon Press, Oxford, 1967, s.51-55.

(3) Allen FLANDERS (Edit.W.E.J.Mc CARTHY), "What" are Trade Unions for?, , Trade Unions, Penguin Books, Middlesex, 1978,s.19.

Dünya Savaşlarının yarattığı ekonomik koşullar da gösterilebilir. Zira savaş ekonomisinin yönetimi için hükümetler sendikalarla işbirliği yapmak ve sendikaların desteğini sağlamak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardı. Enflasyonun kontrol altına alınması gereği, ülke içinde fiyat istikrarının sağlanması, hızlı sanayileşme ve istihdam sorunları, daha iyi bir gelir dağılımının sağlanmak istenmesi, ekonomik ve toplumsal gelişme sorunları, günümüz hükümetlerini de bu konularda destek aramaya iten nedenlerden bazılarıdır. Uluslararası çok taraflı ekonomik ve toplumsal birleşmeler, örneğin Ortak Pazar, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, uluslararası ekonomik ilişkileri çok karmaşık hale getirmiştir. Artan dış rekabet ve uluslararası piyasalara daha düşük fiyatlarla çıkma gereği, işletme düzeyindeki amaçlardan çok ulusal düzeyde amaçların önem kazanmasına yol açmıştır. Bütün bu nedenler, sonuç olarak sendikacılık hareketlerinde ilgi alanları açısından yeni gelişmelere yol açmıştır.

II- Sendikaların Siyasal ve Toplumsal-Ekonomik Alanlarda Önemlerinin Artması

1. Siyasal Alanda

Sendikaların siyasal partilerle ilişkileri zamana ve koşullara göre değişiklikler gösterdiği gibi, ülkeden ülkeye de değişiklikler göstermektedir. Ancak bu değişikliklere karşın pek çok ülkede sendikalar siyasal partilerle ilişki halindedirler. Özellikle Batılı Ülkelerde siyasal partiler sendikalarla

çok sıkı ilişkiler içersine girmişlerdir. Bu ülkelerde ulusal gelirin yüzde-yirmi gibi önemli bir payının toplumsal hizmet ve toplumsal güvenlik harcamalarına ayrılabilmesi sendikaların başarısıdır(4). Fiyatların dondurulması, ücret artışlarının sınırlandırılması gibi önemli kararların alınmasında sendikaların büyük desteği olmuştur. Hükümetlerin izleyecekleri ekonomik ve toplumsal politikalar saptanırken sendikaların görüşlerinden yararlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda sendikalar ücret artışları konusunda kendi kendilerini sınırlandırabilmekte, gerektiğinde verim artışlarından yararlanmayı bile bir süre geciktirebilmektedirler.

Gelişmekte olan ülkeler için de sendikaların siyasal alandaki etkinliklerinden sözedilir. Bu ülkelerde sendikacılık, çoğunlukla sömürgeci ülkelerin sendikacılık modellerinin etkisi altında doğmuş ve gelişmiştir. Zamanla bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanmak için uzun savaş yılları yaşamışlardır. Bağımsızlık savaşlarının kazanılmasında sendikaların ve sendika liderlerinin önemli rolleri ve payları olmuştur(5). Çünkü bağımsızlığa giden yol örgütlü ve disiplinli çalışmaları gerektirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde başlıca örgütlü kurumlar olarak sendikalar bu görevi yüklenmişlerdir. Bu nedenle, bu ülkelerde, özellikle savaş yıllarına rastlayan sendikacılığın gelişme yıllarında, sendikaların siyasal alandaki etkinlikleri büyük olmuştur. Söz konusu ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da sen-

(4) Clive JENKINS/J.E.MORTIMER, The Kind of Laws The Unions Ought to Want, Pergamon Press, Oxford, 1968, s.115-116.

(5) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: M.A. DU TOIT, South African Trade Unions History Legislation Policy, Mc Graw-Hill Book Company, Johannesburg, 1976, s.89-93.

dikaların sorumlulukları ve etkinlikleri devam etmektedir.

2. Toplumsal-Ekonomik Alanda

Sendikalar toplumsal ve ekonomik yaşantıda da gittikçe daha çok rol almakta, gittikçe daha çok önem kazanmaktadırlar. Siyasal partilerle olan ilişkilerinin dışında bazı karar organlarında ve danışma organlarında temsil edilmektedirler. Sendikalar toplumsal açıdan üyelerine yeterli düzeyde ücretler, uygun çalışma koşulları sağlamaya çalışmakta, bunların yanında işsizliğe karşı güvence ve diğer toplumsal güvenlik konuları ile ilgilenmektedirler(6). Ekonomik açıdan ise istihdam artışı, üretim artışı, verimlilik artışı ve bu arada özellikle işgücünün verimliliğini arttırma, ekonomik büyüme ve bundan uygun bir pay alma konuları ile ilgilenmektedirler. Ülke düzeyindeki bu amaçlar yanında yönetime katılma, kârdan pay alma gibi işletme düzeyindeki amaçlar da birçok ülkelerde tartışılmakta ve değişik şekillerde uygulamaya konulmaktadır.

Özellikle II.Dünya Savaşından sonra, sendikaların temsil edildiği toplumsal ve ekonomik planlama organları kurulmuştur. Bu organlara katılmak yoluyla sendikalar toplumla giderek daha çok kaynaşmaktadırlar. Sözkonusu organlarda sendikaların etkinliği ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği gibi bizzat bu organların ülke içindeki toplumsal ve ekonomik etkinlikleri de farklı olabilmektedir. Çünkü bu organların bazıları denetleme yetki-

(6) R.F. HOXIE (Edit.W.E.J.Mc CARTHY), "The Economic Programme of Trade Unions", Trade Unions, Penguen Books, Middlesex, 1978, s.37.

sine sahip oldukları halde bazıları yol gösterici nitelikte danışma organlarıdır. Örnek olarak İsveç'te "Emek Piyasası Kurulu" (Labor Market Board), hükümetin emek piyasasına ilişkin faaliyetlerini denetleyen bir kuruluştur. Emek Piyasası Kurulu'nun on üyesinden dördü işçi sendikalarını temsil etmektedirler. Avusturya'da "Ortak Ücret-Fiyat Komisyonu" (Joint-Wage Price Commission) yoluyla sendikalar ücret ve fiyat değişikliklerini denetleyebilmektedirler. Fas'ta "Sosyal Planlama Konseyi", kalkınma planlarını hazırlamak ve planların uygulanmasını denetlemek amacıyla kurulmuştur. Konseyin 24 sandalyesinden yedi tanesi sendika temsilcilerine ait bulunmaktadır(7).

Fransa'da sendikalar "Ulusal Ekonomik Konsey" (National Economic Council) yardımı ile ulusal ekonomik planlama konularında parlamentoya sunulacak toplumsal içerikli yasaların hazırlanmasında etkili olmaktadır. Benzer şekilde Hollanda'da "Çalışma Vakfı" (Labor Foundation) ile "Sosyal ve Ekonomik Konsey" (Social and Economic Council) temsilcilikleri aracılığı ile sendikalar ücret ve fiyat değişikliklerini izleyebilmektedirler. Brezilya'da "Planlama ve Genel Koordinasyon Bakanlığına bağlı "Tavsiyevi Planlama Konseyi" (Advisory Planning Council) (CONSPLAN), ekonomik gelişme programlarını gözden geçirmekte, görüşlerini bildirmekte, gelişme programlarının uygulanmasını incelemektedir(8). Sendikaların da

(7) Nusret EKİN, Milli Seviyede İşçi-İşveren İşbirliği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 1973, s.104.

(8) EKİN, Milli..., s.101.

temsil edildiği bu organın karar verme yetkisi yoktur. Tunus'ta "Milli Planlama Konseyi" (National Planning Council) ulaşılması istenen hedefleri gözden geçirmekte ve ekonomik gelişmenin çabuklaştırılması için en uygun gördüğü araçları önermektedir. Konseyde ilgili ve diğer görevliler yanında sendika temsilcileri de bulunmaktadır.

Ulusal düzeydeki bu çalışmaları yanında işletmeler düzeyinde de sendikaların yetki ve sorumlulukları artmaktadır. "Çalışma Konseyleri" (Works Councils) aracılığı ile sendikalar işletmelerin yönetiminde giderek daha çok söz sahibi olmaktadır. Çalışma Konseyleri, amaçları üretimin geliştirilmesine işçilerin katkılarını sağlamak olan kuruluşlardır(9). Sendikalar

-
- (9) Avrupa ülkelerinin çoğunda Çalışma Konseyleri yasalarla kurulmuşlardır. İsveç'te ise işveren federasyonları ile işçi federasyonları arasında yapılan özel anlaşmalarla kurulmaktadır. "Yeni İsveç Şirketler Yasası"na göre, şirket için önemli kararlar alınacağı zaman o şirketin işçileri arasında en çok üyesi olan sendikanın seçeceği işçi temsilcilerinden birisi, icra komitesinin görüşmelerinde bulunma ve tartışmalara katılma hakkına sahip olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Folke SCHMIDT, "İşçi Sendikalarının Yönetime ve İşletme Politikasının Saptanmasına Katılmaları: İsveç Modeli", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1977, s.226; Ayrıca bkz.: Kâmil TURAN, İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması, Ankara İ.T.İ.A. Ya.No:57, Sosyal Politika ve Sosyal Hukuk Enstitüsü Ya. No:1, Ankara,1973, s.157-172. Yazar, Türkiye'de de "440 Sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Müesseseleri ve İştirakleri Hakkında Kanun"un yürürlüğe girmesiyle, işçilerin yönetime katılması fikrinin uygulama alanı bulabildiğini, ancak bu uygulamaların çok sınırlı ve yetersiz olduğunu belirtmektedir.

bu konseylerdeki temsilcileri aracılığıyla üretimin ve verimliliğin arttırılmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Gelişmiş ülkeler için olsun, gelişmekte olan ülkeler için olsun sendikaların toplumsal ve ekonomik yaşantıya etkileri ve katkıları konusunda pek çok örnekler gösterilebilir(10). Ancak yukarda belirtilen sınırlı örnekler bile sendikaların toplumsal ve ekonomik yaşantıda ne kadar önemli oldukları konusunda fikir verebilir. Kısaca özetlenecek olursa yasalar ve özellikle toplu sözleşme uygulamalarıyla sendikaların ekonomik önem ve etkinlikleri giderek artmaktadır(11). Ücret ve fiyatların belirlenmesi başta olmak üzere pek çok önemli konularda sendikalar bir yandan daha çok söz sahibi olurlarken bir yandan da daha çok sorumluluk yüklenmektedirler. Bu arada daha modern sayılabilecek gelişmeler de izlenmektedir. Bunlar arasında sermayeye katılma, işçiler elinde varlık oluşturulması, sendikaların doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yatırımlarla ilgilenmeleri, yatırımları etkilemeleri gibi gelişmeler sayılabilir. Ancak, özellikle sendikaların yatırımlar konusundaki faaliyetlerini, gerek sendikaların diğer ekonomik fonksiyonlarından değişik bir nitelik taşımaları nedeniyle, gerek uygulamaların çok yeni olmaları nedeniyle ve yatırımların bütün ülkelerin ekonomileri için çok önemli olmaları nedeniyle şu şekilde ayrı bir başlık altında gözden geçirmek daha yararlı olacaktır.

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz.: DERELİ, "Sendikacılık...," s.2; DU TOİT, s.106-107.

(11) JENKINS/MORTIMER, British..., s.121.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi yatırım kavramı değişik anlamlarda kullanılabilmektedir. Ancak kolaylık sağlayabilmek için yatırımlar "reel yatırımlar" ve "mali yatırımlar" olmak üzere iki ana bölüm halinde toplanabilir:

Reel Yatırımlar, sermaye teçhizatına (sermaye mallarına) yapılan eklenmeleri ifade ederler. "Yeni sermaye malları" olarak da nitelendirilebilecek bu yatırımlar üç kısımda incelenebilir.

- i. Mevcut makina ve teçhizata ilâveler,
- ii. Mevcut bina, yol, baraj v.s.ve eklenmeler (yeni inşaatlar),
- iii. Ham madde, yarı mamul ya da mamul maddelerden satış için elde bulunanların miktarında meydana gelen artış (stokların artışı).

Mali Yatırımlar ise, patent, lisans, imtiyaz gibi maddi olmayan mallarla, hisse senedi ve tahvil gibi gelir sağlayan kıymetli kâğıtların alınmasını ifade ederler.

Yukarıda değinilmeye çalışıldığı gibi yatırım kavramının kapsamı oldukça geniştir. Ancak hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın yatırımların yapılmasında temel bir amaç vardır. Bu amaç, eldeki nakit varlıkların, daha çok gelir sağlayacağı beklenen diğer varlıkların alınmasına harcanmasıdır.

2. Yatırımların Önemi

Yatırım kelimesi günlük yaşantıda çok kullanılır. Yatırımların gerekliliğinden, yatırımların durduğundan, yatırımlar için gerekli kaynakların bulunamadığından söz edilir. Üretken yatırım-

lardan, ölü yatırımlardan söz edilir. Yatırım planları hazırlanır. Bu planların gerçekleştirilmesine çalışılır. Yatırımlardan bu kadar çok söz edilmesi yatırımların önemi hakkında bir fikir verebilecek niteliktedir.

Yatırımların önemi kişiler açısından, işletmeler açısından ve toplum açısından ayrı ayrı ele alınabilir.

i. Kişiler Açısından: Kişiler, ellerinde düşündüklerini gerçekleştirebilecek kadar nakit varlık bulunduğu zaman yatırım yapmayı düşünürler. Kişileri yatırım yapmaya iten neden, durumlarını iyileştirmek ve geleceklerini garanti altına almak için ellerindeki varlıkları değerlendirmek arzusudur. Burada, yapılacak bir yatırımın kendilerine ileride daha çok gelir sağlayacağı hususu düşünülmektedir.

ii. İşletmeler Açısından: İşletmeler kurulduktan bir süre sonra yeni yatırımlar peşinde koşarlar. İşletmeler açısından da temel neden gelişme ihtiyacıdır. Onarım ve yenileme yatırımlarının dışında, yeni bir teknolojiyi uygulamak için yatırım yapılması gerekebilir. Uygun koşullarda işletmelerin genişlemesi için yatırım yapılabilir. Böylece işletme güçlenerek diğer işletmelerle daha kolay rekabet edebilecektir. İşletme yeni bir alanda da faaliyet göstermek isteyebilir. Ya da değişen koşullar nedeniyle faaliyet alanını tümüyle değiştirmek isteyebilir. Bu düşüncelerin gerçekleştirilmesi gerekli yatırımların zamanında yapılabilmesine bağlıdır.

iii. Toplum Açısından: Makro düzeyde yapılan yatırımlar, kişilerin ve işletmelerin yaptıkları yatırımlardan çok daha önemli yatırımlardır. Çünkü kişisel düzeyde ve işletmeler düzeyinde yapılan yatırımlar, yalnızca belirli kişileri ve belirli işletmeleri ilgilendirdiği halde, makro düzeydeki yatırımlar tüm toplumu ilgilendiren yatırımlardır. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma sorunları, günümüzde tüm ülkelerin ilgilendikleri sorunlardır. Yatırımlar yapılmadan ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma gerçekleştirilemez. Toplumların bugün için karşılanabilen ihtiyaçları, nüfus artışı ve diğer etkenler nedeniyle gelecekte karşılanamaz hale gelebilir. Ayrıca çağımızın hızla değişen koşulları ortaya yeni ihtiyaçlar çıkarmaktadır. Bu ihtiyaçların zamanında ve yeterince karşılanabilmesi, gerekli yatırımların yapılmasına bağlıdır. Kişiler ve işletmeler açısından, kâr sağlayıcı nitelikte olmadıkları için çekici olmayan, zaten büyük harcamaları gerektirdiklerinden kişi ve işletmelerin altından kalkamayacakları altyapı yatırımları, ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için gereklidir. Altyapı yatırımları devlet harcamaları ile gerçekleşmektedir. Durgunluk dönemlerinde ekonominin canlandırılması yeni yatırımlarla sağlanabilir. Bir ülkenin geri kalan bölgelerinin kalkındırılması için veya belirli bir endüstrinin korunup geliştirilmesi için de yatırım yapılması gereklidir.

Bu amaçlarla, eldeki kaynakların, ihtiyaçlara uygun olarak üretken alanlara yatırılmasını sağlamak ve israfı önlemek için

bir çok ülkede yatırımları planlama çalışmaları yapılmaktadır. Planların uygulanmasını sağlamak için devletler bizzat yatırımlar yaptıkları gibi, aldıkları özendirici önlemlerle özel yatırımların da istenilen alanlara kaydırılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar(15).

II- Yatırımların Sendikalar Açısından Önemi

Yatırımlar ister sendikalar eliyle gerçekleştirilmiş olsun isterse başka kuruluşlar eliyle gerçekleştirilmiş olsun sendikalar açısından büyük önem taşımaktadır. . .

Sendikalar, bazı yatırımları bizzat gerçekleştirmeleri veya yatırımlara katkıda bulunmaları halinde yeni gelir kaynakları elde edecek ve malvarlığı yönünden güçleneceklerdir. Sendikaların üyelerine yararlı olmadaki başarıları mali yönden güçlü olmalarına bağlıdır. Yeterince güçlü olmayan sendikaların grevlerde ve toplu pazarlıklarda başarılı olmaları beklenemez. Sendikaların ana gelir kaynakları üye aidatlarıdır. Üye aidatları yanında ek gelir kaynakları sağlama ve üyelerine daha yararlı olabilmek açısından yatırımlara yönelmenin sendikalar açısından önemi açıktır.

Yatırımlar, sendikalar dışındaki kuruluşlar eliyle gerçekleştirilseler de sendikalar açısından gene önemlidirler. Çünkü yatırım yapılması yeni istihdam olanaklarının doğması demektir. Yeni inşaatların yapılması, yeni üretim birimlerinin

(15) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Tayfun AKGÜNER, Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri, İstanbul, 1979.

kurulması, yeni makinaların kullanılması, ekonomiyi canlandıracağı gibi yeni işgücü ihtiyaçlarını doğuracaktır. Böylece, çalışmak isteyip de iş bulamadıkları için çalışamayan işçiler çalışma olanağı bulabileceklerdir. Ayrıca herhangi bir işte çalışmakta olan ancak kendileri için daha uygun işler arayanlar da belki diledikleri işlerde çalışma olanağını bulacaklardır. Yatırımların ekonomiyi canlandırması, milli geliri arttırıcı yönde etki yapacak ve yaşama düzeyini yükseltecektir. Artan refahtan toplumun diğer kesimleri ile beraber işçiler de yararlanacaklardır. Böylece işçilerin alım gücü yükselecek, alım gücü yükselen işçiler daha fazla tasarruf yapabileceklerdir. Bu durum hem kişisel olarak işçilerin durumlarını iyileştirecektir, hem de ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir.

Günümüzde ekonomik durgunluk dönemlerinde işçiler toplu olarak işten çıkarılmak tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Mevsimlik işlerde ve diğer geçici nitelikli işlerde, belirli bir sürenin sonunda işçilerin işlerine son verilmesi kaçınılmazdır. Ancak sürekli işlerde de durgunluk dönemlerinde olduğu gibi ekonomik koşulların zorlaması ile işçilerin işlerine son verilmektedir. Sendikaların baskıları sonucu bu gibi durumlarda üretim düşürülmekte, günlük çalışma saatleri kısaltılmakta veya haftanın çalışılan günleri azaltılmaktadır. Bu uygulamalar sonunda belki işçilerin kendi arzuları dışında topluca işten çıkarılmaları önlenmektedir. Ancak normal ücretlerinin altında ücret almak zorunda kalan işçiler gene de bir çıkar kaybına uğramaktadırlar. .

İşte yatırımlar yoluyla yeni iş alanlarının açılması, istihdam olanaklarının yaratılması, ekonominin canlı tutularak durgunluğa düşülmesinin önlenmesi, sendikaların önemli sorunlarına çözümler getirebilir, işçilerin ve sendikaların güç durumlara düşmelerini engelleyebilir.

III- Sendikaların Yatırımlarla İlgili Faaliyetleri ve Bu Konuda Örnekler

Yukarıda genel çizgileriyle değinilmeye çalışıldığı gibi yatırımlar sendikalar açısından büyük önem taşımaktadırlar. Buna karşılık, sendikalar da yatırımların finansmanı, yönlendirilmesi ve gerçekleştirilmesi açısından önemli yararlar sağlayabilecek kuruluşlardır. Çünkü sendikalar ve üst kuruluşları, çok sayıda üyeye sahip, üyelerinin güvenini ve bağlılığını sağlamış disiplinli örgütlerdir. Bu nedenle işçiler kendi sendikalarının bizzat yapacağı ya da katkıda bulunacağı yatırımları daha kolay benimseyecekler, daha çok güven duyacaklardır. Sendikaların ihtiyaç fazlası fonlarından bir bölümü de yatırımlara yöneltilebilirse atıl olmaktan kurtulmuş olacaktır.

Sendikaların yatırımlara yönelmelerinin gereksiz olduğu, kişisel düzeyde işçilerin ayrı ayrı yatırımlar yapabilecekleri ileri sürülebilir ya da yatırım ortaklıkları yardımı ile küçük tasarrufların birleştirilerek büyük yatırımların finansman kaynaklarını oluşturabilecekleri düşünülebilir. Ancak işçilerin kişisel düzeyde ayrı ayrı yapacakları yatırımlar küçük miktarlarda

dağınık yatırımlar olacaklardır. Kişisel amaçlar ön planda geleceğinden toplumun ihtiyaçları dikkate alınmayacaktır. Gelişmiş ülkelerden başarılı örnekleri verilebilecek olan yatırım ortaklıkları ise geliştirmekte olan ülkelerde yaygın değildir.

Bu nedenlerle sendikaların yatırımlar konusunda desteği sağlanabilirse ülke ekonomilerine büyük yararlar sağlanabilir.

Sendikaların yatırımlarla ilgili faaliyetleri ya doğrudan doğruya bizzat yatırımlara yönelmek, yatırımlara katkıda bulunmak şeklinde olmakta veya dolaylı olarak yatırımları etkilemek şeklinde olmaktadır.

Bazı ülkelerde sendikaların yatırımları, kooperatiflerle birlikte ortak hisse senedi ve ortak denetimle bankalar kurmak şeklinde olmaktadır(16). Sendikalar nakit varlıklarının, ihtiyaçlarından fazla olan kısmını bu bankalara yatırmaktadırlar. Batı Almanya ve Avusturya'dan örnek verilebilecek olan bankalar elle-
rindeki fonları diğer bankaların ve kredi kurumlarının iştiraklerine yatırmaktadırlar. Böylece sendikaların fonları değişik yatırımların finansmanında kullanılmış olmaktadır.

Sendikaları yatırımlarla ilgilenmeye iten neden, ücret gelirleri yanında üyelerinin toplumun servetinden de uygun bir pay almalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu amaçla çeşitli çalışmalar yapılmakta, planlar hazırlanmakta(17) toplu sözleşmelere

(16) Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, s.22.

(17) Bu plan ve politikalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Jack BARBASH, Trade Unions and National Economic Policy, The Johns Hopkins Press, Baltimore and London, 1972, s.99,165; Sait DİLİK, Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, Ank.Üni.SBF. Ya.No:391, Ankara,1976,s.38-49.

ortak yatırım programlarına ilişkin hükümler konmaktadır(18).

Örnek olarak Batı Almanya'da uygulanan "yatırım ücreti" sistemi yoluyla sendikalar ekonomik gelişme sürecine yardımcı olmaktadır(19). Bu sistem sermaye birikimine ve yatırımlara işçilerin de katılmalarını öngören sendika önerilerinden doğmuştur. Sistemin amacı bir yandan ücret artışlarının kısa devreli enflasyonist etkilerini hafifletmek, aynı zamanda da işçileri sermaye yatırımına özendirerek, daha adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmek ve işçilerin sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmaya katkılarını arttırmaktır. Ücret artışlarından bir bölümü işçilere verilmemekte, sendikaların denetimi altında bir fonda toplanmakta ve sendikalar eliyle yatırımlara aktarılmaktadır. "Yatırım ücreti" sistemi Hollanda'da da uygulanmaktadır. Sendikalar elinde toplanan ve "sermaye birikimi fonları" diye adlandırılabilen fonlar işyerinin hisselerine ya da başka hisselerle yatırılarak işçilerin hesabına tutulmaktadır. İleri sürülen bir görüşe göre, bu gibi uygulamalar, sendikalara şirketlerin yönetilmesinde gitgide daha geniş bir yetki sağlayacak niteliktedir(20).

(18) Nusret EKİN, Endüstri İlişkileri, İst.Üni.Ya.No:2167,İkt.Fa.Ya.No:376, İstanbul,1976,s.100.

(19) Toker DERELİ, "Türkiye'de Sendikacılığın ve Toplu Sözleşme Düzeninin Ekonomik ve Sosyal Etkileri", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul,1977,s.181.

(20) Everett M.KASSALOW, "Sanayileşmiş Ülkelerde Endüstri İlişkilerinde Son Gelişmeler",Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul,1977,s.19.

İsveç'te "Beden İşçileri Ulusal Sendikası" (LO)hın 1976 Haziranında yapılan kongresinde sendika ekonomistlerinin hazırladığı bir rapor kabul edilmiştir. Rapor, işçi sendikaları öncülüğünde düzenlenecek bir işçi fonları (löntagarfonder) sistemini önermektedir(21). Rapordaki planın esası, işletme kârlarından bir yüzdenin, işletmeden hisse satın almak şeklinde yatırımlara harcanmasıdır. Bu hisseler sendikaların merkez organlarınınca yönetilecektir. Sendikaların yönettiği hisselerin normal temettü dağıtımı şeklindeki gelirleri gene merkezden yönetilen fonlarda toplanacak ve bu fonlar işletmenin gelişmesi için bir risk sermayesi olarak kullanılacaktır. Burada, hem sendika aracılığıyla işçilere yarar sağlamak hem de işletmeye sermaye sağlamakta öz kaynaklara yönelmek amaçlanmaktadır.

Diğer bazı ülkelerde ve bu arada Danimarka'da da sendikaların yatırımlara katkılarını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır(22).

(21) SCHMİDT, "İşçi...", s.235.

(22) Danimarka Sendikalar Federasyonu (Londsorganisationen i Danmark-Lo) nun, 1971 yılında yapılan kongresinde, ekonomik demokrasi konusunda izleyeceği tutum açıklanırken"... Danimarka Sendika Hareketi, yatırımların ve üretimin arttırılması için gerekliliği bir gerçek olan sermayenin, servet ve refahın dağılımında sürekli eşitsizlik doğuracak biçimde oluşmasını kabul edemez". denmiştir. LO Komitesi tarafından ekonomik demokrasi konusunda hazırlanan rapor, sendikacılık hareketinin, ekonomik yaşantının daha geniş ölçüde demokratlaştırılmasını sağlamak açısından sahip olduğu bazı olanakları belirtmekte, ücretlilere ilişkin bir yatırım ve katılma fonunun ilkelerini tanımlamaktadır. "Sendika hareketi, tasarruf, yatırımlar ve sermaye oluşumunun arttırılması zorunluluğunun bilincine sahiptir". dendiikten sonra ücretlilerin sermaye artışından pay istedikleri belirtilmiştir. Bkz.: Avrupa'da Sendikalar, Avrupa Topluluğu, Ankara,1978,s.45.

Sendikalar dolaylı olarak da yatırımları etkilemektedirler. Sendikaların yatırımları dolaylı olarak etkilemeleri ya daha önce değinildiği gibi ekonomik planlama ve karar organlarındaki temsilcilikleri yoluyla olmaktadır veya ağırlıklarını koyarak sanayi gruplarıyla anlaşmak, onları belli bölgelere yatırım yapmaya razı etmek şeklinde olmaktadır. Örnek olarak Fransa'da sendikalar, ülkenin özellikle ihracat ve yatırım gibi önemli konularda amaçlarını, hedeflerini saptayan modernleşme ve endüstri komitelerinin çalışmalarına katılmaktadırlar. İtalya'da da İtalyan İşçi Genel Konfederasyonu (CGIL), İtalyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu(CISL) ve İtalyan İşçiler Birliği(UIL), 1973 yılında toplanan genel kongrelerinde ülkenin toplumsal ve ekonomik politikasını etkileyecek nitelikte önemli isteklerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında "Güney İtalya'nın ekonomik bakımdan geliştirilmesi, işsizliğin önlenmesi, gelişme ve yayılma mekanizmasının gözden geçirilmesi, bunun için de toplum yararına olan tüketim mallarına ve yatırımlara öncelik tanımak, ülkenin çeşitli sektör ve bölgelerinde görülen eşitsizliğe son vermek" gibi istekler vardı. Sendikaların bu gayretleri sonucunda 1974 ve 1975 yıllarında Fiat ve Montedison gibi sanayi grupları, İtalyan Sendikaları ile uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Böylece, sendikalar, anlaşma gereğince Güney İtalya bölgesine yatırım yapılmasını sağlayabilmişlerdir(23).

Sendikaların yatırımlara etkisi konusunda uluslararası düzeyde de bir örnek verilebilir. 1973 yılında kurulan Avrupa

(23) Avrupa'da..., s.118.

Sendikalar Konfederasyonu'nun ikinci olağan kongresi 1976 yılında yapılmıştır. 1976-1979 yıllarını kapsayan 9 maddelik eylem programının 3. maddesi yatırımlarla ilgilidir. Bu maddede, "Yatırımlar konusunda Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, yalnız Avrupa topluluğunun değil, bütün Avrupa hükümetlerinin, fazla yüklü sayılacak bölgelerde yatırımları sınırlandırmasını temel amaç olarak ileri sürer. Buna karşılık, işsizliğin ortanın üstünde bulunduğu bölgelerde ise kuvvetle teşvik edilmesinden yabadır"(24) şeklinde Konfederasyonun görüşü belirtilmektedir.

(24) Avrupa'da..., s.140.

İ k i n c i K ı s ı m

T ü r k i y e ' d e S e n d i k a l a r ı n Y a t ı r ı m F a a l i y e t l e r i

§.1. SENDİKALARIN YATIRIM FAALİYETLERİNİN YASAL ÇERÇEVESİ

I- Tarihsel Gelişim

Türkiye'de sendikaların yatırımlarla ilgili faaliyetleri çok yeni sayılabilecek bir konudur. 274 sayılı Sendikalar Kanununun yürürlüğe girmesiyle çağdaş sendikacılık anlayışının yurumuzda da yaygınlaşması için gerekli yasal ortam gerçekleşmiştir. Gerçekten de yasanın yürürlüğe girmesiyle kısa sürede sendikalar gelişmiş ve önemli başarılar elde etmişlerdir. Ancak bir süre sonra Türk sendikacılığının bu hızlı gelişmesi uygulamada bazı sorunlar ortaya çıkarmış ve bu sorunların çözümlenmesi için Sendikalar Kanununun yeniden gözden geçirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, daha önce de değinildiği gibi 1964 yılında 508 sayılı kanunla, sonra da 1970 yılında 1317 sayılı kanunla 274 sayılı Sendikalar Kanunu değişikliklere uğramıştır(25). Özellikle 1317 sayılı kanunla yapılacak değişiklikler üzerinde çalışılırken uygulamalar dikkate alınmış, bazı sendikaların otel işletmeciliği yaptıkları göz önünde tutularak ekonomik yaşantıya daha fazla katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla sendikalara belirli

(25) Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm, s.34.

koşullarda yatırım yapabilme olanağı sağlanmıştır. Böylece, çağın değişen sendikacılık anlayışına uygun olarak Türkiye'de de ortaya çıkan gelişmelerin daha sağlıklı olabilmesi için gerekli yasal ortam hazırlanmıştır.

Sendikalar Kanununda yapılacak değişiklikler üzerinde çalışılırken sunulan bir kanun teklifinde sendikaların yatırım yapmaları fikri ilk olarak ortaya atılmıştır(26). Bu teklifte 274 sayılı Sendikalar Kanununun 14.maddesinin 1.bendinin j fıkrası şöyle düzenlenmiştir.

"j) Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak, sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak".

Ancak Geçici Komisyon çalışmaları sırasında metinde değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca 14.maddenin j fıkrasının yeni şeklinin 15. madde ile çelişki yaratmaması için 15.maddeye ikinci bir fıkra eklenmiştir(27). Geçici Komisyonun yaptığı değişikliklerden sonra j fıkrası "Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak, veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi veya işveren konfederasyonunun muvafakatini almak kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" şeklini almıştır.

(26) Hükümetin teklifinde ve sunulan diğer tekliflerde sendikaların yatırımları konusuna değinilmemiştir. Hükümetin teklifi ve diğer teklifler için bkz.: MMTD., C.6, S.Sayısı:133,s.1-14.

(27) Bkz.: MMTD., C.6,S.Sayısı:133,s.37-44.

Oysa ilk düzenlemede, konfederasyonların denetiminden söz edilmediği gibi yatırımları sınırlayan bir üst tavan da belirtilmemiştir.

Meclislerdeki görüşmeler sırasında, sendikaların yatırımlarını düzenleyen hükmün gerekçeleri üzerinde durulurken, sendikaların ellerindeki birikmiş fonlardan bir bölümünü sınai ve iktisadi yatırıma aktarmalarının, "ekonomik büyüme ve kalkınmada yeni bir kaynak fonksiyonu ifa edeceği"(28) ileri sürülmüştür. İleri sürülen diğer görüşler ise, sendika fonlarının ölü yatırımlara değil sanayi alanlarına, gelir getirecek yatırımlara aktarılması şeklindedir. Böylece sendikalar nakit varlıklarını kasalarında tutmak veya bir banka hesabına yatırmak yerine verimli alanlara yatırırlarsa hem kendileri daha çok yarar sağlayacaklar hem de kalkınma çabalarına destek sağlamış olacaklardır(29). Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet ile Bütçe ve Plan ve Sosyal İşler Komisyonlarından dörder üyenin katılımıyla kurulan Geçici Komisyon Raporunda ise gerekçe olarak "alınlarının değerlendirilmesi" gösterilmiştir(30).

Bu arada görüşmeler sürerken, sendikalara yatırım yapma olanağı verilmesinin sendikaları asıl amaçlarından saptıracağı, sendikaları ticari kuruluşlar haline dönüştüreceği, bu durumun ise sendikacılığın ruhu ile bağdaşmayacağı ileri sürülmüştür(31).

(28) Bkz.: MMTD., C.6, 11.6.1970, B.101,0.1, s.264-265.

(29) Bkz.: MMTD., C.6, 11.6.1970, B.101,0.1, s.279; CSTD., C.60, 9.7.1970, B.89,0.1, s.103; CSTD., C.60,10.7.1970,B.90,0.1, s.121.

(30) Bkz.: CSTD., C.60,S.Sayısı:1453,s.3.

(31) Bkz.: CSTD.,C.60,10.7.1970,B.90,0.2,s.148.

Görüşmeler sırasında karşı çıkılan bir diğer husus da, "sendikaların yatırımlarının, en çok üyeye sahip işçi ve işveren kuruluşunun denetiminden geçmesi(32) olmuştur. Hatta j fıkrasının şu şekilde değiştirilmesine ilişkin bir önerge verilmiştir:

"J) Üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak, veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak şartıyla ve Genel Kurul kararı ile sını ve iktisadi teşebbüslere yatırım yapmak".

Görüldüğü gibi önergede, sendikaların yatırım yapmalarının kendi genel kurullarının kararları ile gerçekleştirilmesi, konfederasyonların denetimlerinin kaldırılması öngörülmüştür. Ancak yapılan oylama sonucunda önerge kabul edilmemiştir(33).

Böylece, sendikaların sını ve iktisadi teşebbüslere yatırımlarına ilişkin düzenleme Geçici Komisyonunda kabul edilen şekliyle kanunlaşarak yürürlüğe girmiştir. Bir süre sonra, 15.7.1963 günlü, 274 sayılı Sendikalar Kanununun, 29.7.1970 günlü, 1317 sayılı "274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve 31 inci maddesine bir bend ile bu kanuna 3 geçici madde eklenmesi hakkında Kanun"un 1. maddesiyle değiştirilen bazı maddelerinin ve bu arada 14. maddenin Anayasa'ya aykırılıkları

(32) Bkz.: CSTD., C.60, 9.7.1970, B.89, O.1, s.111.

(33) Bkz.: CSTD., C.60, 14.7.1970, B.92, O.1, s.242.

nedeniyle iptalleri istenmiştir. Bu konuda iki iptal davası açılmıştır. İlk iptal davası Türkiye İşçi Partisi tarafından açılmıştır. İptal isteminin gerekçeleri arasında, j fıkrası ile ilgili olarak, sendikalara yatırım yapma yetkisi veren bu kurala gerekçe olarak "alın terinin değerlendirilmesi"nin gösterildiği belirtilmiş ve bu gerekçenin yetersizliği ileri sürülmüştür. İşçinin alın terinin, ancak emeğinin karşılığı olan iş parasını alması ile değerlendirilebileceği, kanundaki kuralın sendikaları üstü kapalı olarak ticari ortaklıklar durumuna getireceği ya da işverenlerin sermayesine ortak yaparak dar zamanlar için işçilerin verdikleri ödentilerin bir bölümünün sermaye piyasasına alınmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Böylece sermaye ile bütünleştirilecek olan işçi sınıfının sınıfsal dayanışmasının ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca sendikalara yatırım yapma olanağının sağlanmasının, sendikaların ticaretle uğraşmasını yasaklayan 15. maddeyi anlamsız kıldığı belirtilmiştir(34).

İkinci iptal davası Cumhuriyet Halk Partisi tarafından açılmıştır. Davanın, 14. maddenin j fıkrasına ilişkin bölümünde iptal isteminin gerekçesi, "j fıkrasındaki sınai ve iktisadi işletmelere yatırım yapmaya yetki verme ve bu yetkinin kullanılmasını en çok üyesi bulunan işçi ve işveren konfederasyonunun onayına bağlama kuralının dahi batı örneği sendikacılığa uymayan ve sendikaları belli konfederasyonlara girmeye zorlayan bir kural

(34) Bkz.: R.G., 19.10.1972 T., No.14341,s.2.

olması dolayısıyla Anayasa'nın 46. maddesinin üçüncü fıkrasındaki demokrasiye bağlı sendikacılık ilkesine aykırıdır" şeklinde belirtilmiştir.

Dikkat edilirse, ilk iptal davasının gerekçesinde, doğrudan doğruya sendikaların yatırım yapmalarına karşı çıkılmakta, sendikaların ticari faaliyet sayılan yatırımlara yönelmeleri halinde, bunun işçi sınıfına yararlı değil zararlı olacağı belirtilmektedir. İkinci iptal davasının gerekçesinde ise sendikaların yatırımlarına karşı çıkılmasının yanında sendikaların yatırımlarının en çok üyeye sahip işçi ve işveren konfederasyonları tarafından denetlenmesinin Anayasa'ya aykırılığı vurgulanmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, ilk iptal davası ile ilgili olarak esasın incelenmesi bölümünde 10. bendde j fıkrası ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Sendikalar kuruluş amaçlarına göre iktisadi işletmelere yatırımlar yaparak ticari ve iktisadi çalışmalarda bulunamazlar. İlke budur; gerçekten 274 sayılı Yasanın 1317 sayılı Yasa ile değişik 15. maddesinin ilk fıkrasında (Bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller ticaretle uğraşamazlar) kuralı konulmuştur. Ancak birtakım sınırlamalar altında sendika varlığının bir bölümünün sınai ve ticari işletmelere yatırılması, bu varlığın artırılması, başka deyimle, kazanç sağlanarak çoğaltılması yönünden yararlı olabilir. Böyle durumlarda sendikaları kendileri için yararlı olacak işletmelere paralarının bir bölümünü yatırmak

olanağından yoksun bırakmak, sendikacılık ereği ile çatışabilir. Sendikaların etkili olabilmeleri için güçlü bir mal varlığını elde bulundurmaları zorunludur. Yeterince varlıklı olmayan bir sendikanın üyelerinin geçimini, yerine göre aylarca, sağlayarak bir grevi sürdürmesi beklenemez ve böyle bir sendika toplu sözleşme masasında üyeleri için olumlu sonuçlar elde edemeyeceği gibi düzenleyeceği grevler yeterince uzun olamayacaklarından grev yoluyla da üyelerinin yararlarını gereği gibi koruyamaz. Kaldı ki kooperatifler, hukukça ticaret ortaklıklarına benzemekle birlikte toplumsal açıdan yardımlaşma ortaklıklarıdır. Sendikaların temel ereği yardımlaşma olduğuna göre kooperatif kuruculuğu, ereklerine de uygun düşebilir. Bu nedenlerle kooperatifler kurmak veya para varlığının yüzde otuzundan çok olmamak üzere sınıai ve iktisadi işletmelere yatırımlar yapmak yetkililerin sendikalara tanınması, Anayasa'ya aykırı sayılamaz.

Sendika parasının güçsüz işletmelere yatırılması nedeniyle sendikanın zarara uğramasını önlemek için yatırım yapılmasından önce yatırım kararının bir denetimden geçirilmesi yararlı olabilir.ve bu yolla sendika varlığının güven vermeyen işletmelere yatırılması önlenmiş bulunur. Ancak bu denetim yetkisinin sendikanın bağlı bulunmadığı bir konfederasyona verilmesi, sendikaların serbestçe çalışmalarını öngören Anayasa'nın değişik 46 ncı maddesine aykırı bulunmaktadır. Yabancı bir konfederasyonun yasa gereği bir sendika üzerinde denetim yetkisi olması, sendika özgürlüğü ile bağdaştırılamaz. Açıklanan nedenlerden ötürü tartışma

konusu fıkradaki (ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi ve işveren konfederasyonunun muvafakatini almak) deyiminin iptaline, kooperatifler kurma veya parasının % 30 unu aşmamak üzere sınıai ve iktisadi işletmelere yatırımlar yapmak yetkisine yönelen istemin ise reddine karar verilmelidir(35)".

Anayasa Mahkemesi, ikinci iptal davası ile ilgili kararın gerekçesinde de yukarıda açıklanan kararına atıf yaparak", "Anayasa Mahkemesinin yukarıda sözü edilen 8 ve 9 şubat 1972 günlü, 1970/48-1972/3 sayılı kararına ilişkin gerekçenin 10.bendinde açıklandığı üzere sendikaların güç kazanmaları için akçalı durumlarının düzgün olması gerekmekte ve ancak akçalı durumları düzgün olan sendikalar toplu sözleşme masasında veya grev uygulamasında işçi yararına sonuçlar elde edebilmektedirler. Bu bakımdan sendika para varlığının bir bölümünün güven verici işletmelere yatırılması yetkisinin sendikalara tanınmasında, Anayasa'nın değişik 46.maddesindeki kurallara aykırı bir yön yoktur ve davanın bu kurala yönelen bölümünün reddi gerektir" şeklinde görüş bildirmiştir(36).

Anayasa Mahkemesi her iki kararın sonuç bölümlerinde j fıkrasındaki, "veyahut bizzat kooperatifler kurmak veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi veya işveren konfederasyonunun muvafakatini almak

(35) Bkz.: Anayasa Mahkemesi Kararı, 8-9.2.1972 T., E.1970/48, K.1972/3 (R.G., 19.10.1972 T., No.14341).

(36) Bkz.: Anayasa Mahkemesi Kararı, 9.2.1972 T., E.1970/47, K.1972/4 (R.G., 19.10.1972 T., No.14341).

kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" biçiminde yer alan kuraldaki (ve ilgisine göre en çok üyesi bulunan işçi veya işveren konfederasyonunun muvafakatini almak) deyiminin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline ve kuralın öteki bölümüne yönelen dâvanın reddine karar verdiğini bildirmiştir.

Böylece 14.maddenin j fıkrası "üyeleri için kooperatifler kurulmasına çalışmak veya bu gibi teşebbüslere yardım etmek, veyahut bizzat kooperatifler kurmak, veyahut nakit mevcudunun % 30 undan fazla olmamak kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" durumuna gelerek bugün yürürlükte olan son şeklini almıştır.

II- Yürürlükteki Yasal Düzenleme

1. Yasal Düzenlemenin Anayasal Dayanağı

Sendika kurma hakkı Anayasa'nın 46. maddesinde düzenlenmiştir. Sendikaların sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırım yapma faaliyetleri ise Anayasa'nın Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti başlığını taşıyan 40. maddesi kapsamında değerlendirilebilir. Anayasanın 40. maddesi:

"Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, bu hürriyetleri, ancak kamu yararı amacıyla sınırlayabilir.

Devlet, özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık

içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır"(37) şeklindedir.

Birinci fıkradaki "herkes" terimi özel hukuk kişilerini kapsadığı gibi tüzel hukuk kişilerini de kapsamaktadır(38). Gene birinci fıkra da yer alan "dilediği alanda" ifadesinden ise herkesin istediği alanda özel girişimde bulunabileceği yani yatırım yapabileceği sonucuna varılabilir. Aynı ifadeden kişinin kendi iradesi dışında hiçbir kuvvet veya baskı sonucu belli bir alanda yatırım yapmaya zorlanamaması sonucu da çıkarılabilir.

Zaten Sendikalar Kanununda sendikaların yatırım faaliyetlerini düzenleyen 14.maddenin j fıkrası da ihtiyari nitelikte bir hükümdür. Yani sendikalar yatırım yapmak zorunda değildirler. Dilerlerse yaparlar, dilerlerse yapmayabilirler.

2. Yasal Düzenleme ve Yarattığı Bazı Sorunlar

Sendikalara yatırım yapma olanağı sağlayan hükmün hazırlanışı sırasında "alınlarının değerlendirilmesi" ve "güçlü sendikalar yaratmak" gerekçelerine dayanılmıştı. Alınlarının değerlendirilmesi, yetersiz bir gerekçe sayılabilir. Çünkü, işçinin alınlarının değerlendirilmesi açısından, sendikaların yatırımlardan elde edecekleri gelirler işçilere ancak dolaylı olarak

(37) Anayasanın 40. maddesinin gerekçesinde, toplumun refahını amaçlayan sosyal devletin, özel teşebbüs alanındaki düzenleyici rolünü belirten ikinci cümleye modern Anayasalarda rastlanmadığı, ülkemizin iktisaden az gelişmiş olması ve planlı ekonomiyle açığı kapamak zorunda oluşu nedeniyle, bu hükmün Anayasa'da yer almasının zorunlu olduğu belirtilmektedir. Bkz.: ÖZTÜRK, s.88.

(38) AKGÜNER, s.39.

yarar sağlayacaktır ve bunun için belki de uzun bir süre gerekecektir. Ancak, güçlü sendikalar yaratmak amacı haklı bir gerekçedir. Anayasa Mahkemesinin de belirttiği gibi sendikaların etkinliği yeterince güçlü olmalarına bağlıdır. Sendikaların yeterince güçlü olmaları ise yeterli varlığa sahip olmaları ile sağlanabilir. Sendikalar ancak böylece uzun grevlere dayanabilir ve başarılı olabilirler. Sendikalar Kanununun 22. maddesinde sendika gelirlerinin, üyelerinden alacakları aidatlardan kanuna göre yapabilecekleri faaliyetler ile eğlence, müsamere ve konser gibi faaliyetlerden sağlanacak gelirlerden, bağışlardan, mamaleklerinin gelirlerinden oluşacağı belirtilmiştir. Bu gelir kaynakları arasında üyelerden alınacak aidatlar en önemli payı oluşturmakta, diğer kaynakların payı önemsiz kalmaktadır. Üyelik aidatlarından başka, sendikaların malvarlığını ve mali gücünü arttıracak bir diğer gelir kaynağının da yatırımlar yapmak olacağı ileri sürülebilir. Ancak bazı sendikalar, sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırım yapmanın, ellerindeki fonları müteşebbislere kullandırma anlamına geleceğini, onların çıkarlarına hizmet etmiş olacaklarını, bunun ise sendikacılık ilkelerine ters düştüğünü ileri sürmektedirler. Bu şekilde düşünülürse, sendikalar nakit varlıklarını ya kendi kasalarında tutacaklar veya bankalara yatıracaklardır. Kendi kasalarında tutmaları halinde enflasyon nedeniyle nakit varlıkları değer kaybına uğrayacaktır. Banka hesaplarında tutmaları halinde ise belirli bir faiz geliri elde edebileceklerdir. Ancak bankalar ellerindeki parayı kredi olarak yine müteşebbislere vereceklerdir. Bu durumda da sendika fonlarının

müteşebbislerce kullanılması önlenmiş olmayacaktır. O halde sendikaların yutarımlardan bu düşünce ile kaçınmaları kendilerine istedikleri sonucu sağlamamaktadır. Nitekim bu gerçek bazı sendikal çevrelerce de ifade edilmiştir(39). Ayrıca sendikaların yatırım yapıp yapmamakta tamamen serbest oldukları da gözden uzak tutulmamalıdır. Yasa sendikalara sadece bir olanak sağlamış hiç bir yükümlülük getirmemiştir. Yatırım yapılmasını ya da yapılmamasını sendikaların değerlendirmelerine bırakan böyle bir düzenlemenin Anayasa'ya aykırılığı, özellikle Anayasa Mahkemesinin kesin kararından sonra artık düşünülmemelidir.

Hatırlanacağı gibi, sendikaların yapacakları yatırımların, "en çok üyesi bulunan işçi veya işveren konfederasyonunun denetiminden geçmesi" hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından sendika özgürlüğünü zedeleyeceği gerekçesiyle iptal edilmiştir. Bu iptal kararı

(39) Türk-İş'in 10.Genel Kurul çalışmaları sırasında Basın İş Genel Sekreteri yaptığı konuşma sırasında "... Biz hariç bugün en küçük bir sendikanın dahi banka hesabında yarım milyon lira, en büyük sendikanın banka hesabında 50 milyon liraya yakın para vardır. Allah daha çok versin ama, Türk-İş'in mali raporunda banka hesabının 300 bin lira oluşu, sendikal yapımızın ve dogmatik dayanışma anlayışımızın Türk-İş'teki uzantısının ne hallerde, görülmeye değer ölçüsüdür. Her toplantıda, her kongrede biz sendikacıların ağzından düşürmediği bir konu vardır: Fakir milletin yiyeceğinden keserek, yarınlar için bankada tasarruf ettiği 3-5 kuruşu bu bankalar sermaye sahiplerine düşük faizle ve uzun vadeli krediler halinde vermektedirler. Fakat işin acaip tarafı, meseleye hep dışa dönük baktığımızdan, içerideki kendi banka hesabımızdan kimlerin yararlandığına aldırmış etmeksizin sene sonunda getireceği faiz bizleri ilgilendirmektedir. Hiç bir Allahın kulu çıkıp da, bu fonlarla bir işçi bankasının kurulmasını önermez..." şeklinde bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır. Bkz.: Türk-İş 10. Genel Kurul..., s.468.

yerinde olmuştur. Gerçi her yatırım belirli ölçüde risk taşıyacağından, yatırım kararlarının bir üst kuruluş tarafından tekrar değerlendirilip denetlenmesi yararlı olabilirdi. Ancak 14.maddenin j fıkrasının Anayasa Mahkemesince iptal edilmeden önceki düzenlenişi, sendikaların yatırımlarını, ilgili sendikanın üyesi olmadığı tamamen yabancı bir konfederasyonun da denetleyebilmesini sağlayacak nitelikteydi. Böyle bir uygulama ise sendika özgürlüğünü zedeleyebileceği gibi mantık açısından da tutarlı olmazdı.

Sendikalara sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırım yapmaları yetkisini sağlayan hükmün, sendikaların ticaret yapmalarını yasaklayan 15. madde karşısındakidurumunugözden geçirmek gerekmektedir.

Sendikaların ticari faaliyetlerde bulunmaları, mesleki amaçlarından uzaklaşmalarını önlemek ve ellerindeki fonları ticari hayatta riske sokarak üyelerine zarar vermelerini önlemek amacıyla yasaklanmıştır(40).

Sendikaların ticaret yapma yasağını düzenleyen 15. madde:

"Bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller ticaretle uğraşamazlar.

14. maddenin (j) fıkrası hükmü saklıdır.

14. maddenin 1 inci bendinin (i) ve(1) fıkraları gereğince bu mesleki teşekküllerin kurdukları tesislerin işletilmesinde, üyelerin bu tesislerden istifadesi hali hariç-kâr, bu teşekküllerin

(40) KUTAL, "Mevzuatımızda...", s.137; Duygun YARSUVAT, Çalışma Ceza Hukuku, İst.Üni.Ya.No:2476, Huk.Fa.Ya.No:558,İstanbul, 1978,s.128.

üyeleri ve mensupları arasında risturn şeklinde de olma dağıtılamaz. 14 üncü maddenin 1 inci bendinin (j) fıkrası gereğince dağıtılacak risturn bu hükme tabi değildir" şeklindedir.

15. maddede belirtildiği gibi sendikalar ticaretle uğraşmazlar. Genel kural bu olmakla beraber 15. maddenin 2. ve 3. fıkralarında ticaret yapma yasağının yumuşatıldığı ve belli koşullarda sınırlı olarak sendikaların ticari faaliyetlerde bulunmalarına izin verildiği görülmektedir. Ticaret yapma yasağının istisnaları olarak kabul edebileceğimiz bu faaliyetler iki grupta ele alınabilir.

i) 14.maddenin 1 inci bendinin (i) ve(1) fıkraları gereğince, sendikalar kurdukları tesislerin işletilmesinden kâr sağlayabileceklerdir.

Ancak burada "üyelerin bu tesislerden istifadesi hali" hariç tutulmuştur. Demek ki üyelerin bu tesislerden yararlanmaları halinde kâr sağlanamayacaktır. Sendikanın kendi üyelerinden kâr sağlamaya çalışması zaten sendikacılık ilkeleri ile bağdaştırılamaz. Üyelerden başkalarının tesislerden yararlanmaları halinde kâr sağlanabilecek ancak bu kâr üyelere dağıtılmayacak, doğrudan doğruya sendikanın geliri olacaktır(41).

ii) 14. maddenin j fıkrası gereğince sendikalar nakit mevcutlarının % 30 unu geçmemek kaydıyla sınai ve iktisadi teşebbüslere yaptıkları yatırımlardan kazanç sağlayabileceklerdir.

(41) IŞIK, s.167; Karşıt görüş için bkz.: ERKUL, s.111.

Bu çalışmanın kapsamı açısından, sendikaların sınai ve iktisadi teşebbüslere yapacakları yatırımlar yoluyla sağlayacakları kazançlar önem taşımaktadır. Hem işçi sendikalarını güçlendirmek, hem de sendikaların ellerinde biriken fonların sınırlı bir bölümünün yatırımlara aktarılması amacıyla yapılan yasal düzenleme, sendikalara ticari faaliyette bulunma olanağı sağlamıştır.

Ancak, sendikaların bu tür faaliyetlerde bulunmaları halinde asıl fonksiyonlarından uzaklaşacakları, ticari kuruluşlar şekline dönüşecekleri yolunda eleştiriler de yapılmaktadır. Sendikaların yapacakları yatırımların nakit varlıklarının en fazla yüzde-otuzu ile sınırlandırılması, bu tür eleştirileri dengelemesi açısından yerinde olmuştur. Böylece sendikalar nakit mevcutlarının yüzde-yetmişini asıl fonksiyonlarında kullanacaklar ve yapacakları yatırımlardan zarar etmeleri sözkonusu olsa bile bütün nakit mevcutlarını kaybedip görev yapamaz duruma düşmeyeceklerdir(42).

(42) Bu görüş Türk-İş'in 9. Genel Kurul Çalışma Raporunda şu şekilde belirtilmiştir: "... biriken fonların belli bir kısmının sınai ve ekonomik yatırımlara ayırmasını uygun bulmuş, ancak bazı sınırlayıcı hükümler getirmiştir. Sınırlayıcı hükümlerin getirilişi sebepsiz değildir. Çünkü, sınai ve iktisadi yatırımlar yapmak bir risk işidir. Daha açık ifade ile, bir yatırım kâr ettiği gibi zarar da edebilir; hatta tamamen yok olabilir. Sendikalar ise, hizmetlerini devamlı olarak sürdürmek durumunda olan kuruluşlardır. Bir ticari müessese gibi, mali gücü tükendiğinde kendisini kapatamaz. Üyelerine karşı belli yükümlülükleri vardır. Bu taahhütleri ve hizmetleri eksiksiz olarak yerine getirebilmek için fonlarının en az % 70'ini ana gayeleri ve hedefleri için saklı tutması gerekir..." Bkz.: Türk-İş 9'uncu Genel Kurul Çalışmaları, s.242.

Sendikalara sınıai ve iktisadi teşebbüslere yatırım yapmaları yetkisini sağlayan hüküm, bugün yürürlükte olan şekliyle de yeterince açık değildir. Bazı kuşklar yaratacak niteliktedir.

"Sınıai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" ifadesinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Gerek meclislerdeki görüşmeler, gerekse Anayasa Mahkemesi kararı gözden geçirilecek olursa, "teşebbüs" sözcüğünden işletmelerin kastedildiği anlaşılmaktadır. İşletmecilik bilimi açısından işletme, "üretim araçlarını bir araya toplayan teknik bir ünite" veya "ihtiyaçların karşılanması amacı ile üretimde bulunulan yer" olarak tanımlanabilir(43). Bazı yazarlara göre işletme teknik bir kavramdır. Bunların fikrinde teşebbüs daha çok hukuki, iktisadi ve mali bir ünite'dir. İşletme deyince akla yalnız bir tek ünite gelir. Oysa teşebbüs birçok işletmeleri kapsayabilir. Teşebbüsün birçok işletmeleri olabilir. İşletmelerin birden fazla teşebbüsü olamaz. İşletme daha dar, teşebbüs daha geniş bir kavramdır(44). Konumuz açısından teşebbüs veya işletme ayrımı fazla önem taşımamaktadır. Ancak "sınıai ve iktisadi teşebbüs (ya da işletme)" kavramının kapsamını belirlemek gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararında "sınıai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar" yerine "sınıai ve ticari işletmelere yatırma" ifadesi kullanılmıştır(45). Oysa "iktisadi teşebbüs" ticari işletme

(43) Suat KESKİNOĞLU, Genel İşletme Ekonomisi Dersleri Cilt 1, 4.b., İstanbul, 1970, s.57.

(44) CEMALCILAR/BAYAR/AŞKUN/ÖZ-ALP, İşletmecilik Bilgisi, Eskişehir İ.T.İ.A. Ya.No:122, Ankara, 1976, s.3-4.

(45) Bkz.: Anayasa Mahkemesi kararının esasa ilişkin açıklamalar bölümü. R.G., 19.10.1972 T., No.14341, s.7.

(ya da teşebbüs) ile aynı anlamı ifade etmez. İktisadi teşebbüslerin faaliyet alanı ticari teşebbüslerin faaliyet alanlarından çok daha geniştir. Bu nedenle "iktisadi teşebbüs" kavramı "ticari teşebbüs" kavramını içine almaktadır. Her ticari teşebbüs bir iktisadi teşebbüs olduğu halde, her iktisadi teşebbüs mutlaka ticari teşebbüs olmak zorunda değildir. Örnek olarak 440 sayılı Kanunla düzenlenen kamu iktisadi teşebbüsleri, iktisadi yönleri ticari yönlerinden ağır basan kuruluşlardır(46). İktisadi teşebbüsün temel unsurları, iktisadi amaç, gelir sağlamak ve devamlılık olarak belirtilebilir. Bu unsurlara kâr sağlamak amacı da eklenebilir. Ancak kâr sağlamak amacı, iktisadi teşebbüsler için ticari işletmelerde(47) olduğu gibi temel unsur değildir.

İktisadi teşebbüslerin faaliyet alanı içersine ticari faaliyetler dışında sanayi, hizmet ve tarımla ilgili faaliyetler de girer. Oysa yasa metninde "sınai ve iktisadi teşebbüsler" denilerek sınai faaliyetlere değinilmiş, diğer iktisadi faaliyetlerden söz edilmemiştir. Metindeki ifade kuşku uyandırmaktadır. Acaba sendika yatırımlarının yalnızca sınai teşebbüslere yapılması amaçlanmıştır? Bu şekilde düşünülürse yalnızca "sınai teşebbüs"den söz edilmesi, "iktisadi" sözcüğüne yer verilmemesi gerektirdi. Çünkü sınai faaliyetlerin aynı zamanda iktisadi faaliyet niteliğinde oldukları düşünülürse, sınai teşebbüslerin de aynı zamanda iktisadi teşebbüs oldukları ileri sürülebilir.

(46) Sait Kemal MİMAROĞLU, Ticaret Hukuku Birinci Cilt İşletme Hukuku, Ank.Üni.SBF.Ya.No:295,2.b.,Ankara,1970,s.21.

(47) Ticari işletme kavramı için bkz.: T.T.K. md.11,12,13. R.G., 9.7.1956 T., No:9353; Ayrıca bkz.: Ali BOZER, Bankacılar için Ticaret Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Ya.No:67, Bankacılar Serisi No:8, 5.b., Ankara,1976, s.36 vd.; MİMAROĞLU,s.131-166.

Böyle bir sınırlandırma düşünülmemiş, sendika yatırımlarının bütün iktisadi teşebbüslere yapılabilmesi amaçlanmışsa, madde metninde sınai sözcüğüne yer verildiği gibi diğer iktisadi faaliyetleri belirtecek sözcüklere de yer verilmeliydi. Aslında bütün bu faaliyetlerin teker teker sayılması yerine bunların ortak niteliğini belirten "iktisadi" sözcüğü ile yetinilmesi en doğrusu olurdu(48). Böylece madde metni anlam karışıklıkları yaratmadan açıkça anlaşılabilirdi.

Ancak kanun koyucunun "sınai ve iktisadi" sözcüklerini gelişigüzel bir arada kullandığını ileri sürmek yerine amaca uygun bir yorum yapmak daha doğru olacaktır. Bir kere kanun koyucunun amacı sendikaların faaliyet alanlarını sınırlandırmak değil, tam tersine sendikalara geniş bir alanda faaliyet özgürlüğü tanı-
maktır. Öyle olmasaydı sendikaların ticari faaliyetlerde bulun-
maları yasaklanmışken daha sonra bu yasağın yumuşatılması yoluna
gidilmezdi. Bu düşünceden hareket edilecek olursa, sendikaların
yatırımlarının yalnızca sınai teşebbüslere yapılacak yatırımlarla
sınırlı olmadığını kabul etmek gerekir. Sendikalar diğer iktisadi
teşebbüslere de yatırımlar yapabileceklerdir. Ancak kanun met-
ninde, "sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak" ifa-
desi kullanılırken, önce "sınai" sözcüğüne yer verildiğine göre,
sendikaların yatırım yaparlarken sınai yatırımlara öncelik ver-
meye özen göstermeleri gerekir.

(48) ÇELİK, s.323.

Ayrıca sendikaların yatırımlarını düzenleyen hüküm yalnızca, var olan, kurulu teşebbüslerden hisse satın alarak ortak olmak şeklinde değerlendirilmemelidir(49). Bunun yanında, yeni kurulacak olan teşebbüslere de yatırım yapılabileceğini ve sendikaların kendi teşebbüslerini gerçekleştirebileceklerini de kabul etmek gerekir. Sendikalar Kanununda sendikaların yatırımlarını düzenleyen 14.maddenin j fıkrası metninde, yeterince açık olmayan bir diğer kavram da "nakit mevcut" kavramıdır. Nakit mevcut değerlendirilirken sendikaların yıllık gelirleri mi dikkate alınacaktır? Kasada bulunan nakit para mı dikkate alınacaktır? Hangi andaki nakit mevcut dikkate alınacaktır? Yasa metninin ifadesinden bu soruların cevabı anlaşılamamaktadır. İlgili maddenin hazırlanışı sırasında meclislerde geçen görüşmelerde ve değişik yazarların yorumlarında nakit mevcut yerine farklı ifadeler kullanılmıştır. Bunlar arasında "parasal varlık"(50), "birikmiş fon"(51), "aidatlardan toplanan sendika parası"(52), "mamaleklerin % 30'u" (53), "tüm fonlar"(54), "para"(55) gibi ifadeler sayılabilir.

(49) ÇELİK, s.323.

(50) Bkz.: Anayasa Mahkemesi Kararı, R.G., 19.10.1972 T.,No.14341, s.6-7.

(51) Bkz.: MMTD., C.6, 11.6.1970, B.101,0.1,s.265.

(52) Bkz.: CSTD., C.60, 9.7.1970, B.89, 0.1, s.102.

(53) Bkz.: CSTD., C.60, 10.7.1970, B.90,0.1,s.121.

(54) Bkz.: IŞIK,s.167.

(55) Bkz.: TALAS, Sosyal Ekonomi-İkinci Kitap, Ank.Üni.SBF.Ya.No: 337,Ankara,1972,s.168.

Nakit mevcut kavramı, muhasebe açısından, gelirlerden giderler düşüldükten sonra kasa ve bankalarda kalan para, anlamına gelmektedir. Sendikalar Kanununun 14. maddesinin 3. bendi de bu görüşü destekler niteliktedir. Söz konusu bende göre, "Bu kanuna göre kurulan işçi teşekkülleri, gelirlerinin en az yüzde beşini, üyelerinin bilgi ve kültür seviyelerini yükseltmek için kullanmak zorundadırlar". Demek ki nakit mevcut, "gelir" anlamında kullanılmamıştır. Farklı bir kavramı ifade etmektedir. Bu durumda "nakit mevcut" kavramının, "gelirlerden giderler çıktıktan sonra kasa ve bankalarda kalan para" anlamında değerlendirilmesi, muhasebe tekniğine de uygun olması açısından yerinde olacaktır. Ancak hangi nakit mevcut dikkate alınacaktır? Çünkü grev yapıldığı zaman, sendikaların kaynakları hızla tükenmekte, nakit mevcutları azalmaktadır. Toplu sözleşmeler imzalandıktan sonra ise, ilk ayın farkları sendikaya kaldığından nakit mevcutlar hızla artmaktadır. Bu durumda hangi nakit mevcudun dikkate alınacağı belli değildir. Sendikacıların bir bölümü, anket sorularına verdikleri cevaplarda veya kendileri ile yapılan görüşmeler sırasında, uygun bir grev fonu ayrıldıktan sonra kalan nakit mevcudun dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Burada da, uygun bir grev fonu ayrılırken kıstas ne olacaktır sorusu akla gelmektedir. Belli bir kıstas bulunmadığına göre, sorun sendika yöneticilerinin kişisel görüş ve değerlendirmelerine göre çözümlenmeye çalışılacaktır.

Dönem sonu nakit mevcutların dikkate alınması halinde belirsizlik bir ölçüde giderilebilir. Ancak nakit mevcudun % 30 u

tutarındaki yatırımlar bir defaya mahsus mu olacaktır? Her yıl tekrarlanacak mıdır? Kanun koyucunun amacı göz önünde tutulursa, nakit mevcudun bir yıldan ertesi yıla kadar artan miktarı ne ise, bu miktarın % 30 u kadar her yıl ek yatırım yapılabileceğini kabul etmek doğru olur.

Bu arada, uygun yatırım fırsatlarının ne zaman bulunacağı önceden kesinlikle belli değildir. Yıl sonu gibi, genel kurul toplantısı gibi belirli dönemlerin beklenmesi halinde uygun yatırım fırsatları bulunmayabilir veya kaçırılmış olabilir. Bu nedenle kanımızca, sendikaların herhangi bir yatırımı gerçekleştirmeye karar verdikleri andaki, nakit mevcutları dikkate alınmalıdır. Böyle bir uygulama, belirsizlikleri ortadan kaldıracığı gibi, sendikaların uygun buldukları yatırım fırsatlarını değerlendirmelerini de sağlayacaktır.

Yürürlükteki yasal düzenlemenin yarattığı sorunlar arasında bazı kavramların yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi yeterince açık olmaması yanında asıl önemli olanı, sendikaların yatırım faaliyetlerini hangi hukuksal biçim içinde gerçekleştirecekleri konusudur. Bu konuda iki ayrı görüş ileri sürülmektedir:

i. Birinci görüşe göre, sendikalar yatırım faaliyetlerini diletikleri biçimde yapamayacaklardır. Ticaret yapma yasası ile ilgili 15.maddede, 14.maddenin j fıkrası gereğince dağıtılacak risturndan sözedildiğine göre, sendikalar yatırım faaliyetlerini ancak kooperatif tüzel kişiliği kurarak veya kurdurarak

kooperatifler eliyle gerçekleştirebileceklerdir(56).

ii. İkinci görüşe göre ise sendikalar yatırımlarını kooperatifler aracılığı ile yapmak zorunda değildirler. Bu konuda kuşku doğuran durum, sendikaların yatırımlarına ilişkin hükmün, daha önce yalnızca sendikaların kooperatifçilik alanındaki faaliyetlerini düzenleyen j fıkrasına eklenmiş olmasından ileri gelmektedir. Yatırımlarla ilgili olarak sonradan j fıkrasına eklenen hüküm, ayrı bir fıkra düzenlenmiş olsaydı durum açıklıkla anlaşılabilirdi. Şimdi ise yatırımlara ilişkin hükmün, sendikaların kooperatifçilik faaliyetleri ile ilgili olup olmadığı ilk bakışta kesinlikle anlaşılamamaktadır. Sendikaların ticaretle uğraşmalarını yasaklayan 15.maddenin, 2.fıkrasında "14 üncü maddenin(j) fıkrası hükmü saklıdır" denmektedir. Burada j fıkrasına yapılan atfın kooperatiflerle mi, yatırımlarla mı, yoksa her ikisiyle birden mi ilgili olduğu açık değildir. 14.maddenin ve 15.maddenin, 1317 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikten önceki durumları incelenirse konu açıklığa kavuşmaktadır. Yatırımlara ilişkin düzenlemenin, 14. maddenin j fıkrasına eklenmesinden sonra 15.maddeye, "14.maddenin(j) fıkrası hükmü saklıdır"

(56) Metin KUTAL/Münir EKONOMİ, "Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Yasal Çerçevesi ve Başlıca Sorunları", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Ya.İstanbul, 1977, s.106; Zafer SAKA, Uygulamada Sendikalar Hukuku, Adana, 1979, s.121.

fıkrası getirilmiştir(57). Geçici Komisyonun da açıkça belirttiği gibi, 15.maddenin 2.fıkrası doğrudan doğruya sendikaların yatırım faaliyetleri ile ilgilidir. 15.maddenin 3.fıkrasının son cümlesindeki "14 üncü maddenin 1 inci behdinin (j) fıkrası gereğince dağıtılacak risturn bu hükme tabi değildir" şeklindeki ifade ise sendikaların kooperatifçilik faaliyetleri ile ilgilidir. Yatırımlarla ilgili hükmün j fıkrasına eklenmesinden sonra bu son cümle aynen korunmuş, bir değişiklik yapılmamıştır. Değişiklik yapılmamasının nedeni, burada kooperatifçilik faaliyetlerinin kastedildiğinin anlaşılabilir olduğu düşüncesi olabilir(58). Çünkü burada geçen "risturn" sözcüğü "kâr" sözcüğünden farklı anlam taşır ve ticari faaliyetle ilgili bir kavram değildir. Çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği gibi 15. maddenin 3. fıkrasında "kâr" yerine "gelir" sözcüğünün kullanılması, metnin kolaylıkla anlaşılmasını sağlayabilirdi(59).

Bu açıklamalar ışığında, sendikaların yatırımlarını kooperatifler eliyle yapmak zorunda olmadıkları ileri sürülebilir.

Eğer kooperatifler ticaret şirketi sayılsalardı, birinci görüşte ileri sürüldüğü gibi yatırımların kooperatifler eliyle yapılması gerekirdi. Oysa bugünkü hukuk sistemimizde kooperatifler ticari şirket değildirler(60). Bu durumda ikinci görüşün

(57)Geçici Komisyon Raporunda 15.madde ile ilgili olarak, "Tasarıda ve Abdullah Baştürk ve arkadaşlarının tekliflerinde bu madde ile ilgili bir teklif mevcut olmamakla beraber 14.maddenin j fıkrasında yapılan değişikliğe paralel olarak mer'i metnin 15.maddesine bir fıkra ilâvesi zarureti doğmuş, bu konuda verilen Şevket Yılmaz'a ait önerge madde metnine ikinci bir fıkra eklenmek şeklinde komisyonumuzca kabul edilmiştir" denmektedir. Bkz.: MMTD., C.6,S.Sayısı: 133,s.37.

(58)ÇELİK,s.324.

(59)Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm,s.45.

(60)Bkz.: Bu çalışma, Birinci Bölüm,s.41. Ayrıca bkz.: Merih Kemal OMAĞ, "1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Açısından Kooperatif Teşekküllerin Hukuki Mahiyeti ve Niteliği", İstanbul İ.T.İ.A. Dergisi,S.2,1974,s.218-220.

daha doğru olduğunu kabul etmek gerekecektir. Çünkü sendikaların yatırım yapmalarındaki amaç mali yönden güçlenmektir. Bunun için de kâr etmeleri, kazanç sağlamaları gerekmektedir. Sendikaların bu amaçla yatırım yaparken kâr amacı gütmeyen kooperatiflerden yararlanmaları düşünülemez(61).

Sendikaların yatırımlarına ilişkin yasal düzenleme ile ilgili olarak önemle belirtilmesi gereken son bir husus da, yapılan yatırımlar sonunda elde edilecek kazançların hiç bir biçimde üyelere dağıtılamayacağı, paylaştırılamayacağıdır(62). Sağlanacak kazanç doğrudan doğruya sendikanın geliri olacaktır. Aksine bir uygulama Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinde belirtilen görüşlerle bağdaşmayacağı gibi sendikacılık ilkeleri ile de ters düşer. Sendikaların amacı üyelerine kâr paylaştırmak değildir. Sendikalar bu yönleriyle ticari şirketlerden ayrılırlar. Kâr paylaşmak isteyen kişiler sendika üyeliğini değil, ticari şirket tiplerinden birisinin ortaklığını seçmelidirler.

§.2. SENDİKALARIN YATIRIM FAALİYETLERİ UYGULAMASI VE SORUNLARI

I- Sendika, Federasyon ve Konfederasyonların Yatırım Faaliyetleri

1. Sendikaların ve Federasyonların Yatırım Faaliyetleri
 - A) Türk-İş Üyesi Federasyon ve Sendikaların Faaliyetleri

(61) ÇELİK, s.324; Aynı görüş için bkz.: İŞİK, s.171.

(62) İŞİK, s.169.

Tes-İş: Çukurova Elektrik Şirketinden hisse senedi satın alınmıştır. Ayrıca Türk-İş öncülüğündeki motor sanayii girişimi için 3.000.000.-TL ayrılmıştır.

Yol-İş: Yol-İş Federasyonu yatırımlarını, Yol-İş Fon Holding A.Ş. yolu ile gerçekleştirmektedir. Yol İş Fon Holding, dört tali fondan oluşmaktadır. Bunlar, "İş Riskini Karşılama Fonu", "Sosyal Yardım Fonu", "Biriktirme Fonu" ve "Yatırımlar Fonu"dur. Konumuz açısından önem taşıyan yatırımlar fonu, Yol-İş Federasyonu'nun yetkili organlarının tespit ve kararlarına göre Yol-İş Fon'un gelirlerinden ayrılan meblâğdan oluşmaktadır. Yol-İş Fon Holding'in yatırımlarının iştirakler ve bizzat fabrika kurmak şeklinde yapılması öngörülmüştür. Ancak şimdiye kadar "bizzat fabrika kurmak" düşüncesi gerçekleşmemiştir. İştirak şeklinde gerçekleşen dört yatırım vardır(63). Çinkur'a (Çinko-Kurşun Sanayii A.Ş.) 37.185.000.-TL yatırılmıştır. Çinkur'un sermayesi 600.000.000.-TL dir. Maden aramakta, çinko ve kurşun cevherleri ile bunlarla birlikte çıkarılan diğer maden cevherlerini üretmektedir. Maysan'a 11.028.000.-TL yatırılmıştır. Maysan'ın sermayesi 30.000.000.-TL dir. Araç ve makinalar için hidrolik cihazlar ve yedek parça üretmektedir. Yol-İş Fon Holding'in bir diğer iştiraki 28.870.000.-TL ile An-Kon'a olmuştur. An-Kon'un sermayesi 50.000.000.-TL dir. Konsantre meyva suyu, salça ve marmelat üretmektedir. Yol-İş Fon Holding'in gerçekleşmiş son

(63) Bkz.: Yol-İş Hizmetleri ve Sağladığı İmkânlar, Ankara,1977, s.24-32.

iştiraki ise Karsusan'a (Karadeniz Su Ürünleri Sanayi A.Ş.) 9.000.000.-TL ile olmuştur. Karsusan'ın sermayesi 45.000.000.-TL dir. Hamsi filetosu, balık unu, balık yağı ve aliminyum kutu üretmektedir.

Bu yatırımlardan ayrı olarak, Bakırsan (Bakır Sanayii Mamulleri ve Ticaret A.Ş.) ve Tegesan (Tekirdağ Gübre Sanayii A.Ş) projeleri üzerinde de çalışılmaktadır.

Şeker-İş: 1967 yılında İstanbul Kemerburgaz'da kurulan polietilen tesisleri için 6.000.000TLlik başlangıç sermayesinin 1.000.000.-TL si sendikaca sağlanmıştır. Polietilen torba üretecek fabrika sonradan tuğla yapımına dönüştürülmüştür. Fabrikanın durumu kötüye gidince, sendika hisse senetlerini devretmek yoluyla sermaye olarak koyduğu parayı ancak kurtarmıştır.

Şeker-İş'in ikinci bir girişimi, prefabrik inşaat yapacak bir şirkete hissedar olarak katılma şeklindedir. Şirket hem inşaat malzemesi imal edecek, hem de inşaat yapacaktır. Türk-İş'in de hissedarı olduğu şirket bir Alman şirketi ile ortak faaliyet gösterecektir.

Şeker-İş Türk-İş'in motor sanayii girişimi için başlangıçta 2.500.000.-TL.lik bir fon ayırmıştır. Ayrıca her işçiden 5 TL kesilmek suretiyle bu fon çoğaltılmaktadır. Motor sanayii girişimi sonuçlanmazsa, bu fon genel kurulda alınacak karar doğrultusunda Şeker-İş'in planlayacağı yatırımlarda kullanılacaktır.

Türk Harb-İş: Türk-İş öncülüğündeki motor sanayii için katkıda bulunulması planlanmış ve bu amaçla 8.000.000.-TL toplanmıştır. Girişim henüz sonuçlanmadığı için bu para bankada bloke edilmiş durumda bekletilmektedir.

Ayrıca Ankara Belediyesi tarafından kurulacak olan "Un ve Ekmek Fabrikası" için katkıda bulunulması kararlaştırılmıştır. Kuruluş sermayesi 20.000.000.-TL olacak fabrikanın hisselerinden % 5- %10 oranındaki bir bölümü sendika tarafından alınacaktır.

Likat-İş: Prefabrik konut yapmak üzere kurulan bir ticari şirketten hisse senedi almak suretiyle yatırım yapılmıştır.

B) Disk Üyesi Sendikaların Yatırımları

Genel-İş: Karadeniz Su Ürünleri Sanayi (Karsusan) Anonim Şirketinden 500.000.-TL lik hisse alınmıştır. Trabzon Giyim Sanayii'nden 200.000.-TL lik hisse alınmıştır. Adana Elektrik Mekanik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ne 2.500.000.-TL ile ortak olunmuştur. Bu miktarın 625.000.-TL kadarı ödenmiş geri kalan kısım için de taahhütte bulunulmuştur.

Ortak olma şeklinde, kurulu olan şirketlere yapılan bu yatırımların yanında Em-Aş Basın Yayın ve Reklamcılık Anonim Şirketi'nin kurulmasına da öncülük edilmiştir. 1.000.000.-TL sermayeli şirket, sendikanın % 90 katkısı ile kurulmuştur(64).

(64) Ekz.: Genel-İş VII.Dönem Çalışma Raporu, s.248-255.

Oleyis: Sendika otel ve lokanta işletmeciliği yapmaktadır. Sendika, Ankara Palas'ı, Çanakkale Truva Oteli'ni ve Sapanca'da Motel Saraçoğlu'nu işletmektedir(65). Ayrıca Yeşilköy Havaalanı büfe ve kafeteryası da sendika tarafından işletilmektedir.

C) Bağımsız Sendikaların Faaliyetleri

Köyyse-İş: Sendikanın büyük desteği ile "Köysan Gıda, Doküna, Turizm ve Motorlu Araçlar Sanayii, Ticaret Anonim Şirketi" gerçekleşmiştir. Sendika ile Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yol-Su Elektrik (YSE) Genel Müdürlüğü arasında imzalanan 6.Dönem Toplu İş Sözleşmesinin 130.maddesi uyarınca, üye işçilerin aylıklarından % 1 ve işverenin katkısı ile % 2 olarak toplam % 3 prim "Üretime Dönük Ekonomik Yatırımlar" adı altında toplanmaya başlamıştır. 1975 yılında 10.000.000.-TL'lik devlet tahvili alınmış, "Kayseri Lüks Kadife A.Ş."nden önemli miktarda hisse alınmıştır. Köysan A.Ş. tüzel kişilik kazanınca hisse senetleri şirkete devredilmiştir. Bu şirketin yaptığı yatırımlar şöyledir:

"Samsun Makine Sanayii" (SMS)'ye, 3.000.000.-TL ile ortak olunmuştur. Hazır Beton Üretim ve Dağıtım Sanayii Ticaret A.Ş.'ne (Betsan A.Ş.), 8.500.000.-TL ile ortak olunmuş, bu payın dörtte biri ödenmiştir. Yünlü Sanayii A.Ş.'ne 3.000.000.-TL taahhüt edilmiştir. Sınırlı Sorumlu Birlik Sigorta Kooperatifi'ne de kooperatif statüsü gereği 30.000.-TL ile ortak olunmuştur(66).

(65) Akar ÖÇAL, "Otel İşletmelerinin Hukuki Yapıları", ESADER, C.XII, S.1 (Ocak 1976), s.398.

(66) Bkz.: Köysan A.Ş. 1978 Yılı Raporu, s.8-16.

Çelik-İş : Gerede Çelik Konstrüksüyon A.Ş. (Gerkonsan)'nin hisse senetlerinden alınmıştır. Gerkonsan'ın % 51 hissesi Devletin elinde bulunmaktadır. Çelik-İş % 20 civarında olan hisse senetleri payını % 30'a çıkarmak istemektedir. Çelik-İş'in bir diğer girişimi de Nevşehir Avanos'ta faaliyet gösteren "Asya Meyva Suları A.Ş.'nden hisse almak şeklinde olmuştur.

2. Konfederasyonların Yatırım Faaliyetleri

Türk-İş ulusal harp sanayiinin ilk adımı olarak motor sanayiinin kurulmasına öncülük etmeyi kararlaştırmıştır. Bu karar 19 Temmuz 1975 tarihli biltenle bütün teşkilata duyurulmuştur(67). "Türk-İş Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi" bünyesinde yılda 100.000 orta boy Diesel kapasiteli motor üretilmesi planlanmıştır. Bu amaçla 1974 Kıbrıs Barış Hareketinin ardından açılan kampanya sonucunda 50.000.000.-TL toplanmıştır. Şirketin mukavelesine göre ortaklar işçilerden ve sendikalardan meydana gelecekti. Başlangıçta Türk-İş ve dokuz sendikanın ortaklığı şeklinde kurulan şirketin Türk-İş'e ait olan hisseleri daha sonra talepte bulunan sendikalara devredilebilecekti. Taslak tüzükte sonradan yapılan bazı değişikliklerle Devlet Demiryolları, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Demirbank, Etibank ve Sümerbank'ın ortaklığına şirketin açık olması, Libya'nın 600.000.000.-TL'lik yardım önerisinin olumlu karşılanması kabul edilmiştir.

(67) Bkz.: Türk-İş 10.Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu, s.617.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın önerileri değerlendirilmiş ve kurulacak şirketin adı "Diesel Motoru ve Aktarma Organları Sanayii A.Ş." olarak değiştirilmiştir. Çalışmalar sürerken hükümetin de motor sanayiinin kurulması ile ilgili çalışmaları olmuştur. Türk-İş konu ile ilgili çalışmalarını yazı ile hükümete iletmiş, kurulacak ortaklıklarda Türk-İş'e nasıl bir yer verilebileceğini sormuştur. Ancak yeterli bir cevap alınamamış ve daha sonra açıklanan "Tümosan" ortaklığında Türk-İş'e yer verilmediği öğrenilmiştir.

Daha sonra konu yeniden canlanmış, Türk-İş, Tümosan ve Desiyab öncülüğünde "Aksaray Motor Sanayii ve Anonim Şirketi"nin ana sözleşmesi imzalanmıştır. Türk-İş kurucu ortaklardan birisidir. Fabrika üç değişik güçte yılda 42.000 motor üretebilecektir. Bugün 500.000.000.-TL olan sermaye ileride iki katına çıkarılacaktır. Türk-İş'in katılma payı 65.000.000.-TL olmuştur(68).

Türk-İş'in yatırımlar konusunda bir diğer öncülüğü "Bingöl Yem Süt ve Besicilik Sanayii"nin kuruluşu sırasında olmuştur. 1971 yılında Bingöl'de meydana gelen deprem sonucunda, maddi kayıpları bir ölçüde giderebilmek amacıyla Türk-İş bir yardım kampanyası açmıştır(69). İşçilere, birer yevmiyelerini felâket-zadelere yardım olarak ayırma çağrısında bulunulmuştur. Türkiye

(68) Bkz.: Gül Neşe EREL, "Türkiye'de Motor Sanayii ve Türk-İş'in Katkısı", Türk-İş, S.118 (Ocak 1979), s.26-27.

(69) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bingöl Deprem Yardımı Yem,Süt ve Besicilik Sanayii, Türk-İş.Ya.No:103.

Öğretmenler Bankası Ankara Yenışehir şubesinde açılan bir hesapta 4.886.867.-TL toplanmıştır. Bingöl yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonunda bölgede süt, besicilik ve yem sanayii ile ilgili bir yatırım yapılması öngörülmüş ve Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi yardımıyla ön çalışmalar tamamlanmıştır. "Bingöl Yam,Süt ve Besicilik Anonim Şirketi", Bakanlar Kurulunun, 7/4938 sayılı kararıyla kurulmuştur(12.1.1973). Şirketin sermayesi, 17.000.000.-TL dir. Proje üç birimden oluşmaktayken 1974 yılında Devlet Planlama Teşkilatının önerisiyle bir de süt inekçiliği eklenmiştir.

II- Sendika,Federasyon ve Konfederasyonların Yatırımcılık Faaliyetlerine İlişkin Sorunlar

Uygulamada sendikaların yatırım faaliyetlerinin çok sınırlı olduğu, yasal düzenlemenin sağladığı olanağın yeterince işlemediği görülmektedir. Sendikaların bazılarının tüzüklerinde yatırımlarla ilgili hükümler vardır, bazılarının ise uygulama bir yana tüzüklerinde bile yatırımlara ilişkin hüküm yoktur. 14.maddenin j fıkrası işveren sendikalarına da aynı olanağı sağladığı halde, işveren sendikalarının ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun bu konuda hiç bir girişimleri olmamıştır.

Uygulamadaki yetersizlikleri bir dereceye kadar doğal karşılamak gerekir. Gerçekten de yeni gelişen özgür sendikacılık, yurdumuzda henüz temel sorunlarını. çözme aşamasındadır. Çalışma

sırasında kendileriyle görüşme yapılan sendika yetkililerinden bazıları da henüz yatırım yapabilecek durumda olmadıklarını belirtmişlerdir.

Sendikaların kendilerine özgü yönetsel sorunları farklılıklar gösterebilir. Ancak yatırımlara yönelmeme konusundaki genel ortak sorunları şu şekilde özetlenebilir:

1. Mali Sorunlar

Sendikaların önemli bir bölümü mali yönden sıkıntı çekmektedirler. Gelirlerini her zaman düzenli olarak tahsil edememekte, bu nedenle ellerinin altında her zaman için bir miktar para bulundurmak ihtiyacını duymaktadırlar.

2. Ekonominin İstikrarsızlığı

Ekonomimizin genel istikrarsızlığı ve ani fiyat artışları da sendikaların yatırımcılık alanındaki faaliyetlerini engellemektedir. Bazı örnek uygulamaların başarısızlıkla sonuçlanması mesleki teşekküllerin bu konuda çok titiz ve çekingen davranmalarına, kuşkular içinde olmalarına heden olmakta, varlıklarını riske sokmak istememektedirler.

3. Güvensizlik

Mesleki teşekküller, yatırım yapacakları teşebbüslere tam anlamıyla güven duymamaktadırlar. Kendilerine yönetimde söz hakkı verilmeyeceği, yalnız maddi güçlerinden yararlanılacağı, bu teşebbüsleri tam olarak denetleme olanaklarından yoksun oldukları inancındadırlar.

4. Grev Endişesiyle Fon Aktaramama

Ülkemizde toplu sözleşme düzeninin uygulanmaya konulmasıyla birlikte çok sayıda grevler ortaya çıkmıştır. Düzen henüz tam oturmuşmamış olduğu için grevler bazen çok uzun sürebilmektedir. Bu yüzden sendikalar ellerinde önemli miktarlara varan grev fonları tutmak zorunda kalmaktadırlar. Ancak yurdumuzdaki toplu sözleşmeler genellikle iki yılda bir yapıldığına göre sendikalar sözleşmelerin yapılmasını izleyen oldukça uzun bir sürede fonlarını yatırımlara aktarmanın yollarını aramalıdırlar.

5. Kredi Olanaksızlıkları

Sendikaların çoğu yatırımların kaynağının krediler olduğunu, oysa kendilerinin bu açıdan büyük güçlükler çektiklerini belirtmektedirler. Özel kuruluşlara önemli miktarlarda krediler verildiğini, kendilerine ise teminat gösteremedikleri gerekçesiyle kredi verilmediğini bu yüzden planladıkları bazı yatırımlardan vazgeçmek zorunda kaldıklarını belirtmektedirler.

6. Kanunda Yatırımlar İçin Tavan Saptanmış Olması

14. maddenin 1. bendinin j fıkrasında belirtildiği gibi, sendikaların yapacakları yatırımların nakit mevcutlarının % 30'unu geçememesi, bazı sendikalar tarafından sınırlayıcı bir hüküm olarak değerlendirilmektedir. Bu oranla sınırlı kalındıkça büyük yatırımlara gidilemeyeceği, küçük yatırımların ise yeterince yararlı olamayacağı ve fazla gelişemeyecekleri ileri sürülmektedir.

7. Teknik Kadro Yetersizliği

Sendikaların çoğu, yatırımlara yönelme konusunun bir uzmanlık, ihtisas işi olduğunu, kadrolarında teknik eleman olmadığını ya da çok az olduğunu belirterek, bunun da yatırımları sınırlayan önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir.

8. İlke Olarak Yatırımlara Karşı Olma

Sendikaların azımsanamayacak bir bölümü, ticari faaliyetlerin ve dolayısıyla yatırımlar yapmanın sendikaları asıl amacından uzaklaştıracağı, çözümlenemeyen daha önemli sorunlar bulunduğu gerekçesiyle ısrarla yatırımlara karşı çıkmaktadırlar.

Kısaca belirtilmeye çalışılan bu nedenlerden ötürü, sendikalar harcamalarını daha kısa sürelerde yarar sağlayabilecekleri alanlara yapmaktadırlar. Eğitim harcamaları son yıllarda giderek artmaktadır. Kiradan kurtulmak için bina alımları yapılmaktadır. İlerisi için düşünülerek arsalar alınmaktadır. Sendika üyelerinin yararlanmaları için dinlenme evleri yaptırılmaktadır. Bu şekilde sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırım mahiyetinde olmasa da ellerindeki parayı değerlendirmeye, fiyat artışlarından mümkün olduğu kadar az etkilenmeye çalışmaktadırlar. Bütün bu faaliyetler kuşkusuz yararlıdır ve yapılmaları da gereklidir. Ancak nitelikleri itibariyle üretken olmayan yatırımlardır.

S O N U Ç

Birçok ülkede ve bu arada Türkiye'de de, günümüzün hızla değişen koşulları nedeniyle sendikacılık anlayışında değişiklikler ve yeni gelişmeler gözlenmektedir.

Özgür sendikacılık ilkelerinin geçerli olduğu Türkiye'de, toplu sözleşme düzeninin uygulamaya girmesiyle birlikte, sendikalar önemli ilerlemeler sağlamış, üyeleri için küçümsenmeyecek yararlar sağlamış bulunmakla beraber halen de çözümlenmesi gerekli önemli sorunları vardır. Yasada öngörülen düzenleme biçiminin uygulamaya konulamaması bunların başlıca nedeni olmaktadır. Toplu sözleşmeler dışında, işçileri sendikaya bağlayabilecek ekonomik ve toplumsal sendikal fonksiyonlar geliştirememiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden kooperatifçilikle ve yatırımlarla ilgili sendikal faaliyetler, bu anlamdaki bir başluğu doldurabilecek nitelikte oldukları halde, önceki bölümlerde ortaya konmaya çalışıldığı gibi bu yoldaki uygulamalar yeterli olmaktan çok uzaktır. Oysa, uygulamaların daha yeterli olması, üyelerin sendikalara bağlılığını güçlendirmenin dışında, sendikalara üretken bir nitelik de kazandıracaktır. Sendikaların üretken bir nitelik kazanmalarının, kendileri ve üyeleri için olduğu kadar toplumun diğer kesimleri için de yararlı olacağı açıktır.

Sendikaların, toplu sözleşmelerle sağladıkları ücret artışları yoluyla gelirlerini yükselttikleri kesimler, tüketim eğilimleri

yüksek kesimlerdir. Bu nedenle en azından bugün için sendikalarımızın tüketici yönleri daha ağır basmaktadır. Oysa, sendikaların artan güçleri ve etkinlikleri sonucunda ellerinde biriken fonlar vardır. Bu fonlar ya hiç kullanılmadan bekletilmekte veya iyi değerlendirilememektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, sendikalar önemli boyutlara ulaşan bir üretken potansiyele sahiptirler. Unutmamak gerekir ki gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye büyük ekonomik güçlükler içersindedir. Bu güçlüklerin başlıca nedenleri olarak kaynak sıkıntısı, özellikle görünmektedir. Sermaye yetersizliği yatırım yapılamamasına ve dolayısıyla ekonomik gelişmenin durmasına yol açmaktadır. Bu durumda sendikaların üretken potansiyelinden gerektiği gibi yararlanılmaması veya yararlanılamaması düşündürücüdür. Ülkenin kalkınması için diğer bütün kurumlar gibi sendikalar da olanaklarını kullanmalıdırlar.

Sendikaların kooperatifçilik ve yatırımlara ilişkin faaliyetlere ağırlık vermeleri, bu anlamda olanaklarını kullanmanın bir yolu olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de sendikaların kooperatiflerle sıkı bir ilişki ve işbirliğini gerçekleştirmeleri, temel ihtiyaç maddelerini karşılayıcı üretime geçmeleri, üretime dönük yatırımlara yönelmeleri pek çok yararlar sağlayabilir.

Ancak, ilgili bölümlerde açıklanmaya çalışıldığı gibi, sendikalar kooperatifçilik ve yatırımlar konusundaki faaliyetleri ile ilgili olarak çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Bu sorunlar çözümlenmeden sendikaların kooperatifçilik konusunda olsun yatırımlar konusunda olsun istenilen düzeyde faaliyet göstermeleri beklenemez.

Uygulamaların yetersiz olmasının temelinde eğitim sorunu yatmaktadır. Bu nedenle sendikalar geniş ve tabana yönelik bir eğitim faaliyetini sürdürmelidirler. Eğitimin sürekliliğini sağlamak için, düzenlenecek seminerlere işçilerin çok sayıda katılması sağlanmalı, aylık broşür ve bültenler çıkarılarak işçilere ulaştırılmalıdır. Gerek kooperatifçilik gerekse yatırımlarla ilgili eğitim konusunda sendikalar arasında ve üst düzeyde konfederasyonlar arasında işbirliğine gidilmelidir. Eğitim konusunda yüksek öğrenim kuruluşlarından, diğer ihtisas kuruluşlarından ve uluslararası örgütlerden yardımlar sağlanabilir. Sendikaların eğitim fonlarından yararlanılarak kooperatifçilik ve yatırımlar konusunda uzman yönetici ve personel yetiştirilmelidir. Çünkü kooperatifçilik faaliyetleri ve yatırım yapmak, uzmanlığı gerektiren konulardır. Amatör kadrolarla bu konularda başarı sağlanması beklenemez. Yeterli bir eğitimin sağlanması işçilerin konuyu benimsemelerine yol açacaktır.

Sendikalar, kooperatiflerin işçi ücretlerini değerlendiren, toplu sözleşmelerin ekonomik yönden tamamlayıcısı olan örgütler olduklarını hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıdır. Her fırsatta, kurulmuş olan ve yeni kurulacak olan işçi kooperatiflerini desteklemelidirler. Özellikle kooperatiflerin kuruluş ve geliş-

me aşamasında maddi yardımda bulunulması gerekir. Sendikaların maddi yardımları, ortak olarak sermaye koymak, bağış yapmak, faizsiz ya da düşük faizle kredi olanakları sağlamak şeklinde düşünülebilir. Ayrıca sendika binalarının uygun bir yeri kooperatiflere ayrılabilir veya düşük bir kira ile verilebilir.

Kurulmuş olan ya da kurulacak olan işçi tüketim ve konut kooperatiflerinin, bölge birlikleri ve merkez birlikleri halinde üst örgütlenmeye gidebilmeleri için sendikalar öncülük etmelidir. Çünkü kooperatiflerin beklenen faydayı sağlamaları, büyük aracı, tefeci ve sanayicilerle rekabet edebilmeleri, üst örgütlenme ile gerçekleştirilebilir. Böylece iş ve dış piyasadan toptan mal alımı yapılabilecektir. Bu amaçla pazarlama ve üretim kooperatifleri ile doğrudan ilişki kurulmalıdır. Bu şekilde bir çok tüketim maddelerinin ilk elden alımı sağlanabilir. Üst örgütlenme konusunda kooperatifçilik açısından ve yatırımlar açısından mevcut işçi konfederasyonlarının birbiriyle işbirliğine yönelmeleri yararlı olur. Türk-İş öncülüğünde kurulan Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği bütün tüketim kooperatiflerine açıktır. Diğer konfederasyonlar işçilerinin, örnek olarak Disk üyesi işçilerin, tüketim kooperatifleri de bu birliğe katılabilirler. İstanbul ve diğer illerde de bölge birlikleri kurulabilir. Bölge birliklerinin Merkez Birliği etrafında birleştirilmesine çalışılmalıdır. Konut kooperatiflerinin üst örgütlenmeye yönelmelerinde de aynı yol izlenebilir.

Üst örgütlenmeye yönelme ve bu konuda sendikaların, konfederasyonların işbirliğine yönelmeleri kooperatifçilik alanında da, yatırımlar alanında da gereklidir. Çünkü özellikle konfederasyonların çeşitli olanakları nedeniyle sorunlara daha geniş açılardan yaklaşılabilecektir. Böylece çözümler daha da kolaylaşacaktır. Örnek olarak, konut kooperatifleri birliği sağlandığında, teknik koşulların yerine getirilmesi ve kredilerin en kısa zamanda çıkarılması sağlanabilir. Birlik bünyesi içinde oluşturulacak bir teknik bölüm, plan ve projeleri tek elden, kaynak israfına yol açmadan hazırlayabilir. Birlik, büyük miktarlarda malzeme alımlarını gerçekleştirebileceğinden maliyetler düşer.

Sendikaların kooperatifçilik ve yatırımlara yönelme konusunda karşılaştıkları en önemli güçlüklerden birisi, gerekli finansman kaynaklarını bulmaktır. Diğer ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında kooperatiflerin kredi sorunlarının, kooperatif bankaları yardımı ile çözüldüğü görülmektedir. Ülkemizde de bu konuda girişimler olmuş ancak henüz bir "Kooperatifler Bankası" kurulamamıştır. Kooperatifler Bankasının bir an önce kurularak faaliyete geçmesi gerçekleştirilmelidir. Sendikaların fonlarını böyle bir bankaya yatırmaları devamlı bir kredi kaynağı oluşturacaktır. İşçi kooperatifleri ve kooperatif birlikleri bankaya ortak olmalı ve yönetimde görev almalıdırlar.

Yatırımlar konusunda da sendikaların finansman ihtiyaçlarını karşılayacak çözümler getirilmelidir. Sendikaların planladıkları

yatırımları gerçekleştirebilmeleri için bankalardan yeterince ve zamanında kredi alabilmeleri sağlanmalıdır. Çeşitli yatırım harcamalarının karşılanabilmesi için konfederasyonlar ayrı ayrı ya da birlikte hareket ederek bir yatırım fonu oluşturabilirler. Sendikaların, üye sayıları ile orantılı olarak bu fona katkıda bulunmaları sağlanabilir. Ayrıca sendikalar toplu sözleşmelerde gerek kooperatiflerin gerekse yatırımların finansmanı için işverenlerin katkılarını da sağlayacak hükümlerin yer almasını sağlayabilirler.

Kooperatifçilik ve yatırımlara yönelme konularında geçmişte karşılaşılan bazı başarısızlıklar sendikaları ürkütmemeli, bu konulara eğilmekten vazgeçirmemelidir. Edinilen tecrübeler ışığında başarısızlıkların nedenleri araştırılmalı ve aynı hataların tekrarından kaçınılmalıdır.

Karşılaşılan sorunlar arasında mevzuatla ilgili olanları da vardır. Örnek olarak, ilgili bölümde değinildiği gibi, kooperatifçilik ve yatırımlarla ilgili faaliyetlere ilişkin yasal düzenlemenin aynı fıkra da olması ve yeterince açık olmaması bazı kuşkular yaratmaktadır. Yasal düzenlemenin uygulamalardaki aksaklıklar da dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi ve açıklığa kavuşturulması yerinde olur. Yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi, yeni düzenlemelerin getirilmesi bazı sorunların çözümüne yardımcı olabilir. Ancak herşey yasalardan beklenmelidir. Mesleki kuruluşlar da kendi üzerlerine düşeni güçleri

yettiği kadar yapmaya çalışmalıdırlar. Örnek olarak kooperatifçilik alanında bir çok sendika, konut sorununun çözümünü "İYAK" tasarısının gerçekleşmesine bağlamış durumdadır. Oysa tasarı yasa haline gelmemiştir. Ne olacağı belli değildir. Ayrıca tasarı doğrudan doğruya işçi tasarruflarını kanallize etmeyi öngörmektedir. Kuruma katkıda bulunmak her işçi için zorunlu olacaktır. Kooperatifçilik hareketi ise zorunlu değil, isteğe bağlı bir harekettir. 274 sayılı Sendikalar Kanununun kooperatifçilikle ilgili hükmü de işçilerin kişisel tasarruflarını değil, sendikaların ellerindeki birikmiş fonların harekete geçirilip kullanılmasını amaçlamaktadır.

Yatırımlar konusunda da sorunların çözümü yalnızca yasalardan beklenmemelidir. Sendikalar öncelikle kendi güçlerine ve kaynaklarına güvenerek hareket etmelidirler. Bu arada yurt dışında çalışan işçilerimizin tasarruflarının önemli sayılabilecek miktarlara ulaştığı bilinmektedir. Bu tasarrufları ülkemize çekerek yatırımlara yöneltmek ve kalkınmamızda kullanmak için çeşitli çalışmalar yapılmakta, projeler geliştirilmektedir. Ancak şimdiye kadar bu konuda beklenen sonuçlar alınamamıştır. Sendikalar bu çok önemli konuyu da kendi görevleri olarak benimsemeli, yurt dışından gelecek kaynaklara sahip çıkarak kendi kaynakları ile birleştirmeli ve ekonomimizi güçlendirecek üretken alanlara aktarmanın yollarını aramalıdırlar.

Kooperatifçilik alanında olsun, yatırımlar alanında olsun, karşılaşılan sorunlar arasında örneğin ekonominin genel istik-

rarsızlığı gibi, sendikaların yalnız başlarına başedemeyecekleri boyutlarda olanları da vardır. Kuşkusuz, devletin temel görevlerinden birisi, istikrarlı, güçlü bir ekonomik yapı oluşturmaktır. Bunun yanında çeşitli konularda ve bu arada kooperatifçilik ve yatırımlara ilişkin olarak sorunların çözümüne yönelik tedbirler almak, bu konularda gelişmeyi hızlandırıcı bir ortam sağlamak gene devletin görevleri arasındadır. Ancak sendikalar da kendi faaliyet alanları çerçevesinde, devlete sorunların çözümünde yardımcı olmalı, kendi üzerlerine düşeni yapmalıdır. Bunu yapmak çağımızın sendikacılık anlayışının, sendikaların üyelerine ve tüm topluma karşı olan sorumluluklarının bir gereğidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKGÜNER Tayfun : Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri, İstanbul, 1979.
- Çev.AKYOL İsmail Cevat : Kooperatifçilik Eğitimi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya.No:18, Ankara, 1968.
- BARBASH Jack : Trade Unions and National Economic Policy, The Johns Hopkins Press, Baltimore and London, 1972.
- BİLGE Necip : Hukuk Başlangıcı Dersleri, Ank.Üni. Huk.Fa.Ya.No:358, Ankara, 1975.
- BOZER Ali : Bankacılar İçin Ticaret Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Ya.No:67, Bankacılar Serisi No:8, 5.b., Ankara, 1976.
- BÜKER Semih : İşletmelerin Finansal Yönetiminde Yatırım Kararları ve Türkiye'deki Uygulama, Eskişehir İ.T.İ.A.Ya.No: 104/59, Ankara, 1973.
- CEMALCILAR/BAYAR/
AŞKUN/ÖZ-ALP : İşletmecilik Bilgisi, Eskişehir İ.T.İ.A. Ya.No:122, Ankara, 1976.
- ÇAPAN H.İbrahim : "Sendikalar Açısından Kooperatifleşmenin Önemi ve Sorunları", Dördüncü Tebliğ, Türk-İş/AAFLİ Kooperatifçilik Semineri (Antalya-Side, 1-4 Mayıs 1974), Ankara, 1974.

- ÇATALOĞLU Oğuz : Kooperatifçilik ve Sermaye Birlikiminde Kooperatifleri Rolü, Ege Üni.İkt.ve Tic.Bil.Fa.Ya.No:64/20, İzmir,1971.
- ÇELİK Nuri : İş Hukuku II, Kollektif İş Hukuku 1 Sendikalar, İstanbul İ.T.İ.A. Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Ya.No: 267, İstanbul,1976.
- ÇUBUK Ali : Sosyal Politika, Ankara İ.T.İ.A. Ya.No:123, Ankara,1979.
- DERELİ Toker : Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İst.Üni.Ya. No:1923, Huk.Fa.Ya.No:328,İstanbul,1975.
- DERELİ Toker : "Sendikacılık ve Kalkınma", Milliyet Gazetesi, 11.9.1971.
- DERELİ Toker : "Türkiye'de Sendikacılığın ve Toplu Sözleşme Düzeninin Ekonomik ve Sosyal Etkileri", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul, 1977.
- DİLİK Sait : Servetin Geniş Kitlelere Yayılması, Ank.Üni.SBF.Ya.No:391, Ankara,1976.

DİNÇER Nabi/MUTLU Necati/

GÜNEY Belgin/OKSAY Kâzım

: Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Ya.No:DPT.785-SPD.183,Ankara,1972.

DURUKAN Kenan

: "Türk-İş Binlerce İşçiyi Konut Sahibi Yaptı", Türk-İş, S.116 (Kasım 1978).

DU TOİT M.A

: South African Trade Unions History Legislation Policy, Mc Graw-Hill Book Company, Johannesburg,1976.

EKİN Nusret

: Endüstri İlişkileri, İst.Üni.Ya.No:2167, İkt.Fa.Ya.No:376,İstanbul, 1976.

EKİN Nusret

: Milli Seviyede İşçi-İşveren İşbirliği,Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara,1973.

ERDOĞMUŞ Erol

: "Türk-İş ve Kooperatifçilik", Karınca,S.444 (Aralık 1973).

EREL Gül Neşe

: "Türkiye'de Motor Sanayii ve Türk-İş'in Katkısı", Türk-İş, S.118 (Ocak 1979).

ERGİN Şehbender/

ULUSOY Yılmaz

: Anonim Şirketlerle Mukayeseli Kooperatif Teşekküller ve Örnek Anasözleşmeleri, Ankara,1970.

- ERKUL İhsan : Türk İş Hukuku Dersleri 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve Uygulaması, Eskişehir İ.T.İ.A. Ya.No: 175, Eskişehir,1977.
- FLANDERS Allen (Edit. W.E.J. Mc CARTHY) : "What are Trade Unions fon?", Trade Unions,Penguen Books,Middlesex, 1978.
- GÖKEER Süleyman : Kooperatif Sistem, Ankara,1976.
- GÖLE Celâl : "Türk Hukukunda Sendikaların Hukuki Niteliği ve Kooperatifler Kurmalarına İlişkin Sorunlar", SBFD, C.XXVI, S.4 (Aralık 1971).
- GÜVEN Ercan : Sosyal Politika Ders Notları, Eskişehir, 1976.
- HOXIE R.F (Edit.W.E.J. Mc.CARTHY) : "The Economic Programme of Trade Unions", Trade Unions, Penguen Books, Middlesex,1978.
- ICA : Collaboration Between Trade Unions and Co-operatives in Developing Countries-A Survey,London,1975.
- IŞIK Rüçhan : Sendika Hakkı Tanınması ve Kanuni Sınırları, Ank.Üni.Huk.Fa.Ya.No:170, Ankara,1962.
- IŞIK Rüçhan : İşçi Sendikalarının Faaliyetlerinin Hukuksal Çerçevesi, Ankara,1977.

- İZVEREN Adil : İş Hukuku (I,II,III),Ankara,1974.
- İZVEREN Adil : Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar,Ankara, 1968.
- JENKİNS Clive/
MORTIMER J.E. : British Trade Unions Today, Pergamon Press,Oxford,1967.
- JENKİNS Clive/
MORTIMER J.E. : The Kind of Laws The Unions Ought to Want, Pergamon Press, Oxford,1968.
- KALKANDELEN Hayrettin : Sendikalar ve Kamu Hizmetlerinde Sendikacılık, Ankara,1968.
- KARACEHENNEM Necdet : Kooperatifler Hukuku, Ankara,1977.
- KASSALOW Everett M. : "Sanayileşmiş Ülkelerde Endüstri İlişkilerinde Son Gelişmeler", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Hayati, İstanbul,1977.
- KESKİNOĞLU Suat : Genel İşletme Ekonomisi Dersleri Cilt 1, İstanbul,1970.
- KUTAL Metin : "Mevzuatımızda Sendikalara Yasak Edilen Faaliyetler", İst.Üni.İkt. Fa.Mec.,1965, C.25,S.1-2.

KUTAL Metin/
EKONOMİ Münir

: "Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Yasal Çerçevesi ve Başlıca Sorunları", Uluslararası Deneylerin Işığında Türkiye'deki Endüstri İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Ya.İstanbul,1977.

LEVY Yair

: "The Contribution of Co-operation and Trade Unionism to Improved Urban-Rural Relations", International Labour Review, Vol.93, No.6. June 1966.

MİMAROĞLU Sait Kemal

: Ticaret Hukuku Birinci Cilt İşletme Hukuku, Ank.Üni.SBF.Ya.No:295,2.b., Ankara,1970.

MÜLAYİM Ziya Gökalp

: "Kooperatifleşme ve Türk-İş ile Disk", Milliyet Gazetesi, 2.10.1976.

MÜLAYİM Ziya Gökalp

: "Türk Kooperatifçiliğinin Genel Durumu ve Sorunları", Dördüncü Tebliğ, Türk-İş/AAFLİ Kooperatifçilik Semineri (Antalya-Side, 1-4 Mayıs 1974), Ankara,1974.

MÜNKNER Hans H. (Çev.
Şimşek ARMAN)

: "Kooperatifler ve İşçi Sendikaları", Karınca, S.497 (Mayıs 1978).

NASRATTINOĞLU İrfan

Ünver

: "Ankara Tüketim Kooperatifleri Birliği Başkanı Turan Albayrak'la Bir Söyleşi", Karınca, S.467 (Kasım 1975).

OMAĞ Merih Kemal

: "1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Açısından Kooperatif Teşekküllerin Hukuki Mahiyeti ve Niteliği", İstanbul İ.T.İ.A. Dergisi, S.2,1974.

ÖÇAL Akar

: "Otel İşletmelerinin Hukuki Yapıları", ESADER, C.XXII, S.1 (Ocak 1976).

ÖZTÜRK Kâzım

: "Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Bilgi Yayınları Yasa Dizisi:1, 3.b., Ankara,1979.

PEREK Mahmut Celâlettin

: Gelir Dağılımı Açısından Tüketim Kooperatifleri, Türk-İş Ya.No:117, Ankara,1977.

POLAT Hüseyin

: "Kooperatifçilik Hareketlerine Sendikaların Katkıları Türk-İş Örneği", Karınca, S.493 (Ocak 1978).

POLAT Hüseyin

: İşçinin Ekonomik Korunması ve Sendikalar, Ankara,1972.

POROY Reha/TEKİNALP

Ünal/ÇAMOĞLU Ersin

: Ortaklıklar Hukuku, İst.Üni.Ya.
No.1769, Huk.Fa.Ya.No:392,İstanbul,
1972.

POSTANOĞLU Harun

: "Kooperatifçiliğin Gelişmesinde
Eğitimin Rolü", Gelişmekte Olan
Ülkelerde Kooperatifler ve Türk
Tecrübesi, Türk Kooperatifçilik
Kurumu Ya.No:32 (Aralık 1970).

POSTANOĞLU Harun

: "Sendika-Kooperatif İlişkileri",
Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni,
Yıl,1, S:7.

SAKA Zafer

: Uygulamada Sendikalar Hukuku,
Adana, 1979.

SCHMIDT Folke

: "İşçi Sendikalarının Yönetime ve
İşletme Politikasının Saptanmasına
Katılmaları: İsveç Modeli", Ulus-
lararası Deneylerin Işığında Türki-
ye'deki Endüstri İlişkileri, Ekono-
mik ve Sosyal Etüdler Konferans
Heyeti, İstanbul,1977.

SCOTT Sarah (Çev.

Şimşek ARMAN)

: "Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşçi Sendikaları ile Kooperatiflerin Ortak Hareketi", Karınca, S.436 (Nisan 1973).

SÖNMEZ Fikret

: Türkiye'de Sendika Hürriyeti ve Teminatı, İzmir İ.T.İ.A. Ya.No:65, İzmir,1968.

SUNAR Kemal Şahir

: Türk Sendikalar Hukuku, Ankara,1955.

TALAS Cahit

: "Kooperatifçilik", Milliyet Gazetesi, 25.12.1970.

TALAS Cahit

: Sosyal Ekonomi-İkinci Kitap, Ank. Üni.SBF. Ya.No: 337, Ankara,1972.

TEKİNALP Ünal

: Kooperatiflerde Ortakların Kişisel Niteliklerinin Önemi Ortak Sıfatının Kazanılması ve Yitirilmesi, İst.Üni.Ya.No:1814, Huk.Fa.Ya.No: 404,İstanbul,1972.

TENKER Lütfullah

: İşletme İktisadı, C.1, Ankara,1969.

TUNA Orhan

: Sosyal Siyaset Giriş (Ders Notları), İstanbul, ?.

TURAN Kâmil

: İşçilerin Yönetime Katılması ve Türkiye Uygulaması, Ankara İ.T.İ.A. Ya.No:57, Sosyal Politika ve Sosyal Hukuk Enstitüsü Ya.No:1, Ankara,1973.

ULJATAM Özhan

: Makro İktisat, Ank.Üni,SEF. Ya.
No:363, Ankara,1973.

Çev.ÜZEL Celâl/

UZEL Halûk

: Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik
ve Toplumsal Kalkınmasında Koo-
peratiflerin Rolü, Türk Koopera-
tifçilik Kurumu Ya.Ankara, 1977.

YARSUVAT Duygun

: Çalışma Ceza Hukuku, İst.Üni.Ya.
No:2476, Huk.Fa.Ya.No:558, İstan-
bul, 1978.

: Avrupa'da Sendikalar, Avrupa Top-
luluğu, Ankara,1978.

: Bingöl Deprem Yardımı Yem,Süt ve
Besicilik Sanayii, Türk-İş.Ya.No:
103.

: Disk 6.Genel Kurul Kararları, 2.b.,
Disk Ya.No:26,İstanbul,1978.

: Genel-İş Tüzük ve Yönetmelikler,
Genel-İş Yayınları.

: Genel-İş VII.Dönem Çalışma Raporu.

: Köysan A.Ş. 1978 Yılı Raporu.

: Tüketici, Yıl.2, S.3(Ocak 1978).

-
- : "Türk-İş İlkeleri Açıklamalar ve Uygulamalar", Türk-İş, S.119 (Şubat 1979).
-
- : Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.1, S.2.
-
- : Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.1, S.5.
-
- : Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.2, S.6.
-
- : Türk-İş Kooperatifçilik Bülteni, Yıl.3, S.11/12.
-
- : Türk-İş Kooperatifçilik Fonu Yönetmeliği.
-
- : Türk-İş 9'uncu Genel Kurul Çalışma Raporu (Ankara 28 Mayıs 1973), Türk-İş Ya.No:77.
-
- : Türk-İş 10.Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu (Ankara 12 Nisan 1976), Türk-İş Ya. No:95, Ankara, 1976.
-
- : Türk-İş 10. Genel Kurul Çalışmaları (12-18 Nisan 1976 Ankara), Türk-İş Ya.No:109.
-
- : Yol-İş Hizmetleri ve Sağladığı İmkânlar, Ankara, 1977.
-

EKLER:

EK: ANKET SORULARI

1. 274 sayılı Sendikalar Kanununun 14.maddesi 1. fıkra, j bendi konusundaki görüşleriniz nelerdir?
2. Sendikanızın merkez veya şubeler olarak kooperatifçilik alanında yapılmış çalışmaları varmıdır? Kanunun ifadesinden bu faaliyetlerin şu üç şekilde yapılabileceği anlaşılmaktadır.
 - a- Üye için kooperatifler kurulmasına çalışmak (Öncülük etmek)
 - b- Üyeleri için kooperatifler kurulması çalışmalarına yardım etmek (desteklemek, maddi-manevi yardım, bina, araç-gereç, mağaza, personel temini vb.)
 - c- Bizzat kooperatif kurmak.

Çalışmalarınız varsa bu üç halden hangisinin kapsamında?

bu alanda çalışmalarınız yoksa nedenleri nelerdir? (Yararsız görmeniz, tüzüğünüzün elvermemesi ve diğer nedenler)
3. "Sınai ve İktisadi Teşebbüslere Yatırım" kavramı içine sizce neler girer?
4. Sizce bu tür yatırımlar sendikaların güçlü malvarlığına sahip olmaları açısından yarar sağlayıp sendikaları mali yönden güçlendirirmi? Bu tür yatırımların gereksiz olduğu, yarar sağlamayacağını düşünüyorsanız nedenlerini açıklarmısınız? (Yararsız görmek, fırsat bulamamak, mali güçlükler, güven duymamak vb.)
5. Sendikanızın merkez veya şubeler olarak bu tür yatırım faaliyetleri varmıdır? (Tamamlanmış veya halen devam etmekte olan veya planlanan)
6. "Nakit mevcut" kavramından ne anlıyorsunuz? (Her türlü gelirler, parasal varlık, nakde çevrilebilir varlıklar vb.)
7. Yatırımlar için "nakit mevcudun % 30'unu aşmamak" koşulu sizce doğrumudur? Bu oranı düşük yahut fazla buluyorsanız nedenleriyle açıklarmısınız? Sizce bu oran ne kadar olmalıdır.
8. Sendikalar bu tür yatırımlara yönelirlerse, sizce ticaret yapmış sayılır ve amaçlarından uzaklaşmış olurlar mı?

9. Bu tür yatırımların sizce kurulmuş olan bir sınai-iktisadi teşebbüse mi yoksa yeni kurulacak olan bir sınai-iktisadi teşebbüsa mi yapılması daha uygun olur? Niçin?
 10. Bu tür yatırımlar sizce bizzat sendikalar tarafından mı yoksa bağlı olduğunuz üst kuruluşlar tarafından mı yapılmalıdır? Niçin?
 11. 1970-1977 döneminde yıllar itibariyle nakit mevcutlarınız ne kadar olmuştur? (Rakkam verilmesinde sizce bir sakınca yoksa)
 12. Tüzüğünüzde 274 sayılı Sendikalar Kanununun 14. maddesi 1. fıkra j bendi ile ilgili bir hüküm var mıdır?
-